

SERIA SOCIOLOGJI/SHKENCA POLITIKE/FILOZOFI

MAX WEBER

**POLITIKA SI PROFESION
SHKENCA SI PROFESION
TRE TIPAT E PASTËR TË SUNDIMIT LEGJITIM**

Titujt në origjinal :

“Politik als Beruf”

në :

“Gesammelte Politische Schriften” faqe 505-550

“Wissenschaft als Beruf”

në :

“Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre” faqe 582-613

“Die drei reinen Typen der legitimen Herrschaft”

në :

“Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre” faqe 474-488

Përktheu nga origjinali gjermanisht dhe redaktoi

GAQO KARAKASHI

TIRANË 2006

Dy fjalë nga përkthyesi

Pas përkthimit dhe botimit të veprës së tij të njohur “Etika protestante dhe shpirti i kapitalizmit” vendosa që të botoj edhe tre punime të tjera të rëndësishme të Maks Veberit, të cilat kanë qenë përkthyer prej kohësh prej meje nga origjinali gjermanisht, por që rrinin në sirtar në pritje të momentit të përshtatshëm. Këto punime janë të dobishme për studentët e sociologjisë, shkencave politike dhe të filozofisë, sepse janë edhe në kurrikulumin e seminarëve në universitetet gjermane në degët përkatëse, por ato janë gjithashtu instruktive edhe për këdo që ka interesa në fusha të tilla. Dëshiroj ta ritheksoj si të padrejtë dhe ta kritikoj prirjen për t’i përkthyer punimet e Veberit nga gjuhë të tjera (p.sh. anglishtja) apo nga përkthyes që nuk e zotërojnë lëndën (materien), që nuk e njohin veprën e tij në imtësi, që nuk i njohin prirjet e tij politike, sepse kjo ka çuar në përkthime të shtrembëruara të ideve të Veberit. Me qëllim që ta lehtësoj disi të kuptuarit e tyre, i kam pajisur punimet me shpjegime në fund të faqes, gjë që nuk mënjanon dot sidoqoftë domosdoshmërinë e një kulture të kënaqshme paraprake nga ana e lexuesve.

Përkthimin nga gjermanishtja në shqip e kam krahasuar dhe me përkthimet e tyre respektive nga gjermanishtja në anglisht.

Gaqo Karakashi

Tiranë 2006

POLITIKA SI PROFESION¹

LEKSION

Ky leksion, që e mbaj në bazë të dëshirës suaj, do t'ju zhgënjejë pashmangshmërisht në disa drejtime. Në një fjalim mbi politikën si profesion ju prisni vetvetiu një pozicionim për problemet aktuale të ditës. Por kjo do të realizohet vetëm në një mënyrë pastërtisht formale në fund të leksionit, kur unë do të trajtoj çështje të caktuara mbi rëndësinë e veprimtarisë politike në kuadrin e gjithë mënyrës së jetesës. Ndërkaq duhet të mënjanojmë krejtësisht në leksionin e sotëm të gjitha çështjet lidhur me : *cilën* politikë duhet të ndjekim, d.m.th. *çfarë përmbajtjeje duhet t'i japim* veprimtarisë sonë politike ? Sepse këto pyetje nuk kanë të bëjnë aspak me çështjen e përgjithshme : *ç'është* politika si profesion dhe *ç'kuptim* mund të ketë politika si profesion ? Tani le t'i kthehemi temës sonë !

Çfarë kuptojmë ne me politikë ? Koncepti është jashtëzakonisht i gjërë dhe përfshin çdo lloj të veprimtarisë së pavarur *drejtuese*. Flitet për politikën monetare të bankave, për politikën e kamatave të ulura të bankës qendrore, për politikën e një sindikate gjatë një greve. Mund të flitet për politikën shkollore të bashkisë së një qyteti ose të komunës së fshatit, për politikën e kryesisë së një shoqate gjatë drejtimit të saj, bile më në fund mund të flitet për politikën e një gruaje të zgjuar që përpiqet të prijë burrin e saj. Vështrimet tona në mbrëmjen e sotme natyrisht që nuk bazohen në një koncept kaq të gjërë. Me politikë ne dëshirojmë të kuptojmë sot vetëm : drejtimin² ose ndikimin në drejtimin e një formacioni *politik*, pra sot : të një *shteti*.

Por ç'është një formacion³ "politik" i parë nga këndvështrimi i suditjes sociologjike ? Çfarë është : një "shtet" ? Edhe ai nga ana sociologjike nuk mund të përkufizohet dot duke u nisur nga përmbajtja e veprimtarisë që kryen. Nuk ka pothuajse asnjë detyrë, që një formacion politik nuk do ta merrte në dorë herë pas here. Nga ana tjetër gjithashtu nuk ka asnjë detyrë për të cilën do mund të thonim se ajo në çdo kohë ka qenë plotësisht detyrë vetjake e gjithnjë *ekskluzivisht* e atyre formacioneve, të cilët emërtohen si formacione politike, sot : si shtete, ose e atyre formacioneve që nga pikëpamja historike ishin paraardhësit e shtetit modern. Në fund të fundit nga pikëpamja sociologjike shtetin modern mund ta përkufizojmë më mirë vetëm nga një *mjet* specifik që i përket atij sikurse çdo formacioni politik : dhuna fizike. "Çdo shtet mbështetet tek dhuna" tha Trocki atëherë në Brest-Litovsk⁴. Kjo në fakt është e drejtë.

¹ Leksioni i dytë në kuadrin e një radhe leksionesh "puna mendore si profesion", i mbajtur në 28 Janar 1919 para lidhjes së studentëve të lirë në Mynih. Autori e ka ripërpunuar në bazë të shënimeve stenografike. Doli nga shtypi në Tetor 1919.

² Shën. i Përkth. Termi "drejtim" përdoret si sinonim i termit "udhëheqje". E njëjta gjë vlen edhe për fjalët e prejardhura prej tij.

³ Shën. i Përkth. Unë po përdor termin "formacion". Ky është një nga konceptet sociologjike bazë të Maks Veberit. Ai nuk e përdor termin e sotëm "Organisation = organizatë". Është e vështirë të jepet termi më i goditur, prandaj lexuesi mund ta lexojë edhe "organizatë", "detachment", "repart", "grup", "bashkim", "shoqatë", etj. Është e qartë se edhe Vladimir Iliç Lenini për përkufizimin e "partisë" përdori këtë term të Veberit duke e quajtur partinë "repart" apo "detachment". Edhe në gjuhët e tjera ka vështirësi në përkthimin e këtij termi.

⁴ Shën. i Përkth. Lev Davidoviç Trocki (1879-1940) revolucionar rus ishte komisar i popullit për mbrojtjen dhe kryetar i delegacionit sovjetik në paqen e Brest-Litovskit midis Rusisë sovjetike dhe Gjermanisë më 3. 3. 1918.

Në qoftë se do të ekzistonin vetëm institucione sociale, për të cilat dhuna si mjet do të ishte e panjohur, *atëherë* koncepti “shtet” do të kishte rënë poshtë, *atëherë* do të shfaqej ajo që në këtë sens specifik të fjalës do të emërtohej “anarki”. Dhuna natyrisht nuk është mjeti normal ose i vetëm i shtetit - kjo as që diskutohet - por ama është mjeti i tij specifik. Pikërisht sot, lidhja e shtetit me dhunën është veçanërisht intime. Në të kaluarën, institucione nga më të ndryshme - duke filluar nga fisi - e kanë njohur përdorimin e dhunës fizike si mjet krejtësisht normal. Sot përkundrazi ne patjetër duhet të themi : shteti është ai komunitet njerëzor, i cili brenda një territori të caktuar - ky : “territori” hyn në tiparet e tij - e deklaron (me sukses) si të tijën *monopolin e përdorimit legjitim të dhunës fizike*. Sepse specifikja e kohës së sotme është që gjithë formacioneve të tjera apo individëve iu kalohet e drejta për përdorimin e dhunës fizike vetëm deri në atë shkallë sa e lejon *shteti* nga ana e tij. Ai konsiderohet si burimi i vetëm i “të drejtës” për përdorimin e dhunës.

Pra për ne “politikë” do të quhej : përpjekja për të pasur pjesë të pushtetit ose përpjekja për të ndikuar në shpërndarjen e pushtetit, qoftë kjo midis shteteve, qoftë kjo brenda një shteti midis grupeve të njerëzve, që rrok ai.

Po kjo në thelb përkon edhe me përdorimin e zakonshëm gjuhësor. Kur për një çështje thuhet se ajo është një çështje “politike”; kur për një ministër ose zyrtar thuhet se ai është një zyrtar “politik”; kur për një vendim thuhet se është i kushtëzuar “politikisht” me këto nënkuptohet gjithmonë se interesat në shpërndarjen e pushtetit, në mbajtjen e pushtetit apo në ndërrimin e pushtetit janë vendimtare për t’iu përgjigjur asaj çështjeje ose kushtëzojnë marrjen e këtij vendimi apo diktojnë sferën e veprimtarisë së zyrtarit në fjalë. Kush merret me politikë lakmon pushtetin : pushtetin ose si mjet në shërbim të synimeve të tjera (idealiste apo egoiste) ose pushtet “për hir të pushtetit” për të shijuar ndjenjën e prestigjit, që ta jep ai.

Shteti, po ashtu si formacionet politike pararendëse të tij në histori, është një marrëdhënie *sundimi*⁵ e njerëzve ndaj njerëzve, e cila mbështetet në mjetin e dhunës legjitime (d.m.th. e gjykuar si legjitime). Me qëllim që shteti të ekzistojë duhet pra patjetër që njerëzit nën sundim t’i *nënshtrohen* çdo herë autoritetit të kërkuar prej sunduesve. Kur dhe përse binden njerëzit ? Në cilat arsye të brendshme të përligjura dhe në cilat mjete të jashtme mbështetet ky sundim ?

Në princip, për të filluar me to, ka tre⁶ përligje të brendshme, pra tre arsye të *legjitimitetit* të një sundimi,. Së pari është autoriteti i “të djeshmes së përjetshme”

⁵ Shën. i Përkth. Koncepti “Herrschaft = sundim” hyn në konceptet sociologjike bazë të Maks Veberit, për të cilin Veberi ka shkruar shumë. Sociologë nga gjithë bota i kanë kushtuar dhe i kushtojnë edhe sot analiza konceptit të Veberit për sundimin. Ky koncept tek Veberi nuk e ka aspak ngjyrimin negativ ideologjik apo politik, që ka në gjuhën e përditshme. Ai mund të perceptohet edhe si “qeverisje”, “pushtet”, “komandim”, “dominim” apo “autoritet”. Edhe në gjuhët e tjera ka vështirësi në përkthimin e këtij termi të Veberit. P.sh në anglisht në varësi të përkthyesve jepet me “ruling”, “rulership”, “domination”, “authority”, “Imperative Co-ordination (Talcott Parsons)”. Unë si të thuash me marrëveshje po përdor termin “sundim”. E njëjta gjë vlen edhe për fjalët e prejardhura prej tij. Kam vërejtur dhe kjo është e natyrshme se edhe sociologët shqiptarë në varësi të gjuhës së huaj ku e lexojnë Veberin, anglisht apo italisht, kur shkruajnë për tema të ngjashme e përkthejnë këtë term me autoritet, domimin ose pushtet.

⁶ Më në hollësi shih punimin e botuar pas vdekjes së autorit “Die drei reinen Typen der legitimen Herrschaft = Tre tipat e pastër të sundimit legjitim” (Preußische Jahrbücher, Band 187, f. 1-12, botuar në 1922).

d.m.th. autoriteti i *zakonit*, i shenjtëruar në zbatimin e tij nëpërmjet vlefshmërisë së vet të vjetër sa s'na e merr mëndja dhe nëpërmjet predispozicionit të bërë shprehi në respektimin e tij. Ky është sundimi "tradicional" siç e ushtronin në kohërat e vjetra patriarku dhe princi patrimonial. Pastaj është autoriteti i *dhuntisë* të jashtëzakonshme personale të *mirësisë* (karizma), përkushtimi krejtësisht personal dhe besimi personal tek Zbulesa, tek heroizmi ose tek veti të tjera udhëheqëse të një individi. Ky është sundimi "karizmatik" siç e ushtron profeti ose - në fushën e politikës - princi i përzgjedhur për luftë apo sunduesi plebishitar, demagogu i madh dhe drejtuesi i partisë politike. Së fundi është sundimi në saje të "legalitetit", në saje të besimit në vlefshmërinë e *statutit* legal dhe në saje të "kompetencës" konkrete e mbështetur kjo në *rregulla* të krijuara në mënyrë racionale. Pra sundim në saje të predispozicionit për bindje gjatë përmbushjes së detyrimeve statutores : një sundim siç e ushtron "shërbyesi" modern "i shtetit" dhe gjithë ata bartës të pushtetit, që në këtë drejtim i ngjajnë atij. Kuptohet se, në realitet, nënshtrimi kushtëzohet nga motive shumë të fuqishme të frikës dhe të shpresës - frika nga hakmarrja e fuqive magjike ose e pushtetarit, shpresa për shpërblim në atë botë ose në këtë botë - e krahas tyre dhe nga interesa të llojeve të ndryshme. Për këtë do të flasim pas pak. Por në qoftë se kërkojmë arsyet e "legjitimitetit" të këtij nënshtrimi, atëherë sigurisht do të ndeshim në këto tre tipa të "pastër" : "tradicional", "karizmatik" dhe "legal". Dhe këto koncepte të legjitimitetit e përleggja e tyre e brendshme janë me rëndësi shumë të konsiderueshme për strukturën e sundimit. Natyrisht tipat e pastër gjenden rrallë në jetën reale. Por ne sot nuk mund t'i futemi dot shndërrimeve jashtëzakonisht të ngatërruara, ndërthurjeve dhe kombinacioneve të këtyre tipave të pastër. Kjo hyn në problemet e "teorisë së përgjithshme të shtetit".

Këtu na intereson para së gjithash tipi i dytë : sundimi në saje të devotshmërisë të atyre që binden, përkundrejt "karizmës" së pastër personale të "udhëheqësit". Sepse këtu zë rrënjë ideja e *profesionit* në trajtën e tij më të lartë. Po devotshmëria ndaj karizmës së profetit ose ndaj udhëheqësit në luftë apo ndaj demagogut jashtëzakonisht të madh në ekklesia ose në parlament do të thotë se ai personalisht konsiderohet si drejtues "i paracaktuar, i thirrur" shpirtëror i njerëzve, do të thotë që këta i nënshtrohen atij jo në saje të zakonit apo statutit, por sepse i besojnë atij. Ai vetë e jeton me të vërtetë çështjen e tij, "përpiqet për veprën e vet", nëse është më shumë se sa një parvëny i ngushtë dhe i ngrefosur i momentit. Por devotshmëria e ithtarëve të tij : e dishepujeve, e ndjekësve, e gjithë luftëtarëve personalë të partisë i drejtohet personit të tij dhe cilësive të tij. Nëpërmjet dy figurave më të rëndësishme të së kaluarës; nga njëra anë magjistarit dhe profetit, nga ana tjetër princit të përzgjedhur të luftës, udhëheqësit të çetave, komandantit të mercenarëve, udhëheqja karizmatike është shfaqur në të gjitha fushat dhe në të gjitha epokat historike. Por karakteristikë e Oksidentit, gjë që na intereson më shumë, është udhëheqja *politike* në trajtën së pari të "demagogut" të lirë, i cili është rritur në truallin e qytet-shtetit karakteristikë vetëm e Perëndimit, para së gjithash e kulturës mesdhetare dhe pastaj në trajtën e "udhëheqësit partiak" parlamentar, i cili është rritur në truallin e shtetit kushtetues, që gjithashtu i ka rrënjët vetëm në Perëndim.

Por natyrisht këta politikanë askund nuk janë në saje të “profesionit”, në kuptimin më të mirëfilltë të fjalës, figurat e vetme vendimtare në mekanizmin e luftës për pushtet politik. Përkundrazi jashtëzakonisht vendimtar është lloji i mjeteve ndihmëse, që janë në dispozicion të tyre. Si fillojnë politikisht pushtetet sunduese të mbajnë sundimin e tyre? Pyetja vlen për çdo lloj sundimi, pra edhe për sundimin politik në të gjitha format e tij: për atë tradicional po ashtu dhe për atë legal dhe karizmatik.

Çdo veprimtari sunduese, e cila lyp administrim të vazhdueshëm, kërkon nga njëra anë predispozicionin e veprimtarisë njerëzore për t’iu bindur atyre zotërinjve, të cilët deklarojnë se janë bartës të pushtetit legjitim dhe nga ana tjetër në saje të kësaj bindjeje veprimtaria sunduese kërkon zotërimin e atyre vlerave materiale, që në një rast të dhënë janë të domosdoshme për ekzekutimin e dhunës fizike: pra kërkon zotërimin e shtabit personal administrativ dhe të mjeteve konkrete të administrimit.

Shtabi administrativ, i cili përfaqëson pamjen e jashtme të veprimtarisë së sundimit politik sikurse çdo veprimtari tjetër, natyrisht nuk i bindet pushtetmbajtësit vetëm për shkak të konceptit të legjitimitetit, për të cilin sapo folëm. Përkundrazi ka dhe dy arsye të tjera për t’u bindur, që lidhen me interesin personal: shpërblimi material dhe nderi social. Feudet e vasalëve, prebendat⁷ (qoshet e ngrohta) e zyrtarëve patrimonialë, rrogat e shërbyesve të shtetit modern – nderi i kalorësve, privilegjet e shtyllave të shoqërisë, nderi i zyrtarëve përbëjnë shpërblimet e tyre respektive dhe frika se mos i humbasin ato është baza e fundit vendimtare e solidaritetit të shtabit administrues me pushtetmbajtësin. Edhe nën sundimin e udhëheqësit karizmatik kemi shpërblime të tilla si nderi luftarak dhe ndarja e plaçkës së luftës për shpurën e luftëtarëve, kurse për shpurën demagogjike kemi shpërblime “spoils” d.m.th. kemi shfrytëzimin e të sunduarve nëpërmjet monopolit të posteve, kemi fitime me kushtëzime politike dhe shpërblime për sqimën e tyre.

Për mbajtjen në këmbë të çdo sundimi me dhunë nevojiten disa vlera materiale të jashtme krejtësisht njëlloj si në një veprimtari ekonomike. Në përputhje me këtë të gjitha kategoritë e shteteve mund të klasifikohen nëse mbështeten në principin që ai shtab njerëzish: – nëpunës civilë apo kushdo qofshin –, në bindjen e të cilëve pushtetmbajtësi duhet të bazohet, ka në pronësi të vetë mjetet administrative, qofshin këto para, ndërtesa, materiale luftarake, makina, kuaj apo çfarëdo gjë tjetër apo nëse shtabi administrativ është i “ndarë” nga mjetet e administrimit, në të njëjtin sens sikurse sot në një ndërmarrje kapitaliste rrogëtari dhe proletari që të dy janë të “ndarë” nga mjetet materiale të prodhimit. Pra nëse pushtetmbajtësi e ka administratën nën regjinë e vet të organizuar prej tij dhe e drejton me anë të shërbyesve personalë ose me anë të zyrtarëve të punësuar ose me anë të të përkëdhelurve të vet dhe njerëzve të besuar, të cilët nuk janë pronarë d.m.th. nuk janë pronarë me të drejtën vetjake ligjore, të mjeteve konkrete të veprimtarisë së tyre, por dirigjohen nga sunduesi apo ndodh rasti i kundërt. Dallimi përshkon të gjitha organizimet administrative të së kaluarës.

Atë formacion politik, tek i cili mjetet konkrete të administrimit janë krejtësisht ose pjesërisht nën pushtetin vetjak të shtabit vartës administrativ ne dëshirojmë ta quajmë

⁷ Shën. i Përkth. Ky term që përdoret gjerësisht nga Veberi e ka origjinën nga latinishtja “*praebenda* = ndihmë e paguar nga shteti” (sipas të drejtës së kishës katolike) e do të thotë në kuptimin e parë post kishtar me të ardhura të mira, kurse në kuptimin figurativ do të thotë qoshe e ngrohtë, fole pëllumbash, minierë floriri me të ardhura të mira pa u lodhur shumë.

një formacion i ndarë “në shtylla të shoqërisë⁸”. P.sh. vasali në një formacion feudal paguante nga xhepi i tij për administratën dhe drejtësinë në krahinë që i ishte dhënë në ngarkim. Ai armatosej vetë dhe furnizohej vetë me ushqime për në luftë dhe nënvasalët e tij bënin të njëjtën gjë. Kjo natyrisht kishte konsekuenca për pozicionin e pushtetit të sundimtarit mbi vasalin. Ky pushtet mbështetej vetëm në lidhjen e besës personale dhe në faktin se zotërimi i feudit dhe nderi social i vasalit e merrnin “legjitimitetin” e tyre nga sundimtari.

Por kudo, deri në krijesat politike më të hershme, gjejmë në edhe regjinë e vet sundimtarit. Nëpërmjet njerëzve të varur personalisht nga ai : skllevër, ekonomatë shtëpie, njerëz të shërbimit, “të favorizuar personalë të tij” dhe nëpërmjet zotëruesve të qosheve të ngrohta të shpërblyer nga magazinat e tij me pagesë në natyrë dhe në para kërkon ai të marrë administratën në dorën e vet. Mjetet e paguan nga xhepi i tij, nga të ardhurat e patrimonisë së vet dhe kërkon të krijojë një ushtri që të varet vetëm nga ai personalisht, sepse armatosej dhe furnizohet me ushqime nga depot, magazinat dhe depot e tij të armatimit. Ndërsa në formacionin “me shtylla të shoqërisë” sundimtari sundon me ndihmën e një “aristokracie” autonome, pra *ndan* me të sundimin, sunduesi që administron personalisht mbështetet ose te anëtarë të familjes ose te plebetë. Këta të fundit janë nga shtresa pa pasuri, që iu mungon nderi i vet social, nga ana materiale janë të lidhur krejtësisht tek ai dhe nuk kanë asnjë pushtet të vet konkurrues nën këmbët e tyre. Të gjitha format e sundimit patriarkal dhe patrimonial, despotizmi sulltanist dhe sistemi i shtetit burokratik⁹ hyjnë tek ky tip. Veçanërisht i rëndësishëm është sistemi i shtetit burokratik, pra ai sistem që në zhvillimin e tij më racional është pikërisht edhe karakteristikë e shtetit modern.

Zhvillimi i shtetit modern fillon të ecë kudo, kur nga ana e princit futet në udhë shpronësimi i bartësve autonomë “privatë” të pushtetit administrativ, që qëndrojnë krahas tij : i atyre pronarëve vetjakë të mjeteve për veprimtari administrative dhe të mjeteve për veprimtari luftarake, të mjeteve për veprimtari financiare dhe të vlerave të çdo lloji të përdorshme politikisht. I gjithë procesi është një paralele e plotë me zhvillimin e ndërmarrjes kapitaliste nëpërmjet shpronësimit gradual të prodhuesve të pavarur. Në fund të këtij procesi ne shohim se në shtetin modern faktikisht dispozita mbi tërë mjetet e veprimtarisë politike konvergjon në një kulm të vetëm. Asnjë zyrtar i vetëm nuk është më pronar personal i parasë që ai shpenzon apo i ndërtesave, i rezervave, i veglave, i makinerive të luftës që ai disponon. Pra në “shtetin” e sotëm është realizuar plotësisht – dhe kjo është thelbësore për konceptin e shtetit – “ndarja” e shtabit administruar d.m.th. e zyrtarëve të administratës dhe e punëtorëve të administratës nga mjetet konkrete të veprimtarisë administruese. Këtu po fillon zhvillimi më modern dhe ai po përpiqet para syve tanë të vërë në udhë

⁸ Shën. i Përkth. Veberi përdor gjërësisht termin “Stand”, që unë po e përkthej me “shtyllë e shoqërisë” ose me “sërë shoqërore”, por mund të kuptohet edhe klasë, rang, nivel, pozicion, kategori, grupim. Për termin “shtresë” Veberi përdor pa keqkuptim termin gjerman “Schicht”. Në shqip të dy këta terma gjermanë përkthehen zakonisht me “shtresë”, por Veberi nuk i përdor njëlloj. Veberi s’para e përdor shumë termin “Klasse = Klasë”

⁹ Shën. i Përkth. Termi “burokraci” tek Maks Veberi nuk ka ngjyime negative ideologjike. Shteti burokratik i Maks Veberit është shteti me administratë civile të shkolluar, është shtet racional, është shtet i të drejtës.

shpronësimin¹⁰ e këtij shfrytëzuesi të mjeteve politike e me këtë edhe shpronësimin e pushtetit politik. Të paktën revolucionin e ka realizuar këtë deri në atë shkallë, kur në vend të autoriteteve statutorë kanë ardhur udhëheqës, të cilët nëpërmjet uzurpimit ose zgjedhjes disponojnë pushtet mbi shtabin e njerëzve politikë e mbi aparatin e vlerave materiale dhe legjitimitetin e tyre – s'ka rëndësi sa të drejtë kanë - e nxjerrin nga vullneti i të qeverisurve. Është një çështje tjetër nëse legjitimiteti mbi bazën e këtij sukcesi – të paktën në dukje –, do mund të ushqejë me të drejtë shpresën që të kryejë edhe shpronësimin brenda ndërmarrjeve ekonomike kapitaliste, drejtimi i të cilave megjithë analogjitë e mëdha ndjek nga brenda ligje krejtësisht të tjera nga administrimi politik. Sot ne nuk do të pozicionohemi për këtë çështje. Unë vë në dukje vetëm aspektin e pastër *konceptual* të vrojtimit tonë që shteti modern është një formacion sundues mbi baza institucionesh, i cili është përpjekur me sukses për monopolizimin e përdorimit legjitim të dhunës fizike si mjet të sundimit brenda një territori dhe për këtë qëllim i ka bashkuar mjetet konkrete të veprimtarisë në duart e drejtuesve të vet, por që ka shpronësuar gjithë sërën shoqërore të funksionarëve autonomë, që me të drejtën vetjake i dispononin më parë këto mjete dhe në vend të tyre ka vëndosur veten në pozicionin më të lartë.

Në rrjedhën e këtij procesi të shpronësimit politik, i cili ka ndodhur në të gjitha vendet e botës me suksese të ndryshme, u shfaqën – fillimisht në shërbim të princëve - kategoritë e para të “politikanëve profesionistë” në një sens *të dytë*. Ata ishin njerëz, që nuk donin të ishin vetë sundimtarë sikurse udhëheqësit karizmatikë, por hynë në *shërbim* të sundimtarëve politikë. Në këtë luftë për shpronësim ata e vunë veten në dispozicion të princëve dhe nga zbatimi i politikës së princëve patën nga njëra anë përfitime materiale për jetën dhe nga ana tjetër i dhanë jetës një përmbajtje ideore. Përsëri *vetëm* në Oksident e gjejmë në këtë lloj të politikanëve profesionistë edhe në shërbim të pushteteve të tjera, përveçse në shërbim vetëm të princëve. Në të kaluarën këta politikanë ishin instrumenti më i rëndësishëm i pushtetit të princëve dhe instrument i tyre për shpronësimin politik.

Para se t'i futemi më nga afër “politikanëve profesionistë”, le të qartësojmë në të gjitha aspektet rrethanën, të cilën e paraqet ekzistenca e politikanëve të tillë profesionistë. Mund të merresh me “politikë” – pra të përpiqesh që të ndikosh në shpërndarjen e pushtetit midis strukturave politike dhe brenda tyre – si politikan i “rastit” po ashtu edhe si politikan krahas punës apo dhe si politikan duke e pasë këtë profesion bazë, saktësisht si në veprimtarinë ekonomike. Politikanë “të rastit” jemi ne të gjithë, kur hedhim fletën tonë të votimit ose kur realizojmë një shprehje të ngjashme të vullnetit si p.sh. duartrokitje apo protestë në një konferencë “politike” apo kur mbajmë një fjalim “politik” etj. dhe tek shumë njerëz gjithë lidhja e tyre me politikën kufizohet në këtë formë. Politikanë “krahas punës” janë sot p.sh. të gjithë ata njerëz të besuar dhe kryesi të organizatave politike partiake, të cilët e ushtrojnë këtë veprimtari - si rregull - vetëm në rast nevojë dhe “jeta e tyre” qoftë nga ana materiale, qoftë nga ana ideore nuk do të thotë në radhë të parë veprimtari politike. Po ashtu ata anëtarë të këshillave bashkiake dhe të organeve të ngjashme këshilluese, që fillojnë të

¹⁰ Shën. i Përkth. Është fjala për revolucionin gjerman në Nëntor 1918, i cili filloi më 30.10.1918 me kryengritjen e marinarëve në Kiel, çoi në 7.11.1918 në rrëzimin e monarkisë në Bavari dhe në 9.11.1918 në abdikimin e Kaizerit Vilhelm II.

funksionojnë vetëm kur iu kërkohet. Por gjithashtu edhe shtresa mjaft të gjera të parlamentarëve tanë, të cilët merren me politikë vetëm në momentet e sesioneve parlamentare. Në të kaluarën i gjejmë ne të tilla shtresa kryesisht tek shtyllat e shoqërisë. “Shtylla të shoqërisë” do të quhen nga ne zotëruesit me të drejtë vetjake të mjeteve për veprimtari ushtarake apo të mjeteve të rëndësishme konkrete për veprimtarinë e administratës ose zotëruesit e pushteteve personale të sundimtarëve. Një pjesë e madhe e tyre ishte shumë larg idesë që ta vinin jetën e tyre plotësisht ose dhe vetëm kryesisht apo më shumë se rastësisht në shërbim të politikës. Përkundrazi ata shfrytëzonin pushtetin e tyre në interes të realizimit të rentave apo edhe pikërisht të fitimeve dhe bëheshin aktivë në politikë në shërbim të formacionit politik vetëm kur këtë e kërkonin posaçërisht sundimtari apo anëtarët e shtyllës së tyre shoqërore. Nuk ishte ndryshe edhe një pjesë e atyre forcave ndihmuese, të cilat princi në luftë i afronte për të krijuar një veprimtari vetjake politike, që duhej të ishte vetëm në dispozicion të tij. “Këshilltarët brenda shtëpisë” dhe akoma më prapa në kohë një pjesë e konsiderueshme e këshilltarëve të mbledhur në “Curia” dhe në organe të tjera këshillimore të princit kishin këtë karakter. Por princi natyrisht nuk mjaftohej me këto forca ndihmuese, që angazhoheshin në politikë vetëm rastësisht apo krahas punës kryesore. Ai domosdoshmërisht duhej të kërkonte që të krijonte një shtab me forca ndihmuese, që t’i kushtoheshin krejtësisht dhe papërgjashtim shërbimit të tij, pra që ta kishin atë si profesion *kryesor*. Nga fakti se ku i merrte princi këto forca varej në një shkallë shumë të konsiderueshme struktura e objektit dinastik politik që po lindte dhe jo vetëm ajo, por tërë forma e kulturës përkatëse. Tamam në të njëjtën domosdoshmëri ranë ato formacione politike, të cilat u themeluan politikisht si komunitete (të ashtuquajtura) “të lira” duke mënjeluar plotësisht ose duke kufizuar gjerësisht pushtetin e princit. Ato ishin “të lira” jo në sensin e lirisë nga sundimi me dhunë, por në sensin e mungesës së pushtetit princëror të legjitimuar nga tradita (shpesh i shuguruar nga ana fetare), si burim ekskluziv i gjithë autoritetit. Këto komunitete e kanë historikisht vatrën e tyre sigurisht në Oksident dhe embrioni i tyre ishte : qyteti si formacion politik, me të cilin qyteti u shfaq së pari në rrethin e kulturës mesdhetare. Ç’pamje kishin në të gjitha këto raste politikanët “me politikën si profesion kryesor” ?

Ka dy mënyra për ta bërë politikën si profesion të vetin. Njeriu ose jeton “për” politikën, por edhe ose jeton “prej” politikës. Kontradikta nuk është aspak përjashtimore. Përkundrazi si rregull njeriu i bën të dyja, të paktën nga ana ideore, por në të shumtën e herëve edhe nga ana materiale. Kush jeton “për” politikën e shndërron atë në jetën e vet, në sensin *shpirtëror*. Ai shijon ose zotërimin e pastër të pushtetit që ushtron ose e ushqen ekuilibrin e tij të brendshëm dhe krenarinë me ndjenjën se nëpërmjet shërbimit ndaj një “kauze” po i jep jetës së vet një *kuptim*. Në këtë sens shpirtëror çdo njeri serioz, që jeton për një kauzë, jeton me siguri edhe prej kësaj kauze. Pra dallimi i referohet një aspekti shumë më thelbësor të fenomenit, atij ekonomik. Kush përpiqet ta bëjë politikën një burim të përhershëm *të të ardhurave*, jeton si profesion “prej” politikës. “Për” politikën jeton ai, tek i cili nuk shfaqet një sjellje e tillë. Me qëllim që në këtë sens ekonomik dikush të mund të jetojë “për” politikën, në kushtet e sundimit të rendit të pronës private detyrimisht duhet të ekzistojnë disa premisa, pa frikë, shumë banale. Në rrethana normale ai patjetër duhet të jetë ekonomikisht i pavarur nga të ardhurat, që mund t’ia sjellë politika. Fare thjesht kjo do të thotë : ai detyrimisht duhet të jetë i kamur ose duhet të ketë një

pozicion në jetën private, që i sjell të ardhura të mjaftueshme. Kjo ndodh të paktën në rrethana normale. Në të vërtetë shpura e princit në luftë interesohet po aq pak për kushtet e ekonomisë normale sikurse shpura e heroit revolucionar të rrugës. Që të dy palët jetojnë nga plaçka e luftës, nga grabitja, konfiskimet, kontributet, nga marrja me forcë e çeqeve të pavlera, që në thelb të gjitha janë e njëjta gjë. Por këto janë dukuri domosdoshmërisht jashtë të përditshmes. Në ekonominë e përditshme këtë shërbim e kryen vetëm pasuria vetjake. Por vetëm kjo nuk mjafton. Përveç kësaj ai detyrimisht duhet të jetë “i lirë” nga veprimtaria ekonomike d.m.th. të ardhurat e tij nuk duhet të varen nga ajo që ai vë përherë fuqinë e tij për punë dhe mëndjen e tij plotësisht ose më shumë se kryesisht në shërbim të fitimit të tyre. I lirë në këtë sens në mënyrën më të pakushtëzuar është rentieri, pra ai që merr të ardhura krejtësisht pa punuar, qoftë ajo rentë e tokës sikurse e merrnin çifligarët në të kaluarën apo pronarët e mëdhenj të tokave dhe aristokratët sot – në Antikitët dhe në Mesjetë edhe renta nga skllevërit ose bujkrobërit -, qoftë rentë nga letrat me vlerë apo nga burime të ngjashme moderne të rentës. As punëtori *as dhe* – e kjo duhet mbajtur mirë parasysh – sipërmarrësi, *pikërisht gjithashtu* edhe sipërmarrësi i madh modern, nuk janë të lirë në këtë sens. Sepse *pikërisht* edhe sipërmarrësi – ai në industri, artizanat dhe tregti më shumë se sipërmarrësi në bujqësi, duke pasë parasysh karakterin sezonal të bujqësisë - është i lidhur me ndërmarrjen e tij dhe *nuk* është i lirë. Në të shumtën e herëve është shumë e vështirë për të që të lërë qoftë dhe përkohësisht një zëvendësues. Po aq pak i lirë është p.sh. mjeku dhe sa më i shquar të jetë e sa më shumë punë të ketë, aq më pak i lirë është ai. Më të lehtë e ka ndërkaq avokati, për arsye të pastra teknike të punës, i cili prandaj edhe ka luajtur si politikan profesionist një rol pa krahasim më të madh, shpesh një rol vërtetë mbizotërues. Ne nuk do ta ndjekim më tej këtë kazuistikë, përkundrazi le të qartësojmë disa rrjedhime të saj.

Drejtimi i një shteti ose një partie nga njerëz, të cilët (në sensin ekonomik të fjalës) jetojnë kryekëput për politikën dhe jo prej politikës, domosdoshmërisht do të thotë një rekrutim “plutokratik” i shtresave drejtuese politike. Sigurisht me këtë nuk është mohuar edhe e kundërta, pra se një drejtim i tillë plutokratik do të nënkuptonte njëkohësisht që shtresa sunduese politike nuk do të përpiqej të jetonte edhe “prej” politikës, pra që zakonisht nuk do të shfrytëzonte sundimin e saj politik edhe për interesat e saj private ekonomike. Natyrisht për këtë as që bëhet fjalë aspak. Nuk ka pasur asnjë shtresë, që të mos e ketë bërë këtë gjë në njëfarë mënyre. Nënkuptohej vetëm kjo : politikanët profesionistë nuk janë të shtrënguar që të kërkojnë menjëherë shpërblim *për* arritjen e tyre politike, sikurse çdo politikan i varfër medoemos duhet ta shfrytëzojë atë. E nga ana tjetër kjo nuk do të thotë se politikanët pa pasuri do të mbanin para syve vetëm apo kryesisht vetëm trajtimin e tyre privat ekonomik nëpërmjet politikës, se nuk do të mendonin apo kryesisht nuk do të mendonin për “kauzën”. Asgjë tjetër s’do të ishte më e pasaktë se kjo. Sipas përvojës kujdesi për “sigurinë” ekonomike të ekzistencës së vet është për njeriun e pasur - me vetëdije apo pavetëdije - një pikë themelore e tërë orientimit të tij në jetë. Idealizmi politik krejtësisht i pakujdesshëm dhe pa kushte paraprake gjendet në mos papërrjashtim, prapëseprapë të paktën pikërisht tek shtresat që për shkak se nuk kanë pasuri qëndrojnë krejtësisht jashtë qarqeve të interesuara në ruajtjen e rendit ekonomik të një shoqërie të caktuar. Kjo vlen sidomos për epokat e jashtëzakonshme, pra revolucionare. Por kjo do të thotë vetëm se një rekrutim *jo* plutokratik i të interesuarve

politikë, i udhëheqjes dhe shpurës së saj është i lidhur me premisën e vetëkuptueshme, që këta të interesuar do të marrin të ardhura të rregullta dhe të besueshme nga funksionimi i politikës. Politika mund të ushtrohet ose “pa pagesë; në formë vullnetare” dhe atëherë, siç thuhet zakonisht, me politikë merren “të pavarurit” d.m.th. njerëzit e pasur e para së gjithash rentierët ose ushtrimi i saj është i hapur për njerëzit pa pasuri dhe atëherë ai detyrimisht duhet paguar. Politikani profesionist që jeton *prej* politikës mund të jetë : “prebendar¹¹” i pastër ose “zyrtar” me rrogë. Atëherë ai ose i merr të ardhurat nga taksat dhe tarifat për veprimtari të caktuara - bakshishi dhe ryshfeti janë vetëm një shmagie e parregullt dhe formalisht ilegale e kësaj kategorie të ardhurash - ose merr ai një pagesë fikse në natyrë ose pagë në para ose të dyja njëkohësisht. Ai mund të marrë karakterin e një “sipërmarrësi”, sikurse kapedani i mercenarëve ose dhënësi me qira i posteve apo blerësi i posteve në të kaluarën ose sikurse bos amerikan që i sheh shpenzimet e tij si një investim kapitali, të cilat nëpërmjet shfrytëzimit të ndikimit të vet i sjellin fitim. Ose ai mund të marrë një rrogë fikse, sikurse një redaktor ose sekretar partie ose një ministër modern apo zyrtar politik. Në të kaluarën shpërblimi tipik i princëve, i pushtuesve fitimtarë apo i krerëve të suksesshëm të partive për përkrahësit e tyre ishin feudet, dhuratat e tokave, qoshet e ngrohta të të gjitha llojeve, kurse me zhvillimin e ekonomisë monetare veçanërisht përfitimet nga tarifat. Sot janë postet e të gjitha llojeve në parti, gazeta, shoqata, sigurimet shëndetësore, bashki dhe në shtet, që dhurohen nga kryetarët e partive për shërbime besnike. *Të gjitha* luftërat partiake nuk janë vetëm luftëra për qëllime objektive, por para së gjithash edhe për akrahallëqe në shpërndarjen e posteve. Të gjitha betejat midis orvatjeve lokaliste dhe centralizuese në Gjermani rrotullohen para së gjithash rreth asaj se cilat pushtete, qofshin në Berlin ose në Mynih, Karlsruhe, Dresden, do të kenë në dorë akrahallëqet në shpërndarjen e posteve. Partitë ndajnë më të rëndë nëpërkëmbjen nga kundërshtari në zënien e posteve zyrtare sesa veprimet e tij të kundërligjshme ndaj synimeve të tyre objektive. Lëvizja e prefekteve për shkak të politikave partiake është konsideruar në Francë gjithnjë si një përmbysje më e madhe dhe ka shkaktuar më shumë zhurmë se një modifikim i programit qeveritar, i cili ka patur pothuajse rëndësi të pastër frazeologjike. Disa parti veçanërisht ato në Amerikë, që nga zhdukja e kontradiktave të vjetra lidhur me interpretimin e kushtetutës, janë bërë parti të pastra që gjuajnë postet e punës, të cilat e ndryshojnë programin e tyre objektiv në varësi të shanseve në peshkimin e votave. Në Spanjë deri në vitet e fundit janë këmbyer të dy partitë e mëdha me një radhë të fiksuar konvencionale, nëpërmjet formës së “zgjedhjeve” të fabrikuara nga sipër, për të mbajtur përkrahësit e tyre në postet zyrtare. Në territoret e kolonive spanjolle qoftë në të ashtuquajturat “zgjedhje”, qoftë në të ashtuquajturit “revolucione” bëhet fjalë përherë për grazhdin e shtetit, nga i cili duan të ushqehen fitimtarët. Në Zvicër partitë ndajnë njëra me tjetrën në mënyrë paqësore sipas votave proporcionale postet zyrtare dhe disa nga projekt Kushtetutat tona “revolucionare” p.sh. projekt Kushtetuta e parë e hartuar për Badenin donte që ta shtrinte këtë sistem deri në postin e ministrit dhe e trajtonte kështu shtetin dhe postet e tij si institucione të pastëra për mbajtjen e zotëruesve të qosheve të ngrohta. Para së gjithash Partia e Qendrës ishte e ngazëllyer

¹¹ Shën. i Përkth. D.m.th. personi që zotëron një qoshe të ngrohtë me të ardhura të mira pa u lodhur shumë.

për këtë projekt dhe shpërndarjen e posteve zyrtare proporcionalisht sipas konfesioneve, pra pa marrë parasysh rezultatet në punë, e bëri madje një pikë të programit të saj në Baden. Me rritjen e numrit të posteve zyrtare si pasojë e burokratizimit të përgjithshëm dhe me rritjen e dëshirës për ato si një formë e mirëqënies specifike të sigurtë, rritet kjo tendencë tek të gjitha partitë dhe ato gjithnjë e më shumë bëhen për ithtarët e tyre një mjet me qëllimin që ata të kenë një mirëqënie të këtij lloji.

Por kësaj i kundërvihet zhvillimi i nëpunësisë shtetërore moderne në një shtresë punonjësish të punës mendore me shkollim profesional, me kualifikim të lartë, specialistë në saj përgatitjes shumëvjeçare, me një ndjenjë shumë të zhvilluar të nderit të shtresës në interes të integritetit. Pa këtë shtresë nëpunësish¹² ne do të na rrinte si fat pezull rreziku i korrupsionit të frikshëm dhe i filistinizmit të rëndomtë dhe gjithashtu do të kërcënohej rendimenti i pastër teknik i aparatit shtetëror, rëndësia e të cilit për ekonominë është rritur vazhdimisht dhe do të rritet më tej, sidomos me shoqërizimin në rritje të saj. Administrimi diletant nga politikanë plaçkitës në Shtetet e Bashkuara, që në varësi të rezultatit të zgjedhjeve presidenciale çonte në ndërrimin e qindra mijra nëpunësve deri tek postieri dhe që nuk njihte nëpunësin e përjetshëm profesionist, është bërë prej kohësh shoshë nga Civil Service Reform. Nevojat e pastra teknike të pakundërshtueshme të administratës kushtëzojnë këtë zhvillim. Në Europë, shtresa e nëpunësve shtetërorë profesionistë e mbështetur në ndarjen e punës ka lindur dalëngadalë gjatë një zhvillimi 500 vjeçar. Hapin e parë e bënë qytet-shtetet italiane dhe autoritetet e tyre më të larta, kurse nga monarkitë ishin shtetet e pushtuesve normanë. Në *financat* e princëve u krye hapi vendimtar. Në reformat administrative të perandorit Maks¹³ mund të shihet se me sa vështirësi arritën nëpunësit shtetërorë të shfronësonin princin në këtë fushë, e cila më pak nga gjithçka duronte diletantizmin e një sundimtari, që në atë kohë ishte para së gjithash një kalorës, megjithë trysninë që ushtronin mjerimi më i skajshëm dhe sundimi turk. Zhvillimi i teknikës luftarake kushtëzoi lindjen e oficerit specialist; përsosja e procedurës juridike kushtëzoi lindjen e juristit të shkolluar. Në të tre këto fusha fitoi përfundimisht në shekullin e 16 nëpunësia shtetërore profesioniste në shtetet më të zhvilluara. Me përparimin e absolutizmit të princit kundrejt shtyllave të shoqërisë kishte nisur njëkohësisht abdikimi i ngadalshëm i autokracisë të tij në favor të nëpunësve shtetërorë specialistë, që veçse nëpërmjet të cilëve i ishte mundësua atij ajo fitore mbi shtyllat e shoqërisë.

Njëkohësisht me përparimin e *nëpunësisë shtetërore* me shkollim profesional u krye - ndonëse në shndërrime shumë të pakapshme - edhe zhvillimi i "*politikanëve drejtues*". Vetëkuptohet prej kohësh dhe në gjithë botën ka patur këshilltarë të këtillë faktikisht vendimtarë të princëve. Në Orient nevoja për të lehtësuar mundësisht sulltanin nga përgjegjësia personale në suksesin e qeverisë krijoi figurën tipike të "vezirit të madh". Në Perëndim diplomacia u bë së pari një art i kultivuar me *ndërgjegje* në epokën e Karlit të V - në kohën e Makiavelit -, para së gjithash nën ndikimin e raporteve të legatave veneciane, që lexoheshin me zell të flaktë në qarqet profesioniste

¹² Shën. i Përkth. Termi "nëpunës" (shtetëror) mund të zëvendësohet në të gjitha rastet edhe me termin "zyrtar".

¹³ Shën. i Përkth. Maksimiliani I (1459-1519) ishte mbret që nga 1486 dhe perandor që nga 1508.

diplomatiqe. Ithtarët e këtij arti, që kishin në të shumtën e rasteve shkollim humanist e trajtonin njëri-tjetrin si një shtresë e shkolluar e të mirëinformuarve të brendshëm, në ngjashmëri me shtetarët humanistë kinezë të periudhës së fundit të shteteve të ndara. Domosdoshmëria e një drejtimi formalisht unik të *të gjithë* politikës, duke përfshirë edhe politikën e brendshme, nga një udhëheqës shteti lindi përfundimisht dhe u bë e detyrueshme veçse nëpërmjet zhvillimit konstitucional. Vetëkuptohet deri atëherë kishte patur vërtet gjithnjë personalitete të tilla të veçanta si këshilltarë apo - në varësi të çështjes - madje si drejtues të princëve. Por organizimi i autoriteteve zyrtare, edhe në shtetet më të përparuara, eci së pari në rrugë të tjera. Lindën organet më të larta *kolegjiale* administrative. Në teori, kurse në fakt dalëngadalë në përmasa më të vogla, mbledheshin ato nën kryesinë personale të princit, i cili merrte vendimet. Për shkak të këtij sistemi kolegjial, i cili çonte në ekspertiza, kundërekspertiza dhe vota të motivuara të shumicës dhe pakicës e më tej për shkak se ai krahas instancave më të larta zyrtare rrethohej nga të besuarit e tij më personalë - nga "kabineti" - dhe nëpërmjet këtyre jepte vendimet e tij lidhur me vendimet e këshillit të shtetit - apo sido që të quhej instanca më e lartë shtetërore -, princi që binte gjithnjë e më shumë në pozitën e një diletanti, kërkonte t'i shpëtonte peshës pashmangshmërisht në rritje të shkollimit profesional të nëpunësve dhe të mbante në dorën e tij udhëheqjen më të lartë. Kjo luftë e fshehtë midis nëpunësve profesionistë dhe autokracisë ka ekzistuar kudo. Situata ndryshoi vetëm përballë parlamenteve dhe aspiratave për pushtet të kryetarëve të partive. Kushte me prejardhje shumë të ndryshme çuan megjithatë në rezultate të jashtme të njëjta; sigurisht me disa dallime. Atje ku dinastitë e mbajtën pushtetin real në dorën e tyre - si konkretisht në Gjermani - ishin të lidhura interesat e princit me ato të nëpunësve shtetërorë *kundër* parlamentit dhe pretendimeve të tij për pushtet. Nëpunësit e shtetit kishin interes që edhe postet drejtuese, pra postet e ministrave, të ziheshin me njerëz nga radhët e tyre e të bëheshin kështu objekte të përparimit në karrierë të nëpunësve. Monarku nga ana e tij kishte interes që t'i emëronte ministrat sipas gjykimit të vet edhe nga radhët e nëpunësve besnikë ndaj tij. Por të dyja palët ishin të interesuara që drejtimi politik t'i kundërvihej i pandarë dhe i vendosur parlamentit, pra sistemi kolegjial u zëvendësua me një shef unik kabineti. Përveç kësaj monarku edhe për të qëndruar fare formalisht larg luftës së partive dhe sulmeve nga partitë kishte nevojë për një njeri përgjegjës, që do ta mbulonte atë d.m.th. për një personalitet të vetëm, i cili do të përgjigjej para parlamentit dhe do t'i kundërvihej atij e që do të negocionte me partitë. Të gjitha këto interesa bashkëvepruan këtu në të njëjtin drejtim dhe lindi një ministër nëpunës shteti, i cili drejtonte në mënyrë të pandarë. Akoma më fort veproji në drejtim të unifikimit zhvillimi i pushtetit parlamentar atje, ku ai - si në Angli - fitoi epërsi ndaj monarkut. Këtu u zhvillua "kabineti" me kryetarin unik në parlament, me "leaderin" në krye si një komision i *partisë*, e cila në atë rast zotëronte shumicën në parlament, e injoruar nga ligjet zyrtare, por që faktikisht ishte fuqia e vetme vendimtare politike. Organet zyrtare kolegjiale si të tilla nuk ishin organe të fuqisë vërtet sunduese, pra të partisë dhe kështu nuk mund të ishin bartës të qeverisë reale. Përkundrazi një parti sunduese për të mbajtur pushtetin brenda vendit dhe për të ushtruar politikë të madhe të jashtme kishte nevojë për një organ efikas të përbërë vetëm nga drejtuesit e saj të vërtetë e që i diskutonte çështjet në mirëbesim, pra për kabinetin, por kundrejt publikut para së gjithash kundrejt publikut parlamentar kishte nevojë për një kryetar

përgjegjës për të gjitha vendimet, pra për kryetarin e kabinetit. Pastaj ky sistem anglez në trajtën e ministrive parlamentare u përvetësua nga kontinenti evropian dhe vetëm në Amerikë dhe në demokracitë e ndikuara prej saj iu kundërvu atij një sistem krejtësisht heterogjen. Ky sistem udhëheqësin e përzgjedhur të partisë nëpërmjet votimit direkt nga populli e vinte në krye të aparatit të nëpunësve të emëruar prej tij dhe vetëm për buxhetin dhe ligjvënien sistemi e detyronte atë për të marrë miratimin e parlamentit.

Avancimi i politikës në një “ndërmarrje”, e cila kërkonte një shkollim lidhur me luftën për pushtet dhe me metodat e saj, ashtu siç e avancoi politikën sistemi i partive moderne, kushtëzoi ndarjen e funksionarëve publikë në dy kategori sigurisht kurrësi të ndara si me thikë, por megjithatë të ndara qartë : nëpunësit specialistë nga njëra anë dhe “nëpunësit politikë” nga ana tjetër. Zyrtarët “politikë” në sensin e mirëfillt të fjalës njihen si rregull nga ana e jashtme nga fakti se ata mund të transferohen dhe pushohen në çfarëdo kohe apo mund të vihen “në dispozicion” sikurse prefektët francezë dhe zyrtarë të njëlojtë me ta në vënde të tjera, në kontrastin më të rreptë me “pavarësinë” e nëpunësve me funksione gjykatësi. Në Angli i përkasin kategorisë së zyrtarëve “politikë” ata nëpunës, të cilët sipas një marrëveshjeje të pandryshueshme largohen nga postet zyrtare gjatë një ndërrimi të shumicës në parlament, pra dhe të kabinetit. Zakonisht këtu hyjnë sidomos ata, kompetenca e të cilëve përfshin drejtimin e “administratës” së përgjithshme “të punëve të brendshme” dhe komponenti “politik” këtu është para së gjithash detyra për ruajtjen e “rendit” në vend, pra ruajtja e raporteve ekzistuese të sundimit. Në Prusi sipas dekretit Puttkamer¹⁴ këta zyrtarë, pa u dënuar nga masat disiplinore, kishin për detyrë që të “përfaqësonin politikën e qeverisë” dhe u shfrytëzuan si aparat zyrtar për të ndikuar në zgjedhjet, po ashtu si prefektët në Francë. Shumica e zyrtarëve “politikë” zotëronin vërtet sipas sistemit gjerman - në kontrast me vendet e tjera - kualifikimin e gjithë të tjerëve, kur marrja edhe e këtyre posteve kërkonte studim universitar, provime të specialitetit dhe një shërbim të caktuar përgatitor. Ky tipar specifik i nëpunësisë moderne profesioniste i mungon tek ne vetëm shefave të aparatit politik, pra ministrave. Qysh në regjimin e vjetër mund të ishte ministër prusian i kulturës pa frekuentuar vetë ndonjëherë një institucion të lartë arsimor, ndërsa këshilltar raportues parimisht mund të bëheshe vetëm në bazë të provimeve të përcaktuara. Specialisti me shkollim profesional i një seksioni dhe këshilltari raportues vetëkuptohet ishin - p.sh. nën Althoffin në ministrinë prusiane të arsimit - pafundësisht shumë më të ditur lidhur me problemet e vërteta teknike të lëmit përkatës sesa shefi i tyre. Në Angli situata nuk ishte e ndryshme. Si rrjedhojë ata ishin të plotfuqishmit për të gjitha nevojat e përditshme. Kjo në vetvete nuk kishte gjithashtu asgjë absurde. Ministri ishte përfaqësues i konstelacionit të pushtetit *politik*; ai duhej të përfaqësonte parametrat politikë të këtij konstelacioni dhe të mbështeste propozimet e nëpunësve profesionistë në varësi të tij ose t’iu jepte atyre direktivat përkatëse të natyrës politike.

Krejtësisht e ngjashme është situata në një ndërmarrje ekonomike private. “Sovrani” i vërtetë, asambleja e aksionarëve është po aq pandikim në drejtimin e ndërmarrjes sikurse një “popull” i qeverisur nga nëpunës profesionistë dhe personalitetet vendimtare për politikën e ndërmarrjes, pra “këshilli mbikqyrës” i sunduar nga

¹⁴ Në vitin 1882

bankat, japin vetëm direktivat ekonomike dhe seleksionojnë personalitetet për administratën, por pa qenë vetë në gjendje ta drejtojnë teknikisht ndërmarrjen. Në këtë vështrim edhe struktura e tashme e shtetit revolucionar nuk do të thotë asnjë novacion parimor. Ky shtet iu jep në dorë diletantëve absolutë pushtetin mbi administratën, për shkak se ata disponojnë mitraloza, dhe dëshiron t'i përdorë nëpunësit me shkollim profesional vetëm si koka dhe dora ekzekutuese. Vështirësitë e këtij sistemi të sotëm janë diku gjetkë e jo këtu, por neve sot nuk na interesojnë aspak.

Përkundrazi ne kërkojmë veçorinë tipike të politikanëve profesionistë si të "udhëheqësve" ashtu dhe të shpurës së tyre. Ajo ka ndryshuar dhe është edhe sot shumë e ndryshme.

"Politikanët profesionistë", siç e pamë, u zhvilluan në të kaluarën gjatë luftës së princëve kundër shtyllave të shoqërisë duke qenë në shërbim të të parëve. Le të shikojmë shkurt tipat e tyre kryesorë.

Kundër shtyllave të shoqërisë princi u mbështet në shtresa politikisht të shfrytëzueshme, që s'kishin karakterin e shtyllës së shoqërisë. Tek këto shtresa në Subkontinentin Indian, në Indokinë, në Kinën budiste e në Japoni dhe në Mongolinë lamaiste krejtësisht njëloj si në territoret e krishtera të Mesjetës hynin së pari klerikët. Teknikisht për arsyen se ata dinin shumë mirë të shkruanin e të lexonin. Kudo afrimi i Brahmanëve, i priftërinjve budistë, i Lamave dhe përdorimi i peshkopëve dhe priftërinjve si këshilltarë politikë u bë nga këndvështrimi për të tërhequr forca administrative që dinin të shkruanin e të lexonin, të cilat mund të shfrytëzoheshin në luftën e kaizerit ose princit apo khanit kundër aristokracisë. Kleriku aq më tepër kleriku celibat qëndronte jashtë mekanizmit të interesave normale politike dhe ekonomike dhe nuk joshëj nga tundimi që për pasardhësit e tij të lakmonte pushtet vetjak politik kundër sundimitarit të tij, sikurse bënte vasali (spahiu). Nëpërmjet cilësive karakteristike që rridhnin nga statusi i tij, ishte ai i "ndarë" nga mjetet operative të administratës së princit.

Një shtresë e dytë e këtij lloji ishin letrarët me shkollim humanist. Pati një kohë ku njeriu mësonte të krijonte ligjëratat në latinisht dhe vargje në greqisht me qëllimin që të bëhej këshilltar politik dhe para së gjithash të bëhej hartues i memorandumeve politike të një princi. Kjo ishte koha e lulëzimit të parë e shkollave humaniste dhe e fondacioneve princërore për profesurë në "poetikë". Tek ne ishte një epokë e shpejtë kalimtare, e cila pati sidoqoftë një ndikim të qëndrueshëm në sistemin tonë shkollor; sigurisht politikisht nuk pati pasoja më të thella. Ndryshe ndodhi në Azinë Lindore. Mandarinët kinezë është ose për më tepër ishte fillimisht afërsisht si humanist i epokës së Rilindjes sonë, pra një letrar me shkollim humanist dhe i sprovuar për monumentet gjuhësore të së kaluarës së largët. Po të lexoni ditarët e Li Hung Tshangut do të gjeni që ai më shumë nga gjithçka është akoma krenar se kishte bërë vjersha dhe se kishte qenë një bukurshkrues i mirë. Kjo shtresë me normat e saj të zhvilluara sipas Antikitetit kinez ka përcaktuar tërë fatin e Kinës dhe ndoshta edhe fati ynë do të kishte qenë i ngjashëm, në qoftë se humanistët në kohën e tyre do të kishin patur shansin më të vogël për të çarë me të njëjtin sukses.

Shtresa e tretë që fisnikëria e oborrit. Pasi princët ia arritën që ta shpronësonin fisnikërinë nga pushteti politik që ia jepte sëra e saj shoqërore, e tërhoqën atë në oborr dhe e përdorën në shërbimin politik dhe diplomatik. Përmbysja rrënjësore në sistemin tonë të edukimit në shekullin e 17 ishte e kushtëzuar ndërmjet të tjerave nga fakti që

në vend të letrarëve humanistë në shërbim të princëve hynë politikanë profesionistë nga fisnikëria e oborrit.

Kategoria e katërt ishte një krijesë specifike angleze; një shtresë e patricëve që rrokte fisnikërinë e vogël dhe rentierët e qytetit, e quajtur teknikisht “gentry”. Kjo ishte një shtresë që princi fillimisht e afroi kundër baronëve dhe e vuri në zotërim të posteve të “selfgovernment” duke u bërë më vonë gjithnjë e më i varur prej saj. Ajo qëndroi në zotërim të të gjitha posteve të administratës vendore, sepse i mori përsipër pa pagë në interes të pushtetit të saj vetjak social. Kjo shtresë e ruajti Anglinë nga burokratizimi, i cili ishte fati i tërë shteteve kontinentale europiane.

Një shtresë e pestë ishte tipike për Oksidentin, para së gjithash në kontinentin europian dhe ishte me rëndësi vendimtare për tërë strukturën e tij politike; pra ishin juristët me shkollim universitar. Efektet e fuqishme të së Drejtës Romake, siç e përpunoi atë shteti i vonë burokratik romak, nuk shfaqen asgjëkundi më qartë se tek fakti që kudo revolucionarizimi i veprimtarisë politike në sensin e zhvillimit drejt shtetit racional u krye nga juristët e shkolluar. Edhe në Angli, megjithëse atje esnafet e mëdha kombëtare të juristëve penguan pranimin e të Drejtës Romake. Në asnjë zonë të botës nuk gjen dot një analogji të tillë. Gjithë sythat e mendimit racional juridik në shkollën indiane të Mimansas dhe gjithë kultivimet e mëtejshme të mendimit antik juridik në fenë islame nuk mundën që të pengonin dot mbulimin e idesë të së drejtës racionale nga format e mendimit teologjik. Para së gjithash nuk u racionalizua plotësisht procedura e procesit gjyqësor. Këtë e realizoi vetëm marrja e jurisprudencës antike romake nga juristët italianë, e produktit me një karakter krejtësisht të pashoq të një krijese politike që u ngrit nga qytet-shtet në sundimin e botës, pra “Usus modernus” e studiuesve të pandekteve¹⁵ dhe e studiuesve të së drejtës kanonike në Mesjetën e vonë si dhe teoritë të lindura nga mendimi juridik dhe ai i krishter e të shekullarizuara më vonë mbi të drejtën natyrale. Ky racionalizëm juridik i ka pasur përfaqësuesit e tij të mëdhenj tek podestati italian; tek juristët francezë të mbretit, të cilët krijuan mjetet formale për të gërryer sundimin e feudalëve në favor të pushtetit të mbretit; tek studiuesit e të drejtës kanonike dhe tek teologët me idetë e të drejtës natyrale, përkrahës të konciliarizmit; tek juristët e oborrit dhe tek gjykatësit eruditë të princëve kontinentalë; tek mësuesit hollandezë të së drejtës natyrale dhe tek monarkistët; tek juristët e kurorës angleze dhe të parlamentit; tek Noblesse de Robe e parlamenteve franceze dhe më në fund tek avokatët e epokës së revolucionit. Lindja e shtetit absolutist është, pa këtë racionalizëm juridik, po aq pak e mendueshme si dhe revolucioni. Në qoftë se ju do të kaloni nëpër duar remonstracionet e parlamenteve franceze ose Cahiers¹⁶ e shtyllave të përgjithshme të shoqërisë franceze që nga shekulli i 16 deri në vitin 1789, do të gjeni kudo frymën e juristëve. Dhe në qoftë se ju kontrolloni njëpërnjë profesionin e anëtarëve të konventës franceze, do të gjeni atje një proletar të vetëm - megjithëse ai ishte zgjedhur me të njëjtën të drejtë vote - dhe shumë pak sipërmarrës borgjezë. Nga ana tjetër do të gjeni në masë juristë të të gjithë llojeve pa të cilët do të ishte krejtësisht e pamendueshme ajo frymë specifike, e cila i ushqente këta intelektualë radikalë dhe projektet e tyre. Që atëherë avokati modern dhe demokracia moderne janë thjesht një dhe të pandarë e avokatët përsëri ekzistojnë

¹⁵ Shën. i Përkth. Përmbledhje të vendimeve antike gjyqsore romake (si bazë e shkencës të së drejtës).

¹⁶ Cahiers de doléances d.m.th. fletoret e ankesave.

në sensin tonë si një sërë e pavarur shoqërore vetëm në Oksident që nga Mesjeta, ku nga "Fürsprech = përkrahësit" e procedurës gjyqsore formale gjermane, nën ndikimin e racionalizimit të procesit gjyqsor, u zhvilluan avokatët e sotëm. Rëndësia e avokatëve në politikën oksidentale që nga shfaqja e partive nuk është aspak një gjë e rastësishme. Veprimtari politike nëpërmjet partive do të thotë veprimtari e të interesuarve; ne do të shohim pas pak se ç'do të thotë kjo. Dhe mjeshtëria e avokatit të shkolluar është që të udhëheqë me efikasitet të plotë një çështje në favor të të interesuarit. Në këtë pikë ai ka epërsi ndaj çdo "Beamten = nëpunësi të shtetit", siç munda të na e mësojë epërsia e propagandës armike (gjatë luftës së parë botërore). Një çështje të mbështetur në argumente logjiksht të dobta, pra në këtë sens çështje "e keqe" avokati sigurisht që mund ta drejtojë prapëseprapë drejt fitores, pra teknikisht mund ta drejtojë "mirë". Por gjithashtu vetëm ai prin drejt fitores një çështje që mbështetet nga argumente logjiksht "të forta", pra në këtë sens çështje "e mirë", e pra në këtë sens ai drejton "mirë". Kurse shumë shpesh nëpunësi si politikan nëpërmjet drejtimit teknikisht "të keq", një çështje "të mirë" sipas sensit të mësipërm e kthen në çështje "të keqe". E këtë gjë ne e kemi përjetuar. Sepse politika e sotme në një masë të shquar zhvillohet në publik me mjetet e fjalës së folur ose të shkruar. Të peshosh efektin që bën fjala kjo hyn në rrethin e detyrave më të mirëfillta të avokatit, por aspak në atë të nëpunësit profesionist, i cili nuk është demagog dhe sipas qëllimit që ka nuk duhet të jetë i tillë e në qoftë se përpiqet të bëhet, bëhet zakonisht një demagog shumë i keq.

Nëpunësi i kulluar - kjo është vendimtare për vlerësimin e regjimit tonë të mëparshëm - duke respektuar mirëfilli profesionin e tij nuk duhet të merret me politikë, përkundrazi duhet të "administrojë", para së gjithash të jetë *i paanshëm*. Kjo vlen edhe për të ashtuquajturit zyrtarë "politikë" të administratës, të paktën zyrtarisht për aq sa nuk vihet në pikëpyetje "arsyeja shtetërore" d.m.th. interesat jetike të rendit sundues. Sine ira et studio "pa inat dhe njëanshmëri" duhet të jetë ai zot në postin e tij. Pra ai nuk duhet të bëjë pikërisht atë gjë, që duhet ta bëjnë gjithnjë pa tjetër politikani, udhëheqësi si dhe shpura e tij : *të luftojnë*. Sepse mbajtja e një ane, lufta, pasioni - ira et studium - janë elemente të politikanit dhe para së gjithash të *udhëheqësit* politik, veprimet e të cilit drejtohen nga një princip krejtësisht tjetër i *përgjegjësisë*, pikërisht i kundërt me përgjegjësinë e nëpunësit. Nderi i nëpunësit është aftësia që - megjithë idetë e tija - kur organi i tij epror këmbëngul në një urdhër që nëpunësit i duket i gabuar, ta zbatojë atë me ndërgjegje nën përgjegjësinë e urdhërdhënësit dhe ta zbatojë tamam sikur urdhëri t'i përgjigjej bindjeve të tija vetjake. Pa këto që në sensin më të lartë janë disiplinë morale dhe vetëmohim do të shpërbëhej tërë aparati. Përkundrazi nderi i udhëheqësit politik, pra i burrit të shtetit është pikërisht përgjegjësia kryekëput *personale* për atë që ai bën, përgjegjësi që ai nuk mund dhe nuk lejohet ta kundërshtojë ose t'ua hedh të tjerëve. Pikërisht natyrat e nëpunësve me nivel të lartë morali janë politikanë të këqinj, para së gjithash në nocionin politik të fjalës janë politikanë pa ndjenjë përgjegjësie dhe në këtë sens janë politikanë me nivel të ulët morali, të tillë siç kemi patur ne fatkeqësisht gjithnjë në pozicionet drejtuese. Kjo është ajo që ne e quajmë "sundim të nëpunësve" dhe vërtet nuk ka asnjë njollë në nderin e nëpunësisë sonë edhe kur ne, duke vlerësuar nga këndvështrimi i suksesit, nxjerrim në shesh atë që është politikisht e gabuar në këtë sistem. Por le të kthehemi edhe një herë tek tipat e figurave politike.

“Demagogu” është tipi i politikanit drejtues në Oksident që nga koha e shtetit kushtetues dhe për më tepër që nga koha e demokracisë. Shija e pakëndëshme e fjalës nuk duhet të na bëjë të harrojmë se nuk ishte Kleoni, përkundrazi ishte Perikliu i pari që e mbajti këtë emër. Pa post zyrtar ose - në kontrast me postet që ziheshin me anë të shortit në demokracinë antike - i ngarkuar me postin e vetëm me zgjedhje atë të kryestrategut, drejtoi ai asamblenë e popullit të Athinës. Demagogjia moderne përdor vërtet edhe fjalimin, madje në një shkallë të jashtëzakonshme po të mendojmë fjalimet që duhet të mbajë një kandidat modern gjatë zgjedhjeve. Por sidoqoftë akoma më me efikasitet përdor fjalën e shtypur. Publicisti politik dhe para së gjithash *gazetari* është përfaqësuesi më i rëndësishëm i sotëm i kësaj gjinie.

Edhe vetëm për ta skicuar sociologjinë e gazetarisë moderne politike do të ishte krejtësisht e pamundur në kuadrin e këtij leksioni dhe ajo në çdo drejtim është një kapitull më vete. Vetëm pak gjëra do të trajtojmë patjetër këtu. Gazetari ndan të njëjtin fat me të gjithë demagogët dhe ndër të tjera gjithashtu me avokatin dhe me artistin, të paktën në kontinent dhe në kontrast me rrethanat angleze gjithashtu edhe me ato të mëparshme prusiane, pra i mungon klasifikimi i qëndrueshëm social. Ai bën pjesë në një lloj kaste Pariah¹⁷, e cila në “shoqëri” vlerësohet nga ana sociale gjithnjë në bazë të përfaqësuesve të saj me nivel më të ulët etik. Prandaj për gazetarët dhe punën e tyre janë përhapur përfytyrimet më të çuditshme. Jo kushdo kupton që një vepër vërtet e *mirë* gazetareske kërkon të paktën po aq shumë “mend” sikurse ndonjë vepër e dijetarit, para së gjithash si pasojë e domosdoshmërisë për të prodhuar menjëherë, me komandë dhe për të *bërë* menjëherë *përshtypje*, sigurisht në kushte krejtësisht të tjera të krijimtarisë. Që përgjegjësia është shumë më e madhe dhe që edhe *ndjenja* e përgjegjësisë e çdo gazetari të ndershëm si mesatare nuk qëndron aspak më ulët se ajo e dijetarit - përkundrazi më lart, siç na e mësoi lufta -, kjo nuk çmohet pothuajse kurrë, sepse nga vetë natyra e gjërave mbeten në kujtesë pikërisht veprat e *papërgjegjës* gazetareske, për shkak të efektit të tyre shpesh të frikshëm. Askush nuk beson që për më tepër aftësia për të heshtur e gazetarit disi të zot, qëndron mesatarisht më lart se ajo e njerëzve të tjerë e megjithatë kjo është e vërtetë. Tundimet pakrahasimisht shumë të mëdha që ky profesion mbart me vete dhe kushtet e tjera të veprimtarisë gazetareske në kohën e tashme, shkaktojnë ato pasoja, të cilat e kanë ambientuar publikun që ta sodisë shtypin me një përzierje midis përçmimit dhe burracakërisë së vajtueshme. Sot nuk mund të flasim se çfarë duhet bërë në këtë drejtim. Ne na intereson këtu çështja e fatit *politik* të profesionit të gazetarëve, çështja e shanseve të tyre për të arritur në pozicionet e udhëheqësve politikë. Deri tani shansi ishte i favorshëm vetëm në Partinë Socialdemokrate. Por brenda saj, vendet e punës si redaktorë kishin në mënyrë dërrmuese karakterin e pozicionit të një nëpunësi shtetëror dhe nuk ishin themeli për të arritur në pozicionin e një *udhëheqësi*.

Në partitë borgjeze, e marrë në tërësi, kundrejt brezit të mëparshëm më shumë u përkeqësua shansi i ngjitjes drejt pushtetit politik në këtë rrugë. Për ndikimin e shtypit pra dhe për marrëdhënie me shtypin kishte nevojë natyrisht çdo politikan me rëndësi. Por që *drejtuesit* e partisë të dilnin nga radhët e shtypit, kjo ishte plotësisht një përjashtim dhe nuk duhej pritur. Arsyeja gjendet në “pazëvendësueshmërinë” fort të

¹⁷ Shën. i Përkth. Pariah do të thotë indian i kastës më të ulët ose pa kastë. Nga ana figurative do të thotë i paprivilegjuar; i përzënë nga shoqëria.

rritur të gazetarit, para së gjithash në “pazëvendësueshmërinë” e gazetarit pa pasuri e pra të lidhur me profesionin, e cila diktohet nga rritja e jashtëzakonshme e intensitetit dhe nga aktualiteti i veprimtarisë gazetareske. Domosdoshmëria e fitimit të bukës së gojës nëpërmjet shkrimit përditë ose përjavë të artikujve i rri havale nëpër këmbë politikanëve dhe unë njoh shembuj ku natyra drejtuese janë paralizuar nga ky detyrim vërtet përgjithmonë, nga ana e jashtme e para së gjithash shpirtërisht, në ngjitjen drejt pushtetit. Që lidhjet e shtypit me pushtetet sunduese në shtet dhe në parti në kohën e regjimit të vjetër ishin për nivelin e gazetarisë aq të dëmshme sa s’mundej më, ky është një kapitull më vete. Këto raporte ishin ndryshe në vendet kundërshtarë. Por duket se edhe atje e për të gjitha shtetet moderne vlen fjalia që punëtori i gazetarisë fiton gjithnjë e më pak ndikim politik, kurse manjati kapitalist i shtypit - i llojit të “Lord” Northcliffe - gjithmonë e më shumë.

Sigurisht tek ne ishin si rregull deri tani koncernet e mëdha kapitaliste të gazetave, që kishin shtënë në dorë para së gjithash zinxhirin e gazetave “Generalanzeiger” me “reklamat e vogla”, mbarështuesit tipikë të indiferencës politike. Sepse me politikë të pavarur nuk mund të fitohej asgjë, para së gjithash s’fitohej dashamirësia e dobishme për biznesin e pushteteve sunduese politike. Biznesi i lajmërimeve është edhe rruga në të cilën gjatë luftës në stil të gjerë u bë përpjekja e ndikimit mbi shtypin që siç duket do të vazhdohet edhe tani. Edhe pse mund të pritet që shtypi i madh t’i shkëputet kësaj rruge, situata për gazetatat e vogla është prapëseprapë shumë më e vështirë. Por sidoqoftë tani për tani tek ne karriera në gazetari nuk është një rrugë normale e ngritjes së udhëheqësve politikë, fundja sado shumë tërheqëse qoftë gazetaria dhe pavarësisht se ç’shkallë ndikimi dhe mundësie të veprimit efektiv, para së gjithash ç’shkallë të përgjegjësisë politike sjell ajo. Ndoshta duhet patjetër të presim për të parë nëse kjo rrugë nuk është më e tillë apo akoma nuk është e tillë. Nëse heqja dorë nga principi i anonimitetit, të cilën disa gazetarë - jo të gjithë - e konsiderojnë të drejtë, do të ndryshojë diçka këtu, kjo është vështirë të thuhet. Ajo që ne përjetuam në shtypin gjerman gjatë luftës në lidhje me “drejtimin” e gazetave nga personalitete me talent shkrimtari të rekrutuar posaçërisht, të cilët u shfaqën shprehimisht përherë me emrin e tyre, ka treguar fatkeqësisht në disa raste të njohura se me këtë rrugë *nuk* kultivohet me aq siguri një ndjenjë e lartë e përgjegjësisë, sikurse do besonim. Ishin - pa dallim partiak - pjesërisht pikërisht gazetatat me nam më të keq të bulevardëve që synuan dhe arritën në këtë mënyrë një shitje më të lartë. Zotërinjtë përkatës, botuesit si dhe gazetarët e sensacioneve fituan pasuri, por sigurisht nuk fituan nder. Me këto nuk kemi thënë asgjë kundër braktisjes së principit të anonimitetit; çështja është më e koklavitur dhe ajo dukuri e sensacionit nuk ka vlerë përgjithësuese. Por *deri tani* nuk ka qenë rruga drejt një udhëheqjeje të pastër ose drejt funksionimit të *përgjegjshëm* të politikës. Mbetet të presim se si do të zhvillohen më tej raportet në këtë drejtim. Por në të gjitha rrethanat karriera në gazetari mbetet një nga rrugët më të rëndësishme të veprimtarisë profesionale politike. Ajo nuk është një rrugë për këdo, shumë më pak për karaktere të dobta, veçanërisht s’është për njerëz, të cilët mund ta ruajnë ekuilibrin e tyre të brendshëm vetëm në një situatë të statusit të sigurtë. Në qoftë se jeta e një dijetari të ri vihet në lojë si në bixhoz, ai është prapëseprapë i rrethuar nga norma të qëndrueshme të statusit të tij që e mbrojnë atë nga dalja nga binarët. Por jeta e gazetarit është në çdo drejtim kokë e këmbë bixhozi vetë e pikërisht në kushtet, që vënë në provë sigurinë e brendshme në një mënyrë të tillë si vërtet zor në një situatë

tjetër. Përvojat shpesh të hidhura në jetën profesionale ndoshta nuk janë as e keqja më e madhe. Pikërisht gazetarit të suksesshëm i shtrohen kërkesa të brendshme veçanërisht të vështira. Nuk është aspak vogëlsi që të qarkullosh në sallonet e të fuqishmëve të Tokës gjoja në të njëjtin nivel dhe shpesh të të lajkatojnë në përgjithësi të gjithë, sepse të kanë frikë dhe ta dish që sapo të kesh dalë nga dera, i zoti i shtëpisë ndoshta duhet të justifikohet posaçërisht tek mysafirët e tij për shkak të shoqërimit me “maskarenjtë e shtypit”. Sikurse nuk është fare vogëlsi që të duhet të shprehesh flakë për flakë dhe në formë bindëse mbi të gjitha dhe çdo gjë që kërkon tamam “tregu”, mbi të gjitha problemet e mendueshme të jetës, pa rënë absolutisht jo vetëm në cektësi, por para së gjithash pa humbur dinjitetin duke e zhveshur veten dhe pa rënë në pasojat e tyre të pamëshirshme. Nuk është e habitshme ajo që ka shumë gazetarë të shkarë nga binarët njerëzorë ose të zhvlehtësuar, por e habitshme është që megjithatë pikërisht kjo shtresë përmban një numër kaq të madh njerëzish të vlershëm dhe tërësisht të kulluar, fakt që njerëzit e jashtëm nuk e pandehin lehtë.

Në qoftë se gazetari si tip i politikanit profesionist sidoqoftë ka prapa një të kaluar tashmë të konsiderueshme, figura e *nëpunësit të partisë* është një figurë e tillë, që i përket veçse zhvillimit të dhjetëvjeçarëve të fundit dhe pjesërisht viteve të fundit. Ne duhet t'i kthehemi patjetër shqyrtimit të sistemit të partive dhe të organizimit të partive për ta kuptuar pozicionin e kësaj figure në zhvillimin e saj historik.

Në të gjitha formacionet disi të mëdha politike d.m.th. që kapërcejnë sferën e kantoneve të vogla fshatare dhe qarkun e detyrave të tyre, me zgjedhje periodike të pushtetmbajtësve, veprimtaria politike është domosdoshmërisht : *veprimtari e të interesuarve*. D.m.th. një numër relativisht i vogël i njerëzve të interesuar drejtpërdrejt për jetën politike, pra të interesuar për të marrë pjesë në pushtetin politik, i sigurojnë ithtarët nëpërmjet publicitetit të lirë, paraqiten vetë ose paraqesin favoritët e tyre si kandidatë në zgjedhje, mbledhin mjetet financiare dhe dalin për të peshkuar votat. Është e papërfytyrueshme sesi mund të bëheshin zgjedhje të rregullta në formacione të mëdha pa këtë veprimtari. Në praktikë kjo do të thotë ndarje e shtetasve me të drejtë votimi në elementë politikisht aktivë dhe politikisht pasivë dhe meqë ky dallim mbështetet në veprime vullnetare ai nuk mund të mënjanohet nëpërmjet asnjë mase si detyrimi për të votuar ose përfaqësimi sipas “statuseve të profesioneve” apo propozime të ngjashme të drejtuara shprehimisht apo realisht kundër kësaj rrethane e në këtë mënyrë kundër sundimit të politikanëve profesionistë. Udhëheqja dhe shpura, si elemente aktive për rekrutimin e lirë qoftë të përkrahësve të tjerë e nëpërmjet këtyre ashtu edhe të zgjedhësve pasivë për zgjedhjen e drejtuesit të shtetit, janë elemente të domosdoshme të jetës së çdo partie. Por e ndryshme është struktura e saj. “Partitë” të themi të qyteteve mesjetare si p.sh. Guelfët dhe Ghibellinët ishin shpura të pastra personale. Kur shikojmë Statuto della parte Guelfa = statutin e partisë Guelfa, konfiskimin e pronave të Nobili = fisnikëve - d.m.th. në fillim të të gjitha atyre familjeve, që bënë jetë kalorsiake, pra kishin feude -, përjashtimin e tyre nga postet dhe nga e drejta për të votuar, komisionet partiake ndërvendore, organizimet e rrepta ushtarake dhe shpërblimet e tyre për kallëzuesit, atëherë na kujtohet bolshevizmi me sovjetët e tij, me organizimet e tij ushtarake të shoshitura rreptë dhe para së gjithash në Rusi me organizimet e spiunëve, me çarmatimin dhe me heqjen e të drejtave politike të “borgjezëve” d.m.th. të sipërmarrësve, tregtarëve, rentierëve, klerikëve, pasardhësve të dinastisë, agentëve të policisë dhe me konfiskimet e tij. Dhe kjo

analogji duket akoma më mahnitëse kur shikojmë nga njëra anë që organizimi ushtarak i asaj partie mesjetare ishte një ushtri e pastër kalorsiake e ndërtuar sipas regjistrave zyrtarë dhe fisnikët morën pothuajse të gjitha postet drejtuese, kurse sovjetët nga ana e tyre mbajtën ose për më tepër po fusin përsëri sipërmarrësin shumë të paguar, pagën me akord, sistemin Teilor, disiplinën ushtarake dhe disiplinën në punë dhe po shikojnë rreth e rrotull për kapital të huaj, pra me një fjalë iu desh patjetër të rimerrnin thjesht të gjitha gjërat e luftuara prej tyre si institucione të klasave borgjeze, për të mbajtur në funksionim shtetin dhe ekonominë e që përveç këtyre morën në punë përsëri agjentët e Ohranës së vjetër cariste si instrument kryesor të pushtetit të tyre shtetëror. Por në këtu s'kemi pse të merremi me organizatat të tilla të dhunës, përkundrazi duhet të merremi me politikanët profesionistë, të cilët synojnë të vijnë në pushtet nëpërmjet fushatës së kthjellët "paqësore" të partisë në tregun e votave elektorale.

Edhe këto parti në sensin tonë të zakonshëm ishin fillimisht, p.sh. në Angli, shpura të kulluara të aristokracisë. Në qoftë se një Peer¹⁸ ndërronte për çfarëdo arsye partinë, kalonin gjithashtu në partinë kundërshtarë të gjithë ata që vareshin prej tij. Familjet e mëdha fisnike, veçanërisht gjithashtu dhe mbreti, kishin nën patronazh deri në Reformbill¹⁹ një mori zonash elektorale. Krahas këtyre partive të aristokracisë ekzistojnë dhe partitë e qytetarëve të nderuar²⁰, siç u zhvilluan ato kudo me rritjen e pushtetit të borgjezisë. Qarqet me "arsim dhe pasuri" nën drejtimin mendor të shtresave tipike të intelektualëve të Oksidentit u ndanë në parti, një pjesë sipas interesave klasorë, një pjesë sipas traditës familjare, një pjesë sipas përcaktimeve të kulluara ideologjike dhe i drejtuan ato. Klerikët, mësuesit, profesorët, avokatët, mjekët, farmacistët, fermerët e pasur, fabrikantët - në Angli e tërë shtresa që e fut veten tek gentlemen - krijuan në fillim bashkime të rastit, sidoqoftë klube politike vendore. Në kohë të trazuara shfaqej borgjezia e vogël, ndonjëherë sipas rastit proletariati, nëse ai kishte udhëheqës, por të cilët si rregull nuk vinin nga radhët e tij. Në këtë stad, jashtë qytetit në rajonet fshatare, ende nuk ekzistojnë fare parti të organizuara ndërvendore si bashkime të qëndrueshme. Kohezionin e krijojnë vetëm parlamentarët kurse vendimtarë për listën e kandidatëve janë qytetarët e nderuar vendorë. Programet lindin pjesërisht nga premtimet elektorale të kandidatëve, pjesërisht duke u mbështetur tek kongreset e qytetarëve të nderuar apo në vendimet e partisë parlamentare. Drejtimi i klubeve kryhet si funksion dytësor dhe funksion honorifik, pra si punë e rastit, ose atje ku mungojnë ata (si në të shumtën e rasteve) kryhet e tillë veprimtaria tërësisht paformë e politikës, nga ana e atyre pak të interesuarve vazhdimisht për të në kohëra normale. Vetëm gazetari është politikan profesionist i paguar; vetëm veprimtaria e gazetave është veprimtari politike e pandërprerë. Krahas tyre ekziston vetëm sesioni parlamentar. Parlamentarët dhe drejtuesit e partive parlamentare e dinë vërtet se kujt qytetarëve të nderuar vendorë duhet t'i drejtohen, nëse një aksion politik duket i dëshirueshëm. Por vetëm në qytetet e mëdha ekzistojnë përherë organizatat e partive me kuotizime mesatare të

¹⁸ Shën. i Përkth. Peer do të thotë fisnik, anëtar i dhomës së lordëve.

¹⁹ 1831; akti i reformës 1832.

²⁰ Shën. i Përkth. Parti anëtarët e të cilave vijnë kryesisht nga borgjezia me "arsim dhe pasuri"; qytetarë, njerëz të nderuar; ajka, paria e qytetit.

anëtarëve dhe mbledhjet periodike dhe me kuvendet e hapura për raportin e llogaridhënies së deputetit. Jeta ekziston vetëm në periodën e zgjedhjeve.

Interesi i parlamentarëve për mundësinë e kompromiseve elektorale ndërvendore dhe për forcën goditëse të programeve unike të njohura nga qarqe të gjera të gjithë vendit e në përgjithësi për agjitacionin unik në vend përbën forcën lëvizëse për bashkimin gjithnjë e më të fortë të partisë. Por edhe pse një rrjet i organizatave vendore të partisë është shtrirë edhe në qytetet e mesëm të vendit dhe krahas tyre edhe një rrjet i “njerëzve të besuar”, me të cilët një anëtar i partisë parlamentare si drejtues i zyrës qendrore të partisë është në korrespondencë të vazhdueshme, në princip mbetet i pandryshuar karakteri i aparatit të partisë si karakter i një bashkimi të qytetarëve të nderuar. Jashtë zyrës qendrore mungojnë ende nëpunësit e paguar. Janë pa përjashtim njerëzit “e respektuar” ata të cilët, për hir të vlerësimit që gëzojnë diku gjetkë, drejtojnë organizatat vendore. Këta përbëjnë “qytetarët e nderuar” ndikimushtrues jashtë parlamentit, krahas shtresës së qytetarëve të nderuar politikë tek deputetët e parlamentit. Natyrisht ushqimi intelektual për shtypin dhe mbledhjet vendore sigurohet gjithnjë e më shumë nga korrespondenca partiake e botuar nga partia. Kuotizacionet e rregullta të anëtarëve bëhen të domosdoshme; një pjesë e tyre shërben detyrimisht për shpenzimet në para të qendrës. Në këtë stad gjendeshin edhe para jo shumë kohe shumica e organizatave partiake gjermane. Për më tepër në Francë sundonte pjesërisht akoma stadi i parë, pra bashkimi krejtësisht i lëkundshëm i parlamentarëve dhe në rajonet e gjera të vendit ishte numri i vogël i qytetarëve të nderuar vendorë. Programet hartoheshin nga kandidatët ose nga shenjtët e tyre mbrojtës, në raste të veçanta gjatë konkurrimit, edhe pse ishin vendime dhe programe të parlamentarëve me një orientim pak a shumë vendor. Ky sistem ishte shpërthyer veçse pjesërisht. Numri i politikanëve me profesion kryesor politikën ishte i vogël dhe përbëhej në thelb nga deputetët e zgjedhur, nga pak punonjës të selisë qendrore, nga gazetarët dhe - në Francë - veç tyre edhe nga ata gjahtarë postesh, të cilët kishin një “post politik” ose e synonin aktualisht atë. Nga ana formale politika ushtrohej në mënyrë dërmuese si profesion i dytë. Edhe numri i deputetëve “ të aftë për t’u bërë ministra” ishte shumë i kufizuar, por për shkak të karakterit të tyre si qytetarë të nderuar edhe numri i kandidatëve për t’u zgjedhur ishte i vogël. Por numri i njerëzve me interesa indirekte apo direkte nga veprimtaria politike, para së gjithash i atyre me interesa materiale, ishte shumë i madh. Sepse të gjitha masat e marra nga një ministri dhe para së gjithash të gjitha ekzekutimet e çështjeve të personelit kryheshin duke shtruar pyetjen se çfarë ndikimi do të kishin ato për shanset elektorale dhe pa përjashtim çdo lloj dëshire kërkohet që të realizohet nëpërmjet ndërmjetësimit të deputetit vendor e të cilit ministri mirë apo keq patjetër duhet t’i vinte veshin, kur ai i përkiste shumicës së tij parlamentare dhe prandaj këtë ndikim e synonte kushdo. Vetëm deputeti kishte kontrollin politik në shpërndarjen e posteve dhe në përgjithësi çdo lloj kontrolli në të gjitha çështjet e zonës së tij elektorale dhe për t’u rizgjedhur mbante nga ana e vetë lidhje me qytetarët e nderuar vendorë.

Kësaj gjendjeje idilike ku sundojnë qarqet e qytetarëve të nderuar dhe para së gjithash parlamentarët, i rrinë përballë duke ndryshuar rreptësisht prej saj format më moderne të organizimit të partisë. Këto forma janë pjellë e demokracisë, e të drejtës së masave të gjera për të zgjedhur, e domosdoshmërisë për të fituar masat dhe për të organizuar masat, e zhvillimit të unitetit më të lartë në drejtim dhe e disiplinës më të

rreptë. Sundimi i qytetarëve të nderuar dhe drejtimi me anë të parlamentarëve merr fund. Politikanë *jashtë* parlamentit “me profesion kryesor politikën” marrin në dorë veprimtarinë partiakë. Ose si “sipërmarrës” - sikurse ishin në fakt bosit amerikan gjithashtu edhe “election agent” anglez - ose si nëpunës me pagë të përcaktuar. Nga ana formale kryhet një demokratizim në shkallë të gjerë. Programet vendimtare nuk i bënë më fraksioni parlamentar dhe qytetarët e nderuar vendorë nuk kanë më në dorë listën e kandidatëve, përkundrazi mbledhjet e anëtarëve të organizuar të partisë përzgjedhin kandidatët dhe delegojnë anëtarë për në mbledhjet e një niveli më të lartë, nga të cilat zhvillohen mundësisht shumë deri në “kongresin” e përgjithshëm të partisë. Por natyrisht pushteti në fakt ndodhet në duart e atyre, të cilët bëjnë *parreshtur* punën brenda këtij organizimi partiak; ose në duart e atyre, prej të cilëve - p.sh. si Mecenë²¹ ose si drejtues të klubeve të njerëzve me interesa të fuqishme politike (Tammany Hall) - varet financiarisht ose personalisht ecuria e veprimtarisë partiakë. Vendimtare është që tërë ky aparat i njerëzve - “makineri” e quajnë atë në mënyrë tipike në vendet anglosaksone - ose për më tepër ata që e drejtojnë atë u japin shah parlamentarëve dhe janë në gjendje t’iu imponojnë në mënyrë të gjithanëshme parlamentarëve vullnetin e tyre. E kjo ka rëndësi veçanërisht për seleksionimin e *udhëheqjes* së partisë. Udhëheqës i partisë bëhet ai, të cilit makineria i shkon nga pas edhe pa pyetur e dëgjuar parlamentin. Krijimi i makinerive të tilla do të thotë me fjalë të tjera ardhje e demokracisë *plebishitare*.

Shpura e partisë para së gjithash nëpunësi i partisë dhe sipërmarrësi i partisë vetëkuptohet presin nga fitorja e udhëheqësit të tyre shpërblim personal : poste apo përfitime të tjera. Nga ai - jo ose jo vetëm nga parlamentarë të veçantë : kjo është vendimtarja. Ata presin para së gjithash që efekti demagogjik i *personalitetit* të udhëheqësit gjatë luftës elektorale do t’i sigurojë partisë vota dhe mandate, pra pushtet e në këtë mënyrë do të zgjerohen mundësisht ato shanse të përkrahësve të saj që të marrin shpërblimin e shpresuar. Dhe idealisht një nga shtytjet është kënaqësia për të punuar me përkushtim personal plot besim për një njeri - është ky element “karizmatik” i gjithë udhëheqësve - dhe jo vetëm për një program abstrakt të një partie e përbërë nga mediokra.

Kjo formë çau me përpjekje në shkallë shumë të ndryshme dhe në luftë përherë të fshehtë me qytetarët e nderuar vendorë dhe me parlamentarët, të cilët luftonin për të mos humbur ndikimin e tyre. Kështu ndodhi me partitë borgjeze së pari në Shtetet e Bashkuara të Amerikës, pastaj para së gjithash me Partinë Socialdemokrate gjermane. Vazhdimisht vijnë dështime, sapo të mungojë një udhëheqës i njohur nga të gjithë e edhe kur ekziston ky udhëheqës patjetër i duhen bërë lëshime të të gjitha llojeve sqimës dhe interesit të treguar nga qytetarët e nderuar të partisë. Por para së gjithash edhe makineria mund të bjerë nën sundimin e *nëpunësve* të partisë, në duart e të cilëve është puna periodike. Sipas pikëpamjes së disa qarqeve nga Partia Socialdemokrate, partia e tyre paska rënë në prehërin e këtij “burokratizimi”. Ndërkaq “nëpunësit” i nënshtrohen relativisht lehtë personalitetit të një udhëheqësi me efekte të forta demagogjike, sepse interesat e tyre materiale dhe ideore janë të lidhura ngushtë me rezultatet e pushtetit të partisë të shpresuara nëpërmjet rolit të udhëheqësit dhe në

²¹ Shën. i Përkth. Kjo fjalë vjen nga latinishtja “Maecenas” e në kuptimin figurativ do të thotë privat i pasur, që mbështet, përkrah financiarisht veprimtari të ndryshme në art, sport etj.

vetvete puna për një udhëheqës të jep shpirtërisht më shumë kënaqësi. Shumë më e vështirë është ngritja e udhëheqësve atje, ku - si në shumicën e rasteve në partitë borgjeze - krahas nëpunësve edhe “qytetarët e nderuar” kanë në duar ndikimin ndaj partisë. Sepse jeta e tyre *idealisht* “përbëhet” nga posti që ushtrojnë i anëtarit të kryesisë ose i anëtarit të komisionit. Inati ndaj demagogut si homo novus, bindja për epërsinë që ka “përvoja” në politikën partiake - e cila faktikisht është gjithashtu me rëndësi të konsiderueshme - dhe merakut ideologjik lidhur me shkatërrimin e traditave të vjetra partiake, përcaktojnë veprimet e tyre. Dhe në parti ata kanë me vete gjithë elementët tradicionalë. Para së gjithash zgjedhësi fshatar, por edhe ai nga borgjezia e vogël shikon më shumë nga emri i qytetarit të nderuar, të cilin e njeh mirë prej kohësh dhe nuk ka besim tek burri i panjohur prej tij, sigurisht për t’iu bashkëngjitur atij shumë më i palëkundur, *nëse* ky burrë e arrin njëherë suksesin. Le të shohim me anë të disa shembujve kryesorë këtë luftë midis dy formave strukturore dhe sidomos ngritjen e përshkruar nga Ostrogorski të formës plebishitare.

Së pari Anglia; atje organizimi i partisë deri në 1868 ishte një organizim pothuajse i kulluar i qytetarëve të nderuar. Torët mbështeteshin në fshat tek prifti anglikan, krahas tyre tek mësuesi i shkollës - pjesa më e madhe - dhe para së gjithash tek pronarët e mëdhenj të tokave të countyt përkatës. Whigët mbështeteshin më shumë tek njerëz të tillë si predikuesi jokonformist (ku kishte të tillë), tek punonjësi i postës, farkëtari, rrobaqepësi, litarëpunuesi, pra tek zanatçinj të tillë, të cilët mund të përhapnin ndikim politik, sepse ata mund të bisedonin më shumë me njerëzit. Në qytet ndaheshin partitë pjesërisht sipas pikëpamjeve ekonomike, pjesërisht sipas pikëpamjeve fetare e pjesërisht thjesht sipas pikëpamjeve partiake të trashëguara nga familjet. Por gjithnjë ishin qytetarët e nderuar bartësit e veprimtarisë politike. Ndërkaq mbi kokë qëndronin parlamenti dhe partitë me kabinetin dhe me “leaderin”, i cili ishte kryetar i këshillit të ministrave ose kryetar i opozitës. Ky leader kishte pranë vetes personalitetin më të rëndësishëm të politikës profesioniste nga organizimi partiak : “fshikulluesin”²² (whip). Në duart e tij ndodhej kontrolli politik në shpërndarjen e posteve, pra gjuetarët e posteve duhej t’i drejtoheshin atij e ai merrej vesh për to me deputetët e zonave të veçanta elektorale. Në këto zona filloi të zhvillohej ngadalë një shtresë e politikanëve profesionistë kur u rekrutuan agentë vendorë, të cilët fillimisht ishin pa pagesë dhe morën afërsisht pozitën e “Vertrauensmänner = njerëzve të besuar” tanë. Por krahas tyre u zhvillua për zonat elektorale një trajtë e sipërmarrësit kapitalist : “election agent”, ekzistenca e të cilit ishte e pashmangshme në legjislacionin modern anglez, legjislacion që siguronte pastërtinë e zgjedhjeve. Ky legjislacion përpiquej që të kontrollonte shpenzimet në fushatat elektorale dhe t’i kundërvihej pushtetit të parasë kur ai detyronte kandidatin që të deklaronte sesa i kishte kushtuar fushata zgjedhore. Sepse kandidati - shumë më tepër edhe sesa ndodhte tek ne më parë - përveç rraskapitjes së zërit të tij kishte edhe kënaqësinë që të nxirrte kuletën e parave. Agjenti elektoral pranonte që të paguhej nga kandidati me një shumë të përgjithshme duke bërë zakonisht një biznes të mirë. Në shpërndarjen e pushtetit midis “leaderit” dhe qytetarëve të nderuar të partisë, në parlament dhe në rajonet fshatare, i pari kishte në Angli prej kohësh një pozicion

²² Shën. i Përkth. Në parlamentin britanik ishte deputeti që duhej të kujdesej për praninë e deputetëve të partisë së tij gjatë votimeve etj; kryetari i grupit parlamentar.

shumë të rëndësishëm, për arsyet madhore që të mundësohej një politikë e madhe e në këtë mënyrë e vijueshme. Por sidoqoftë edhe ndikimi i parlamentarëve dhe i qytetarëve të nderuar të partisë ishte akoma i konsiderueshëm.

Këtë pamje kishte deridiku organizimi i vjetër partiak; përgjysëm ishte biznes i qytetarëve të nderuar e gjysma tjetër ishte tashmë veprimtari e punonjësve me rrogë dhe e sipërmarrësve. Por që nga 1868 u zhvillua së pari për zgjedhjet vendore në Birmingham, pastaj në tërë vendin sistemi “caucus²³”. Një prift jokonformist dhe krahas tij Joseph Chamberlain sollën në jetë këtë sistem. Shkas për këtë zhvillim u bë demokratizmi i të drejtës së votës. Për të fituar masat e gjera u bë e domosdoshme që të sillej në jetë një aparat i stërmadh i formacioneve me fytyrë demokratike, që të krijohej në çdo lagje të qytetit një formacion zgjedhor, që veprimtaria të mbahej pandërprerë në lëvizje, që të burokratizohej rreptë gjithçka, d.m.th. gjithnjë e më shumë nëpunës të pajtuar me rrogë dhe drejtues kryesorë të zgjedhur nga komitetet zgjedhore vendore, ku së shpejti në tërësi do të ishin të organizuar ndoshta 10% e zgjedhësve, me të drejtën e kooptimi të anëtarëve të tjerë duke qenë bartës formalë të politikës partiake. Forca lëvizëse ishin qarqet e interesuara vendore, të interesuara para së gjithash për politikën e komunave dhe bashkive - kjo politikë ishte kudo burimi i shanseve më të majme materiale -, qarqe që në radhë të parë siguronin edhe mjetet financiare. Kjo makineri e re në lindje, e drejtuar jo më nga parlamenti, do të duhej shumë shpejt që të zhvillonte luftëra me pushtetmbajtësit e deritatëhershëm, para së gjithash me whipin, por e mbështetur nga të interesuarit vendorë e përballoi luftën me aq sukses, sa whipit iu desh të nënshtrohej dhe të bënte pakt me të. Rezultati ishte një përqëndrim i tërë pushtetit në dorën e pak vetave dhe në fund të fundit në dorën e një personi, i cili qëndronte në krye të partisë. Kurse në partinë liberale gjithë sistemi u ngrit bashkë me ngjitjen në pushtet të Gladstones²⁴. Aspekti magjepsës tek demagogjia e “madhe” e Gladstonesit, pra besimi i qëndrueshëm i masave se politika e tij kishte përmbajtje etike dhe para së gjithash besimi në karakterin etik të personalitetit të Gladstonesit ishte faktori, që e çoi këtë makineri kaq shpejt drejt fitores mbi qytetarët e nderuar. Një element cezarian-plebishitar doli në pah në politikë : diktatori i fushëbetejës elektorale. Kjo u shpreh shumë shpejt. Caucusi hyri në veprim për herë të parë në 1877 gjatë zgjedhjeve shtetërore dhe me sukses të shkëlqyer, sepse rezultati ishte rrëzimi i Disraelit²⁵ në mes të sukseseve të tij të mëdhaja. Në 1886 karizma e personit udhëhiqte tashmë plotësisht makinerinë saqë kur u shpalos çështja e Home-rule, i tërë aparati nga maja deri poshtë nuk pyeti : a jemi ne objektivisht në truallin e Gladstonesit ?, përkundrazi duke dëgjuar fjalët e Gladstonesit ndërroi thjesht rrugë bashkë me të dhe tha : ne do t’i vemi pas, pavarësisht se ç’bën ai. Makineria la kështu në baltë krijuesin e saj, Chamberlainin.

Kjo makineri ka nevojë për një aparat të konsiderueshëm në njerëz. Në Angli janë sidoqoftë rreth 2000 persona, të cilët jetojnë direkt nga politika e partive. Shumë më të

²³ Shën. i Përkth. Komitet, organ rajonal i një partie që përcakton luftën elektorale dhe direktivat politike.

²⁴ Shën. i Përkth. William Gladstone (1809-1898) burrë shteti britanik ishte që nga 1867 udhëheqës i liberalëve në dhomën e ulët dhe disa herë kryeministër. Ai ishte për autonominë e Irlandës e hodhi poshtë imperializmin britanik

²⁵ Shën. i Përkth. Benjamin Disraeli (1804-1881) burrë shteti britanik ishte që nga 1848 udhëheqës i partisë konservatore pastaj shumë herë ministër i financave dhe kryeministër.

panumërt janë sigurisht ata, të cilët bashkëveprojnë në politikë, veçanërisht në politikën e bashkive dhe komunave, thjesht si gjuetarë të vendeve të punës apo si njerëz që kanë interesa nga politika. Krahas shanseve ekonomike, për politikanin e dobishëm caucus ekzistojnë dhe shanset për të kënaqur sqimën e tij. Të bëhesh “J.P.” apo “M.P.” është natyrisht synimi i ambicjes më të madhe normale dhe këtë ua jepnin njerëzve të tillë, që kishin një edukim të mirë, pra që ishin “gentlemen”. Titulli peer si më i larti i priste veçanërisht mecenët e mëdhenj financiarë, sepse financat e partisë mbështeteshin ndoshta deri në 50% në kontributet e donatorëve të mbetur anonim.

Cili ishte xhanëm efekti i tërë sistemit ? Që sot parlamentarët anglezë me përjashtim të ca anëtarëve të kabinetit (dhe disave që janë kokë më vete) normalisht nuk janë asgjë tjetër veçse bagëti e mirëdisiplinuar për të votuar. Tek ne në Reichstag parlamenti të paktën duke iu përgjigjur korrespondencës private mbi tavolinën e shkrimit në vendin e tij të punës, hiqej zakonisht se po punonte për mirëqënien e vendit. Në Angli nuk kërkohen të tilla gjeste; anëtari i parlamentit duhet vetëm të votojë dhe të mos tradhëtojë partinë; ai duhet të duket kur e thërresin “fshikulluesit”, të bëjë atë që urdhëron sipas rastit përkatës kabinetit apo leaderi i opozitës. Për më tepër në rajonet e gjera të vendit, kur ekziston një udhëheqës i fortë, makineria caucus pothuajse nuk ka parime dhe është tërësisht në duart e leaderit. Pra në këtë mënyrë mbi parlamentin qëndron diktatori faktikisht plebishitar, i cili me anë të “makinerisë” i tërheq pas vetes masat e për të cilin parlamentarët janë vetëm zotërues të qosheve të ngrohta politike, që bëjnë pjesë në shpurën e tij.

Si bëhet seleksionimi i këtyre udhëheqësve të fortë ? Së pari sipas cilës aftësi ? Natyrisht për këtë - krahas cilësive të vullnetit, vendimtare kudo në botë - përcaktuese është para së gjithash fuqia e ushtruar nga fjalimi demagogjik. Karakteri i tij ka ndryshuar që nga kohët kur, si tek Cobdeni, fjalimi i drejtohej arsyes së njerëzve, tek Gladstone, që ishte një mjeshtër i “lënies së fakteve” gjoja të qarta “për të folur”, deri në kohën e tashme ku shumë shpesh punohet me mjete të kulluara emocionale, siç i përdor ato edhe Ushtria e Shëlbimit²⁶, për të vënë në lëvizje masat. Me siguri gjendja ekzistuese lejohet të quhet një “diktaturë e mbështetur në shfrytëzimin e emocioneve të masave”. Por sistemi shumë i zhvilluar i punës së komisioneve në parlamentin anglez mundëson dhe shtrëngon gjithashtu çdo politikan, që mendon të marrë pjesë në udhëheqje, për të bashkëpunuar aty. Të gjithë ministrat e rëndësishëm të dhjetëvjeçarëve të fundit e kanë kaluar këtë përvojë pune shumë reale e efikase dhe praktika e raportimit në komisione dhe e kritikës publike gjatë këtyre këshillimeve krijojnë kushtin që kjo shkollë të jetë një seleksionim i vërtetë dhe që të nxjerrë jashtë loje demagogun e pastër.

Kështu është gjendja në Angli. Por sistemi i atjeshëm caucus ishte vetëm një formë e dobësuar, krahasuar me organizimin partiak amerikan, që principin plebishitar e nxorri veçanërisht herët dhe veçanërisht pastër në pah. Amerika e Washingtonit sipas idesë së tij duhej të ishte një shtet i administruar nga “gentlemenët”. Në atë kohë edhe në Amerikë “gentleman” quhej një çifligar ose një burrë që kishte arsimin e kolegjit. E në fillim ishte vërtet kështu. Kur u krijuan partitë, kërkuan fillimisht anëtarët e

²⁶ Shën. i Përkth. Organizatë ndërkombëtare e krishterë me organizim ushtarak, e cila me shfaqjet nëpër rrugë dhe sheshe luftonte kundër veseve dhe përkujdesej para së gjithash për të varfërit dhe të braktisurit.

dhomës së përfaqësuesve që të ishin drejtues si në Angli në kohën e sundimit të qytetarëve të nderuar. Organizimi i partisë ishte krejtësisht i çlirët e kjo zgjati deri në 1824. Qysh para viteve njëzetë në disa komuna - të cilat edhe këtu ishin vendi i parë i zhvillimit modern - ishte në krijim e sipër makineria e partisë. Por veçse zgjedhja e Andrew Jacksonit president²⁷, e kandidatit të fshatarëve të Perëndimit, flaku poshtë traditat e vjetra. Fundi formal i drejtimit të partive nga parlamentarë drejtues erdhi pak pas 1840, kur parlamentarët e mëdhenj - Calhoun, Webster - u larguan nga jeta politike, sepse parlamenti kishte humbur pothuajse çdo pushtet kundrejt makinerisë së partisë në rajonet e gjera të vendit. Që “makina” plebishitare u zhvillua kaq herët në Amerikë e kishte arsyen e vet në faktin që atje dhe vetëm atje kreu i ekzekutivit dhe njëkohësisht - kjo ka rëndësi - shëf me patronazhin e shpërndarjes politike të posteve ishte një president me zgjedhje plebishitare dhe që si pasojë e “ndarjes së pushteteve” ishte pothuajse i pavarur nga parlamenti në ushtrimin e postit të tij. Pra pikërisht gjatë zgjedhjes së presidentit pritej si shpërblim për fitoren një pre e vërtetë e qosheve të ngrohta në poste zyrtare. Si rrjedhim i dalë prej këndej ishte “spoils system” i ngritur nga Andrew Jacksoni tërësisht në mënyrë sistematike deri në princip.

Çdo të thotë ky spoils system - dhurimi i të gjitha posteve federale shpurës së kandidatit fitimtar - për organizimin partiak sot ? Do të thotë që parti krejtësisht pa principe qendrojnë përballë njëra tjetrës; që janë organizata të kulluara të gjuetarëve të vendeve të punës, të cilat në varësi të shansit të peshkimit të votave i bëjnë për çdo fushatë elektorale programet e tyre të ndërrueshëm e duke i ndërruar ato në një shkallë të tillë që megjithë të tëra analogjitë, prapëseprapë nuk ndeshet gjetiu. Partitë janë tërësisht dhe plotësisht të prera për fushatat elektorale më të rëndësishme në akrobllëkun e shpërndarjes politike të posteve zyrtare, pra janë të prera për fushatën elektorale për presidentin e SHBA-së dhe për fushatat elektorale për vendet e guvernatorëve të shteteve përbërëse. Programet dhe kandidatët përcaktohen pa ndërhyrjen e parlamentarëve në “national conventions” të partive, pra nga kongreset e partive. Në këto kongrese dërgohen, nga ana formale në mënyrë shumë demokratike, delegatë të zgjedhur nga asamblëtë e delegatëve e delegatët e asambleve nga ana e tyre mandatin ia dinë për nder “primaries”, pra asambleve me zgjedhës paraprakë. Qysh në primaries delegatët zgjidhen në emër të kandidatit për kryetar shteti dhe *brenda* partive zjen lufta më e ashpër për çështjen e “nomination”. Në duart e presidentit janë sidoqoftë 300.000 deri 400.000 emërimet nëpunësish, që kryhen prej tij vetëm pasi ka tërhequr mendimin e senatorëve të shteteve përkatëse. Pra senatorët janë politikanë të fuqishëm, kurse dhoma e përfaqësuesve politikisht është relativisht e pafuqishme, sepse i është hequr e drejta në akrobllëkun e caktimit të nëpunësve dhe ministrat janë ndihmës të kulluar të presidentit të zgjedhur nga populli e i legjitimuar ndaj kujtdo - edhe ndaj parlamentit - e ata mund të qeverisin në postin e tyre, pavarësisht besimit apo mosbesimit nga dhoma e përfaqësuesve. Kjo është një pasojë e “ndarjes së pushteteve”.

Spoils system i mbështetur në këtë mënyrë ishte teknikisht *i mundur* në Amerikë, sepse në fazën e rinisë së kulturës amerikane mund të durohej një administratë e kulluar diletantësh. Sepse vetëkuptohet kjo gjendje me 300.000 deri 400.000 njerëz të tillë partiakë, që nuk kishin ç’të paraqisnin asgjë për kualifikimin e tyre veçse faktit se

²⁷ Në vitet 1829-1837

i kishin bërë shërbime të mira partisë së tyre, nuk mund të ekzistonte pa të këqiat e stërmadhaja : korrupsionin dhe shpërdorimin të pasiq, të cilët i duronte vetëm një shtet me shanse ekonomike ende të pakufizuara.

Figura, që shfaqet në ekran bashkë me këtë sistem të makinerisë partiace plebishitare është : “bosi”. Çfarë është bos ? Një sipërmarrës politik kapitalist, i cili siguron vota elektorale për hesapin e vet dhe duke marrë në sy rrezikun e vet. Si avokat ose pronar pijetoreje apo si pronar në veprimtari të ngjashme ose mbase si kredidhënës mund t’i ketë fituar ai lidhjet e tij të para. Që këndej tjerr ai më tutje fijet e tij, derisa të jetë në gjendje “që të kontrollojë” një numër të caktuar të votave. Pasi të ketë arritur kaq shumë, hyn ai në lidhje me bosët fqinj, ngjall nëpërmjet zellit, shkathtësisë dhe para së gjithash nëpërmjet mungesës së bujës vëmendjen e atyre, që kanë arritur tashmë më shumë në karrierë dhe fillon të ngjitet. Bosi është i domosdoshëm për organizimin e partisë e ajo ndodhet e përqëndruar në dorën e tij. Ai i siguron asaj në mënyrë shumë thelbësore mjetet financiare. Si i gjen ai këto mjete ? Pjesërisht nëpërmjet kuotizacioneve të anëtarëve, por para së gjithash nëpërmjet taksimit të rrogave të atyre nëpunësve, që kanë marrë poste nëpërmjet tij dhe partisë së tij; pastaj nëpërmjet rryshfeteve dhe bakshisheve. Kush do që të shkeli pa u dënuar një nga ligjet e shumta, ka nevojë për miratimin e heshtur të bosit dhe për këtë patjetër duhet të paguajë, përndryshe atij do t’i lindin pashmangshmërisht telashe. Por vetëm me këto nuk sigurohet dot ende kapitali i nevojshëm operativ. Bosi është i domosdoshëm si marrës i drejtpërdrejtë i parave nga manjatët e mëdhenj financiarë. Këta nuk do t’ia besonin kurrë asnjë nëpunësi të paguar të partisë apo ndonjë personi që jep publikisht llogari paratë e tyre për qëllime elektorale. Vetëkuptohet bos me heshtjen e tij të mençur në çështje parash është njeriu i atyre qarqeve kapitaliste, të cilat financojnë zgjedhjet. Bosi tipik është një njeri absolutisht i kthjellët. Ai nuk përpiket të fitoj nder social; “profesionisti” është i përçmuar brenda “shoqërisë së mirë”. Ai kërkon kryekëput vetëm pushtet social, pushtet si burim i fitimit të parave, por gjithashtu dhe pushtet për hir të pushtetit. Ai punon në errësirë; ky është kontrasti i tij me leaderin anglez. Atë vetë nuk e dëgjojnë të flas në publik; ai u sugjeron oratorëve se çfarë duhet të thonë në mënyrë të përshtatshme, kurse ai vetë hesht. Si rregull ai nuk merr asnjë post, me përjashtim të postit të senatorit në senatin federal. Meqë senatorët në bazë të kushtetutës marrin pjesë në akroballëkun e shpërndarjes së posteve, atëherë bosët drejtues shpesh ulen personalisht në këtë organ shpërndarës. Shpërndarja e posteve kryhet në radhë të parë sipas shërbimeve të bëra për partinë, por shumë herë hasej gjithashtu rasti kur postin e merrte ai që ofronte më shumë para dhe për poste të veçanta ekzistonin taksa të caktuara, pra një sistem i shitjes së posteve sikurse e njihnin atë shumë shpesh monarkitë e shekujve të 17 dhe 18 duke përfshirë edhe kishën shtet.

Bosi nuk ka “principe” të qëndrueshme politike. Ai është plotësisht pa parime dhe pyet vetëm : cila gjë kap më shumë vota ? Jo rrallë është ai një njeri i edukuar mjaft keq, por në jetën e tij private jeton zakonisht pa të meta dhe në mënyrë korrekte. Vetëm në etikën e tij politike i përshtatet ai, siç e do natyra, etikës mesatare ekzistuese tashmë në veprimtarinë politike, sikurse shumë nga ne duhet ta kenë bërë këtë edhe në sferën e etikës ekonomike, kur si të tjerët në kohën e krizave kemi blerë me shumicë ushqime që po mbaroheshin. Atë nuk e shqetëson fakti që si “professional”, si politikan profesionist e përçmojnë në shoqëri. Që ai vetë nuk arrin dhe nuk do që të

arrijë në postet e larta të federatës ka anën e mirë se jo rrallë intelektualët paparti, pra personalitetet e shquara, dhe jo gjithnjë e përsëri qytetarët e vjetër të nderuar të partisë si tek ne, bëhen kandidatura, kur bosët shpresojnë të kenë nga kjo një forcë tërheqëse gjatë zgjedhjeve. Pikërisht struktura e këtyre partive pa ideale me pushtetmbajtësit e tyre të përçmuar në shoqëri u ka ndihmuar njerëzve të aftë të bëhen presidentë, që tek ne nuk do të kishin bërë kurrë përpjetë. Sigurisht bosët i kundërvihen një outsideri, që do mund të bëhej i rrezikshëm për burimet e tyre financiare dhe të pushtetit social. Por në konkurrencën elektorale për të mirën e afrit të zgjedhësve jo rrallë kanë qenë ata të detyruar të pranojnë që të ndihmojnë pikërisht kandidatë të këtillë të konsideruar si kundërshtarë të korrupsionit.

Pra këtu është një veprimtari e fortë kapitaliste partiake, e organizuar rreptë nga sipër deri poshtë, e mbështetur edhe nga klube tërësisht të qendrueshëm, të organizuar si tip urdhërash fetarë apo kalorsiakë të llojit Tammany Hall, të cilët nëpërmjet zotërimit politik para së gjithash të administratave vendore - edhe këtu janë këto objektet më të rëndësishme për t'u grabitur - synojnë kryekëput realizimin e fitimeve. Kjo strukturë e jetës partiake ishte e mundur si pasojë e demokracisë në shkallë të lartë në SHBA, si një demokraci e "tokës së re". Kjo lidhje e ndërsjelltë kushtëzon atë që ky sistem është ngërthyer nga vdekja e ngadaltë. Amerika nuk mund të qeveriset më vetëm nga diletantët. Deri para 15 vjetësh²⁸ për pyetjen se përse ata e linin veten që të qeveriseshin nga politikanë, për të cilët ata vetë deklarorin se i përçmonin, merrej nga punëtorët amerikanë përgjigja : "Më mirë të kemi si nëpunës njerëz, të cilët mund t'i pështyjmë, sesa si tek ju një kastë nëpunësish, që pështyn mbi ne". Ky ishte këndvështrimi i vjetër i "demokracisë" amerikane. Socialistët mendonin qysh atëherë krejtësisht ndryshe. Kjo gjendje nuk po durohet më. Administrata me diletantë nuk mjafton më dhe Civil Service Reform po krijon një numër gjithnjë e në rritje vende të përhershme pune me të drejtë pensioni e në këtë mënyrë po bën që nëpunës të shkolluar në universitete, po aq të pakorruptueshëm dhe të zot si tanët, të vijnë në poste zyrtare. Qysh tash rreth 100.000 poste nuk janë më objekt preje sipas radhës së zgjedhjeve, përkundrazi zënia e këtyre posteve kërkon dëshminë e kualifikimit dhe është me të drejtë pensioni. Kjo do të bëjë që spoils systemi ngadalë do tërhiqet më shumë në plan të dytë dhe pastaj po ashtu do të transformohet sigurisht mënyra e drejtimit të partisë; vetëm se ne nuk e dimë akoma si.

Në Gjermani në thelb kushtet vendimtare për veprimtari politike ishin deri tani si vijon. Së pari : pafuqia e parlamenteve. Pasoja ishte që asnjë njeri me vetitë e një drejtuesi nuk hynte në parlament për një kohë të gjatë. Ta zemë se donte të hynte aty, - çfarë mund të bënte ai atje ? Në qoftë se lirohej një vend pune në kancelari, ai mund t'i thoshte shefit përkatës të administratës : unë kam në zonën time zgjedhore një njeri shumë të zot, që do të ishte i përshtatshëm për këtë vend, prandaj merreni atë. E kjo bëhej me kënaqësi. Por kjo ishte shumë-shumë e gjitha se çfarë mund të arrinte një parlamentar gjerman për të kënaqur instinktet e tij për pushtet, nëse ai kishte të tilla instinkte. Përveç kësaj - dhe ky moment i dytë kushtëzon të parin - doli në pah rëndësia e stërmadhe e nëpunësisë së shkolluar profesioniste në Gjermani. Në fushën e nëpunësisë së shkolluar profesioniste ishim ne të parët në botë. Kjo rëndësi solli me vete që kjo nëpunësi të pretendonte për veten e saj jo vetëm vendet e nëpunësve

²⁸ Viti 1904

profesionistë, por edhe postet e ministrave. Ka ndodhur në parlamentin bavarez ku në vitin e kaluar, kur po diskutohej parlamentarizmi u tha se në qoftë se parlamentarët do të vihen në ministritë, atëherë njerëzit e talentuar nuk do të bëhen më nëpunës. Përveç kësaj administrata e nëpunësve shmangu sistematikisht një kontroll të këtij lloji, për të cilin paralajmërojnë diskutimet në komitetet angleze, dhe i nxorri kështu jashtë loje parlamentet - duke lënë mënjane pak përjashtime - për të përgatitur në gjirin e tyre shefa administrate me të vërtetë të dobishëm.

Momenti i tretë ishte që ne në Gjermani, në kontrast me Amerikën, kishim parti me ideale politike, të cilat të paktën me bona fides²⁹ subjektive pretendonin se anëtarët e tyre përfaqësonin "botëkuptime" të caktuara. Por dy partitë më të rëndësishme të këtij lloji, nga njëra anë Qendra³⁰ dhe nga ana tjetër Socialdemokracia ishin parti të lindura për të qenë në minoritet e vërtet sipas synimit të tyre vetjak. Qarqet drejtuese të Partisë së Qendrës nuk e kanë fshehur kurrë që ata janë kundër parlamentarizmit, sepse trembeshin se mos binin në pakicë dhe pastaj do të kishin vështirësi të mëdha për të rregulluar nëpër poste gjuetarët e vendeve të punës, sikurse e kishin bërë deri tani nëpërmjet presionit ndaj qeverisë. Partia Socialdemokrate ishte për shkak të principeve parti e pakicës dhe një pengesë e parlamentarizmit, sepse nuk donte të njollosej me rendin politik borgjez ekzistues. Fakti që të dy partitë e përjashtonin veten nga sistemi parlamentar, e bënte këtë sistem të pamundur.

Çfarë u bë në këtë mes me politikanët profesionistë gjermanë? Ata nuk kishin pushtet, nuk kishin përgjegjësi; mund të luanin vetëm një rol shumë të varur të njerëzve të nderuar³¹ dhe si pasojë ishin të pushtuar sërishmi nga instinktet kudo tipike të esnafëve. Për një njeri që s'ishte njëlloj si ata, ishte e pamundur që të bënte përpjetë në rrethin e këtyre baballarëve të nderuar, jeta e të cilëve ishin postet e tyre të vockëla. Unë mund të përmendja shumë emra nga çdo parti, vetëkuptohet Partia Socialdemokrate nuk përjashtohet, të cilët janë vetë tragjedia e karrierës politike, sepse personi përkatës kishte vetitë e një drejtuesi e pikërisht për këtë arsye nuk u durua dot nga baballarët e nderuar. Këtë rrugë të zhvillimit drejt esnafit të baballarëve të nderuar e kanë përshkuar të gjitha partitë tona. P.sh. Bebeli³² sado modest që të ishte intelekti i tij, që prapëseprapë një udhëheqës, po të shikosh temperamentin dhe pastërtinë e karakterit të tij. Fakti që ai ishte martir, që nuk e zhgënjeu kurrë besimin e masave (sipas syrit të tyre), pati si pasojë që ai i kishte masat kokë e këmbë pas vetes dhe brenda Partisë Socialdemokrate nuk pati asnjë fuqi, e cila do mund të dilte seriozisht kundër tij. Kjo mori fund pas vdekjes së tij dhe filloi sundimi i nëpunësve. Në krye dolën zyrtarët e sindikatave, sekretarët e partisë, gazetarët; instinktet e nëpunësve sunduan partinë, një nëpunësi jashtëzakonisht e ndershme - mund të thuhet me ndershmëri të rrallë, duke vështiruar raportet në vendet e tjera, veçanërisht duke pasë parasysh zyrtarët shpesh të korruptuar të sindikatave në Amerikë -, por

²⁹ Shën. i Përkth. Besim i mirë.

³⁰ Shën. i Përkth. Partia e Qendrës, Partia Katolike e themeluar në 1870, e quajtur e tillë sepse deputetët e saj i kishin vendet në mes të sallës së parlamentit. Kjo parti ishte në luftë të ashpër me Bismarkun dhe me Liberalët.

³¹ Shën. i Përkth. Njerëz, qytetarë të nderuar; baballarë të kombit, ajka e kombit etj.

³² Shën. i Përkth. August Bebel (1840-1913) themeloi me Wilhelm Liebknechtin në 1869 Partinë Socialdemokrate të Punëtorëve dhe ishte kryetari i saj. Ai ishte që nga 1867 anëtar i parlamentit; u arrestua shumë herë.

rrjedhimet e sundimit të nëpunësve, të shqyrtuara më lart, erdhën gjithashtu dhe në parti.

Që nga vitet tetëdhjetë të shekullit të 19 partitë borgjeze u bënë plotësisht esnafe të baballarëve të nderuar. Me raste partitë ishin vërtet të detyruara që të afronin për qëllime reklame intelektualë paparti për të thënë : “ne kemi këto dhe këto emra”. Por ato shmangnin sa të ishte e mundur që këto emra të mos hynin në zgjedhje dhe vetëm atje ku kjo ishte e pashmangshme, kur personi përkatës nuk pranonte asgjë ndryshe, ndodhte që ai të konkurronte në zgjedhjet.

Në parlament sundonte e njëjta frymë. Partitë tona parlamentare ishin dhe janë esnafe. Çdo fjalim që mbahet në sallën plenare të parlamentit (Reichstagut) është recensuar më parë në parti. Kjo duket nga mërzitja e jashtëzakonshme, që ato na shkaktojnë. Fjalën e merr vetëm ai që është caktuar për të folur. Zor se mund të mendohet një kontrast më i fortë ndaj zakonit anglez, por edhe - për arsye krejtësisht të kundërta - ndaj zakonit francez.

Tani si pasojë e përmbysjes së fuqishme, të cilën zakonisht e quajnë revolucion³³, ndoshta është në ecuri e sipër një shndërrim. Ndoshta - jo me siguri. Së pari u shfaqen sythas e llojeve të reja të aparateve partiake, që ishin në radhë të parë aparate me amatorë. Të përfaqësuar shpesh veçanërisht nga studentë të shkollave të ndryshme të larta, që i thonë personit, të cilit i atribuojnë cilësi të një udhëheqësi : ne duam të bëjmë punën e domosdoshme për ju, përfundojeni ju këtë gjë. Së dyti ishin aparatet e tipit afarist. Ndodhi që njerëzit shkuan tek persona, të cilëve u atribuonin cilësi të një udhëheqësi dhe u treguan të gatshëm që të merrnin përsipër rekrutimin, kundrejt pagesave fikse për çdo votë elektorale. Në qoftë se do të më pyesnit ndershmërisht se cilin nga këto dy aparate do ta konsideroja të besueshëm nga pikëpamjet e pastra teknike-politike, besoj se do të parapëlqejta të dytin. Por që të dy aparatet ishin tullumbace të shpejta, të cilat u zhdukën përsëri shpejt. Aparatet ekzistuese u rishtresuan, por vazhdonin më tej të punonin. Ato dukuri ishin vetëm një simptomë e faktit se aparatet e reja ndoshta do të kishin lindur tashmë, vetëm nëse do të kishte pasur aty udhëheqës. Por veçoria teknike e sistemit të zgjedhjeve proporcionale do e përjashtonte tashmë përparimin e tyre. Vetëm disa diktatorë të rrugës lindën dhe perënduan përsëri. Dhe vetëm shpura e diktaturës së rrugës është e organizuar me një disiplinë të qendrueshme e që këndej rrjedh fuqia e këtyre pakicave në zhdukje.

Supozojmë se gjendja e deritashme ndryshoi, atëherë patjetër duhet të qartësohemi për atë që është thënë më herët : drejtimi i partive nga udhëheqës plebishitar kushtëzon “pashpirtësinë” e shpurës, proletarizimin e saj mendor mund të thuhej. Dhe për të qenë e dobishme si aparat për udhëheqësin, ajo patjetër duhet të bindet qorrazi, duhet të jetë makineri në sensin amerikan, e patrazuar nga sqima e baballarëve të nderuar dhe nga mëtimet e pikëpamjeve vetjake. Zgjedhja e Linkolnit që e mundshme vetëm përmes këtij karakteri në organizimin e partisë dhe tek Gladstonesi siç u përmend ndodhi e njëjta gjë në caucus. Ky është pikërisht çmimi me të cilin paguhet drejtimi nëpërmjet udhëheqësve. Por ekziston vetëm zgjedhja : demokraci me udhëheqës me “makineri” nga pas ose demokraci pa udhëheqës d.m.th. sundim i “politikanëve profesionistë” pa profesion, pa cilësitë e brendshme karizmatike, që të bëjnë pikërisht udhëheqës. Dhe kjo nënkupton atëherë atë, që

³³ Shën. i Përkth. Është fjala për revolucionin e Nëntorit të 1918 në Gjermani.

opozita përkatëse partiake zakonisht e emërton si sundim i “tarafit”. Hëpërhë ne në Gjermani kemi vetëm këtë të fundit. Dhe për të ardhmen vazhdimësia e kësaj gjendjeje, të paktën në shtet, do të favorizohet nga fakti se sidoqoftë do të rilindë ndoshta këshilli i federatës (Bundesrat ≈ Dhoma e lartë e parlamentit) dhe do të kufizojë domosdoshmërisht pushtetin e parlamentit e në këtë mënyrë rëndësinë e tij si vend i seleksionimit të udhëheqësve. Më tej favorizohet ajo nga sistemi i zgjedhjeve proporcionale, ashtu siç e ka trajtën tani, pra një dukuri tipike e demokracisë pa udhëheqës, jo vetëm se favorizon xhambazllëkun e baballarëve të nderuar lidhur me renditjen e tyre në lista, por edhe sepse në të ardhmen do t’i japë shoqatave të të interesuarve mundësinë që të imponojnë pranimin e nëpunësve të tyre në listat e kandidatëve dhe të krijojnë kështu një parlament apolitik, në të cilin udhëheqja e vërtetë nuk ka vend. Rrugëdalja e vetme e nevojës për të patur udhëheqës do mund të bëhej presidenti i shtetit, nëse ai zgjidhet në mënyrë plebishitare dhe jo nga parlamenti. Udhëheqësa në truallin e sprovimit të punës do mund të lindnin e të seleksionoheshin para së gjithash atëherë, nëse në komunat e mëdha, si në SHBA kudo ku donin t’i përvisheshin seriozisht korrupsionit, diktatori plebishitar i qytetit³⁴ do të shfaqej në skenë me të drejtën për t’i organizuar në mënyrë të pavarur zyrat e administratës së tij. Kjo do të kushtëzonte një organizim partiak të përshtatur ndaj zgjedhjeve të tilla. Por armiqësia e tipit të borgjezisë së vogël në të gjitha partitë ndaj udhëheqsave, duke përfshirë para së gjithash Partinë Socialdemokrate, bën që lloji i ardhshëm i organizimit të partive e bashkë me të të gjitha këto shanse të jenë ende tërësisht në errësirë.

Prandaj sot në asnjë mënyrë nuk mund të shohim akoma sesi do të organizohet nga ana e jashtme funksionimi i politikës si “profesion” e si pasojë e saj akoma më pak mund të shohim se në cilën rrugë do të hapen shanset për njerëz me talent në politikë, që të vihen para një detyre të kënaqshme politike. Për atë, i cili për shkak të gjendjes financiare shtrëngohet të jetojë “nga” politika, do të mbetet ndoshta gjithnjë në konsideratë alternativa : gazetaria ose pozicioni i zyrtarit partiak si rrugët tipike direkte; ose një nga grupet përfaqësuese të interesave, pra një sindikatë, dhomë tregtie, dhomë e bujqësisë, dhomë e artizanatit, shoqata të punëdhënësve etj. apo pozicione të përshtatshme në nivelin lokal. Për anën e jashtme nuk mund të thuhet asgjë më tepër sesa që nëpunësi partiak bashkë me gazetarin mbartin urrejtjen e “deklasimit”. “Shkrues me rrogë” atje - “folës me rrogë” këtu, janë fjalët që fatkeqësisht do të tingëllojnë gjithnjë në veshët e tyre, qofshin ato akoma të pashprehura. Kurse kush ndihet shpirtërisht i pafuqishëm dhe nuk është në gjendje që t’i japë vetvetes përgjigjen e saktë, le t’i rrijë larg kësaj karriere, e cila sido që të vijë puna krahas tundimeve është një rrugë, që mund të sjellë zhgënjime të pareshtura.

Çfarë kënaqësish të brendshme mund të ofrojë xhanëm kjo karrierë dhe cilat parakushte personale presupozon ajo tek personi, që i kushtohet asaj ?

Ajo të jepë së pari : ndjenjën e pushtetit. Madje dhe në pozicione formalisht modeste i nxit politikanit profesionist ndërgjegjen e ndikimit ndaj njerëzve, ndërgjegjen e pjesëmarrjes në pushtetin mbi ta, por para së gjithash i nxit ndjenjën se ka në duar bashkë me të tjerët tufën nervore të ndodhive të rëndësishme historike dhe se ngrihet mbi realitetin e përditshëm. Por pyetja për atë është : nëpërmjet çfarë cilësive mund të

³⁴ Shën. i Përkth. Kryetari i bashkisë së qytetit.

shpresojë ai se do t'i përgjigjet këtij pushteti (qoftë ky edhe në raste të veçanta ngushtësisht i përcaktuar) e pra dhe përgjegjësisë, që shtron pushteti mbi të ? Me këtë hyjmë ne në lëmin e çështjeve etike, sepse këtij lëmi i përket pyetja : çfarë njeriu duhet të jetë ai paqetë, që të lejohet të vërë dorën e tij në telat e rrotës së historisë ?

Mund të thuhet se tre cilësi janë sidomos vendimtare për politikanin : pasioni - ndjenja e përgjegjësisë - matura³⁵. Pasion në sensin e *objektivitetit* : përkushtim pasionant ndaj një "kauze", ndaj Zotit ose Demonit, që është urdhëruesi i saj. Jo në sensin e atij qendrimi të brendshëm, që miku im i ndjerë Georg Simmel³⁶ zakonisht e quante "nevrikosje shterpe", siç i takon një tipi të caktuar para së gjithash të intelektualëve rusë (ndoshta jo të gjithëve prej tyre !) dhe që tani në këtë karnaval, të cilin e zbukurojnë me emrin krenar "revolucion", luan edhe tek intelektualët tanë një rol kaq të madh : një "romantikë e njeriut interesant nga ana intelektuale", e cila përfundon në zbrazëti pa asnjë ndjenjë përgjegjësie objektive. Sepse pasioni i pastër, sado i kulluar që të përndihet sigurisht nuk mjafton. Ai nuk të bën politikan, nëse pasioni, si shërbim ndaj një "kauze", nuk bën si yll drejtues vendimtar të veprimtarisë edhe *përgjegjësinë* përkundrejt pikërisht kësaj kauze. Dhe për këtë nevojitet - e kjo është cilësia vendimtare psikologjike e politikanit - *matura*, pra aftësia që me vëmendje të brendshme dhe me qetësi t'i lërë realitetet të veprojnë tek ai, pra *distanca* ndaj gjerave dhe njerëzve. "Mungesa e distancës", pastërtisht si e tillë, është një nga mëkatet vdekjeprurëse të çdo politikani dhe një nga ato cilësi, kultivimi i të cilave tek brezi i ri i intelektualëve tanë do t'i dënojë ata me paaftësi politike. Sepse problemi është pikërisht : si mund të detyrohen që të rrinë bashkë njëri me tjetrin në të njëjtin shpirt pasioni i zjarrtë dhe matura e ftohtë ? Politika bëhet me kokë dhe jo me pjesët e tjera të trupit apo të shpirtit. Dhe megjithatë përkushtimi ndaj saj lind dhe ushqehet vetëm nga pasioni, nëse politika nuk do që të jetë një lojë e ndyrë intelektuale, përkundrazi një veprimtari e vërtetë njerëzore. Por ai frenim i fortë i shpirtit, që karakterizon politikanin pasionant dhe e dallon atë nga diletantët e pastër politikë "me nevrikosje shterpe", në çdo sens të fjalës është i mundur vetëm nëpërmjet ambientimit në mbajtjen e distancës. "Fuqi" e një "personaliteti" politik do të thotë në radhë të parë zotërim i këtyre cilësive.

Prandaj politikanin duhet të mposhtë përditë dhe orë për orë në veten e vet një armik krejtësisht të fëlliqur e tepër njerëzor : *sqimën* tërësisht të ulët, armiken për vdekje të çdo përkushtimi objektiv dhe të çdo distance; në këtë rast të distancës ndaj vetvetes.

Sqima është një veti shumë e përhapur dhe ndoshta askush nuk është krejtësisht i çliruar prej saj. Dhe në qarqet universitare e midis dijetarëve është ajo një lloj sëmundjeje profesionale. Por pikërisht tek dijetarët, sado antipatike që të shprehet, është ajo relativisht e padëmshme në sensin që sipas të gjitha rregullave nuk cënon veprimtarinë shkencore. Krejtësisht ndryshe është tek politikanin. Ai punon me synimin për *pushtet* si mjet i pashmangshëm. Prandaj "instinkti i pushtetit" - siç shprehen zakonisht - hyn në fakt në cilësitë e tij normale. Por mëkati kundër frymës së shenjtë të profesionit të tij fillon aty, ku ky synim për pushtet bëhet *jobjektiv* e kthehet në një objekt të vetëdehjes thjesht personale, në vend që të shkojë kryekëput në

³⁵ Shën. i Përkth. Aftësia për të vepruar në mënyrë të arsyeshme, urtësi, vetëpërmbytje

³⁶ Shën. i Përkth. Georg Simmel (1858-1918) filozof dhe sociolog gjerman, është një nga themeluesit e sociologjisë formale.

shërbim të “kauzës”. Sepse në fund të fundit ka vetëm dy lloje mëkatesh vdekjeprurëse në lëmin e politikës : mungesa e objektivitetit dhe - shpesh, por jo gjithnjë identike me të - mungesa e përgjegjësisë. Sqima d.m.th. nevoja për të dalë vetë mundësisht në mënyrë të dukshme në plan të parë, e çon më fort nga gjithçka politikanin drejt tundimit për të bërë një nga të dy ose të dy mëkatet. Kjo ndodh aq më tepër kur demagogu është i shtrënguar që të mbështetet në “efektin” e veprimeve të tij. Prandaj e pret atë gjithmonë pikërisht rreziku, që të bëhet edhe aktor si edhe që të mos e çajë kokën për përgjegjësinë lidhur me pasojat e veprimeve të tij dhe të interesohet vetëm për “përshtypjen” që ai ngjall tek njerëzit. Mungesa e objektivitetit e nxit atë që të lakmojë pamjen e shndritshme të jashtme të pushtetit në vend të pushtetit të vërtetë, por mungesa e ndjenjës së përgjegjësisë e nxit atë që ta shijojë pushtetin vetëm për hir të pushtetit, pa përmbajtje në qëllimin e tij. Sepse megjithëse, apo për më tepër : pikërisht *sepse* pushteti është mjeti i pashmangshëm e sepse prej këndej synimi për pushtet është një nga forcat shtytëse të çdo politike, nuk ka asnjë shtrembërim më të dëmshëm të fuqisë politike sesa mburrja me pushtetin sikurse pasaniku i ri dhe vetadmirimi i fryrë në ndjenjën e pushtetit, në përgjithësi çdo adhurim i pushtetit thjesht si i tillë. “Politikani” katërçipërisht “i prerë për pushtet”, siç kërkon ta zbukurojë një kult i ushtruar me zell edhe tek ne, mund të krijojë efekte të forta, por ai vepron në fakt në zbrazëti dhe pa sens. Në këtë drejtim kanë plotësisht të drejtë kritikët e “politikës së pushtetit të fortë”. Nga shembja e papritur shpirtërore e bartësve tipikë të këtij qëndrimi kemi mundur të përjetojmë se cila dobësi e brendshme dhe pafuqi fshihet pas këtyre gjesteve krekosëse, por tërësisht të zbrazëta. Ky qëndrim është produkt i një kapadaillëku shumë të varfër dhe të sipërfaqshëm përkundrejt *sensit* të veprimtarisë njerëzore. Ky kapadaillëk nuk ka asnjë afri me njohjen e tragjizmit, me të cilin është e mpleksur çdo veprimtari, por aq më tepër veprimtaria politike.

Është krejtësisht e vërtetë dhe një fakt bazë i gjithë historisë - që tani këtu nuk mund ta argumentojmë më nga afër - se rezultati përfundimtar i veprimtarisë politike është shpesh, jo : madje është tamam rregullisht në raport plotësisht të papërshtatshëm, shpesh në raport sheshazi paradoksal me sensin e saj fillestar. Por prandaj nuk duhet të mungojë ky sens : shërbimi ndaj një *kauze*, nëse veprimtaria do që të ketë një qëndrueshmëri të brendshme. Se ç’pamje ka kauza, në shërbim të së cilës politikani e synon dhe e përdor pushtetin, kjo është çështje besimi. Ai mund t’iu shërbejë objektivave kombëtare ose të njerëzimit, sociale dhe etike ose kulturore, shekullare ose fetare; ai mund të niset nga besimi i fortë tek “përparimi” - s’ka rëndësi në cilin sens - ose ta hedhë me gjakftohtësi poshtë këtë lloj besimi; ai mund të pretendojë se është në shërbim të një “ideje” ose duke hedhur parimisht poshtë këtë pretendim do që t’iu shërbejë objektivave të jashtme të jetës së përditshme, - pra gjithmonë duhet të jetë *aty* patjetër ndonjë besim. Përndryshe në fakt edhe mbi sukseset më të forta politike në anën e jashtme do të rëndojë - kjo është plotësisht e drejtë - mallkimi i kotësisë së ekzistencës së krijesës.

Me thënien e mësipërme hyjmë tashmë në shqyrtimin e problemit të fundit, që na intereson sonte : *etosi* i politikës si “kauzë”. Cilën thirrje mund të përmbushë vetë politika, krejtësisht e pavarur nga objektivat e saj, brenda tërë sistemit moral të mënyrës së jetesës ? Cila është si të thuash streha etike, ku ajo ka vendbanimin ? Këtu sigurisht përplasen njëra me tjetrën botëkuptimet finale, ndërmjet të cilave në fund të

fundit ne patjetër duhet të zgjedhim. Le t'i hyjmë me vendosmëri problemit të shpalosur kohët e fundit sërishmi e sipas mendimit tim në mënyrë fare së prapthi.

Por së pari le të çlirohem nga një shtrembërim krejtësisht bajat. Pikërisht etika mund të shfaqet fillimisht në një rol jashtëzakonisht fatal nga ana morale. Le të marrim shembuj. Ju do të gjeni rrallë që një burrë, dashuria e të cilit shkëputet nga një grua dhe i drejtohet një tjetre, të mos ndjejë nevojën për ta legjitimuar këtë para vetes duke thënë : ajo nuk ishte e denjë për dashurinë time ose ajo më ka zhgënjyer apo shumë "arsye" të këtilla. Një mungesë fisnikërie, e cila për fatin e thjeshtë që ai nuk e dashuron më atë e që gruaja duhet ta përballojë patjetër këtë fat, trillon për burrin përsëri në mungesë të thellë të fisnikërisë "legjitimitetin", në saj të të cilit ai pretendon se ka të drejtë dhe krahas fatkeqësisë përpiqet që t'ia veshë asaj edhe padrejtësinë. Krejtësisht po ashtu vepron konkurenti i suksesshëm në dashuri : kundërshtari duhet të jetë patjetër i pavleri, përndryshe ai nuk do të ishte mundur. Por vetëkuptohet nuk është asgjë ndryshe dhe kur pas ndonjë lufte³⁷ të fituar fitimtari pretendon me prepotencë të padenjë : unë fitova, sepse kisha të drejtë. Ose kur dikush rrënohet shpirtërisht nga tmerret e luftës dhe në vend që të thotë thjesht se lufta ishte shumë e tepërt, ndjen tani nevojën për të legjitimuar para vetes dërmimin e tij nga lufta duke e zëvendësuar me ndijimin : unë nuk munda ta duroja luftën, sepse m'u desh të luftoja patjetër për një kauzë të keqe morale. Dhe po ashtu të mundurit në luftë. Në vend që të kërkojnë sipas mënyrës së vjetër të grave "fajtorin" - ku prapëseprapë luftën e prodhoi struktura e shoqërisë -, çdo qëndrim burrëror dhe i sertë duhet t'i thotë armikut : "Ne e humbëm luftën. Ju e fituat atë. Kjo është gjë e mbyllur. Le të bisedojmë se cilat përfundime duhen nxjerrë në përputhje me interesat objektive, që ishin në lojë dhe të bisedojmë - kjo është kryesorja - duke mbajtur parasysh përgjegjësinë para së ardhmes, e cila rëndon para së gjithash mbi fitimtarin". Gjithçka tjetër do të jetë pa dinjitet dhe do të lahet një ditë. Një komb fal shkeljen e interesave të tij, por nuk fal shkeljen e nderit të tij e aq më pak një shkelje të tillë nëpërmjet një prepotence priftërore. Çdo dokument i ri, që do të dalë në dritë pas dekadave, do të ringjallë klithmat padinjitet, urrejtjen dhe zemërimin, në vend që lufta me fundin e saj të varrosej të paktën nga ana morale. Kjo është e mundur vetëm nëpërmjet objektivitetit dhe qëndrimit prej kavaljeri, para së gjithash vetëm nëpërmjet dinjitetit. Por kurrë nëpërmjet një "etike", e cila në të vërtetë do të thotë mungesë dinjiteti e të dy palëve. Në vend që të merakoset për atë që i intereson politikanit, pra për të ardhmen dhe përgjegjësinë para saj, etika merret me çështjet e fajit në të kaluarën, të cilat janë politikisht shterpe, sepse nuk mund të zgjidhen politikisht. Të bësh këtë gjë, ky është faji politik, nëse ka ndonjë të tillë. Dhe në këtë mes përveç kësaj nuk shihet shtrembërimi i pashmangshëm i tërë problemit nëpërmjet interesave të larta materiale, pra janë interesat e fitimtarit për fitime mundësisht sa më të larta - morale dhe materiale -, shpresat e të mundurit që nëpërmjet pranimit të fajit të mund të negociojë ndonjë përfitim, nëse ka diçka të tillë. Nëse ka diçka "të poshtër", atëherë

³⁷ Shën. i Përkth. Në rreshtat në vijim Veberi e ka fjalën për situatën në Gjermani dhe Evropë pas luftës së parë botërore, ku Gjermanisë iu diktuan kushte shumë rënda nga fitimtarët. Si personalitet shkencor i njohur në Evropë e aktiv në politikë gjatë luftës, Maks Veberi ishte këshilltar i delegacionit gjerman në bisedimet e paqes në Versajë. Ndërmjet të tjerash Adolf Hitleri më vonë shfrytëzoi kushtet poshtëruese të traktatit të Versajës për të marrë e forcuar pushtetin.

është kjo dhe kjo është pasojë e kësaj mënyre të shfrytëzimit të “etikës” si mjet i “të pasurit gjithmonë të drejtë”.

Por si është puna e marrëdhënieve reale midis *etikës dhe politikës* ? S’kanë ato aspak të bëjnë njëra me tjetrën, siç është thënë me raste ? Apo është e vërtetë e kundërta që “e njëjta” etikë vlen për veprimtarinë politike si dhe për çdo veprimtari ? Herë pas here besohet se midis këtyre dy pohimeve ekzistonte një alternativë përjashtuese, pra ose njëri pohim ose tjetri është i saktë. Por a është e vërtetë xhanëm se për marrëdhëniet erotike dhe të biznesit, marrëdhëniet familjare dhe zyrtare, për marrëdhëniet me bashkëshorten, shitësen e perimeve, djalin, konkurrentin, mikun, të akuzuarin do të mund të hartoheshin nga ndonjë etikë e botës urdhëresa *të njëjta* në përmbajtje ? A duhet të ishte me të vërtetë kaq i parëndësishëm për kërkesat etike të shtruara ndaj politikës, fakti që politika punon me një mjet shumë specifik : pushtetin, prapa të cilit qëndron *dhuna* ? A nuk po shohim ne se ideologët bolshevikë dhe spartakistë, pikërisht se përdorin këtë mjet të politikës po sjellin tamam *të njëjtat* rezultate sikurse ndonjë diktator ushtarak ? Nga se ndryshon sundimi i sovjetëve të punëtorëve dhe të ushtarëve prej atij të një pushtetmbajtësi të çfarëdoshëm të regjimit të vjetër, përveçse nga fakti se janë personazhe të tjerë dhe nga diletantizmi i tyre ? Nga se ndryshon polemika e shumicës së përfaqësuesve të etikës gjoja të re e drejtuar edhe ndaj kundërshtarëve të kritikuar prej tyre, prej polemikës së gjithë demagogëve të tjerë ? Në synimin fisnik !, do të na thonë. Mirë. Por këtu bëhet fjalë për mjetin dhe kundërshtarët e luftuar pretendojnë me ndershmëri të plotë subjektive krejtësisht njësoj fisnikërinë e synimeve të tyre të fundit. “Kush rrëmben shpatën, do të vritet nga shpata” dhe lufta është kudo luftë. Pra : etika e *Predikimit të Krishtit në Mal* ? Me Predikimin në Mal - nënkuptohet etika absolute e Ungjillit - çështja është më serioze sesa e besojnë ata që i citojnë sot me kënaqësi këto urdhëresa. Me këtë etikë nuk mund të bëhet shaka. Për këtë etikë vlen ajo që është thënë për shkakësinë në shkencë, pra ajo nuk është një pajton, të cilin mund ta ndalësh kur të duash sipas qejfit për të hipur dhe për të zbritur. Përkundrazi ajo vlen si e tërë ose nuk vlen fare. Ky është sensi i saj, nëse nuk duam që të na shfaqen banalitete. Prandaj p.sh. thuhet për djaloshin e pasur : “Por ai u largua i trishtuar, sepse kishte shumë pasuri”. Urdhëresa e Ungjillit është e pakushtëzuar dhe e qartë : jep çfarë ke - kryekëput *gjithçka*. Politikani do të thotë se kjo është një kërkesë e tepruar e pakuptimtë sociale, për aq kohë sa nuk zbatohet dot për *të gjithë*. Prandaj vendosen tatimet, mekanizmat e drejtimit në rrugë të drejtë, konfiskimet - me një fjalë shtrëngim dhe rregull ndaj *të gjithëve*. Por urdhëresa etike nuk e kërkon *aspak* këtë gjë; ky është thelbi i saj. Ose : “zgjati të tjerëve faqen !” pa kushtëzim, pa kërkuar se përse tjetrit i takon që të godasë. Kjo është një etikë e mungesës së dinjitetit - me përjashtim për një shenjtor. Kjo është pra; duhet të jesh shenjtor në *gjithçka*, të paktën në dëshirë; duhet të jetosh patjetër si Jezusi, apostujt, shën Franci dhe të tjerë të ngjashëm me të, *atëherë* është kjo etikë plotkuptim dhe shprehje e një dinjiteti. Përndryshe nuk është e tillë. Sepse nëse si rrjedhim i etikës akozmike të dashurisë thuhet : “mos i rezisto të keqes me dhunë”, për politikanin vlen anasjelltas fjalja : ti duhet t’i rezistosh me dhunë të keqes, përndryshe je ti *përgjegjës* për shtimin e saj. Kush do që të veprojë sipas etikës së Ungjillit, nuk merr pjesë në greva - sepse ato janë shtrëngim - dhe shkon në sindikatat e verdha. Por para së gjithash ai nuk flet për “revolucionin”. Sepse ajo etikë sigurisht nuk do që të na mësojë se pikërisht lufta civile qënka lufta e vetme legjitime. Pacifisti që vepron sipas

Ungjillit do t'i refuzojë ose do t'i flakë tej armët, siç u rekomandua në Gjermani si detyrë etike për të përfunduar luftën e në këtë mënyrë çdo luftë. Kurse politikani do të thotë : mjeti i vetëm i sigurtë për ta diskredituar luftën për gjithë kohën *e ardhme të afërt* do të kishte qenë një paqe statukuoje. Atëherë popujt do të pyesnin veten : ç'fituam nga kjo luftë ? Dhe lufta do të diskreditohej si ad absurdum, gjë që s'është e mundur tani. Sepse për fitimtarët - të paktën për një pjesë të tyre - politikisht solli ajo fitime dhe për këtë përgjegjëse është ajo sjellje, që na bëri neve të pamundur çdo rezistencë. Kështu - kur të ketë kaluar epoka e rraskapitjes - *e diskredituar do të jetë paqja dhe jo lufta* e kjo është një pasojë e etikës absolute.

Më në fund le të shqyrtojmë detyrimin ndaj të vërtetës. Ky detyrim është i domosdoshëm në rastin e etikës absolute. Prandaj u arrit në përfundimin : publikim i të gjitha dokumenteve, para së gjithash i dokumenteve që rëndojnë vendin tënd dhe mbi bazën e këtij publikimi të njëanshëm vjen pranimi i njëanshëm pakushte i fajit, pa marrë parasysh pasojat. Politikani do të shohë se në fund të fundit në këtë mënyrë nuk nxitet e vërteta, përkundrazi sigurisht që do të errësohet nëpërmjet shpërdorimit të saj dhe çlirimit të pasioneve. Ai do të zbulojë se vetëm një verifikim i gjithanshëm me plan nga persona të paanshëm do të mund të jepte fruta; se çdo veprim tjetër për kombin, që vepron në këtë mënyrë, mund të ketë pasoja, të cilat nuk mund të ndreqen përsëri në dhjetëvjeçarët e ardhshëm. Por etika absolute nuk *pyet* pikërisht për "pasojat".

Këtu është momenti vendimtar. Ne patjetër duhet t'i bëjmë të qartë vetes se çdo veprimtari me orientim etik mund të ekzistojë vetëm midis dy parimeve krejt të ndryshme nga njëri tjetri, parime kontradiktore të papajtueshme, pra që veprimtaria mund të jetë me orientim ose drejt "etikës së idealit" ose me orientim drejt "etikës së përgjegjësisë". Jo se etika e idealit është identike me mungesën e përgjegjësisë dhe etika e përgjegjësisë është identike me mungesën e idealit. Natyrisht që nuk bëhet fjalë kurrësesi për këtë. Por është një kontrast shtatë pashë i thellë nëse njeriu vepron sipas parimit të etikës së idealit - e thënë nga ana fetare : "I krishteri vepron drejt dhe përfundimin ia lë Zotit" - apo vepron sipas parimit të etikës së përgjegjësisë, d.m.th. që njeriu patjetër duhet të marrë përsipër *pasojat* (e parashikueshme) të veprimtarisë së tij. Ju mund t'i shpjegoni në mënyrë sado bindëse një sindikalisti, i cili është i bindur në etikën e idealit se pasojat e veprimit të tij do të jenë rritja e shanseve të reaksionit, shtypja në rritje e klasës së tij, pengimi i përparimit të saj e këto nuk do t'i bëjnë atij fare përshtypje. Nëse pasojat e një veprimi të kryer për shkak të idealit të kulluar do të jenë të këqia, për sindikalistin nuk është përgjegjës aktori veprues, përkundrazi bota është përgjegjëse për këto pasoja, përgjegjës është budallallëku i njerëzve të tjerë apo vullneti i Zotit, që i bëri ata të tillë. Kurse përkrahësi i etikës së përgjegjësisë merr parasysh tamam ato defekte mesatare të njerëzve dhe siç e ka thënë saktë Fichte³⁸ ai nuk ka fare të drejtë që të presupozojë mirësinë dhe përsosmërinë e tyre; ai nuk ndihet në gjendje që pasojat e veprimit të tij, për aq sa mund t'i parashikonte, t'ua hedhë të tjerëve. Ai do të thotë : këto pasoja i ngarkohen veprimit tim. Përkrahësi i etikës së idealit ndihet "përgjegjës" vetëm që flaka e idealit të kulluar, p.sh. flaka e protestës

³⁸ Shën. i Përkth. Johann Gottlieb Fichte filozof gjerman (1762-1814) u bë më 1794 profesor në Jena. Në 1799 u akuzua për ateizëm dhe u shkarkua. Në 1805 profesor në Erlangen, në 1810 profesor në Berlin. Filozofia e Fichtes është një perfeksionim i kritikizmit kantian për një idealizëm etik dhe subjektiv. Ai ishte i pari që ngriti trehapshin dialektik : tezë-antitezë-sintezë.

kundër padrejtësisë së rendit social të mos shuhet. Të rindezë vazhdimisht këtë flakë, ky është qëllimi i veprimeve të tij irracionale, të gjykuara nga këndvështrimi i suksesit të mundshëm, të cilat mund dhe do të kenë vetëm vlerën e shembullit.

Por edhe me këtë problemi nuk mbaron akoma. Asnjë etikë në botë nuk mund t'i bëjë bisht faktit që në shumë raste arritja e qëllimeve "të mira" është e lidhur fort me pranimin e mjeteve të dyshimta nga ana morale ose të paktën të rrezikshme si dhe me pranimin e mundësisë ose edhe të gjasave për rezultate anësore të këqia dhe asnjë etikë në botë nuk mund të tregojë se kur dhe në ç'skallë qëllimi i mirë nga ana etike i "justifikon" mjetet e rrezikshme nga ana etike dhe rezultatet e këqia anësore.

Mjeti vendimtar për politikën është dhuna dhe sesa e madhe është, e parë nga ana etike, rrezja e marrëdhënieve të tensionuara midis mjetit dhe qëllimit ju mund ta merrni vesh nga fakti se, siç e di kushdo, socialistët revolucionarë (fraksioni i Zimmerwalderit) qysh gjatë luftës³⁹ përqaftuan principin, që në mënyrë koncize mund ta formulonim : "Nëse ne do të ndodhemi para zgjedhjes : ose akoma dhe ca vite luftë dhe pastaj revolucion ose paqe tani dhe jo revolucion, ne do të zgjedhim : akoma dhe ca vite luftë !". Dhe për pyetjen tjetër : "Çfarë mund të sjellë ky revolucion ?" çdo socialist me shkollim shkencor do të ishte përgjigjur se as që bëhet fjalë për një shndërrim në një ekonomi që sipas sensit të shndërrimit mund të quhet socialiste, përkundrazi do të lindte përsëri një ekonomi borgjeze, e cila do të ishte zhveshur vetëm nga elementet feudale dhe mbetjet e dinastisë. Pra për këtë rezultat modest : "akoma dhe ca vite luftë" ! Megjithatë dikush sigurisht mund të thotë se edhe duke pasur bindje shumë të qëndrueshme socialiste, mund ta hedhim këtu poshtë qëllimin, i cili kërkon mjete të tilla. Por çështja është tamam po ashtu tek bolshevikët dhe spartakistët, në përgjithësi tek çdo lloj socializmi revolucionar, dhe natyrisht është jashtëzakonisht qesharake, kur nga kjo palë dënohen *moralisht* "politikanët e dhunës" të regjimit të vjetër për shkak të përdorimit të të njëjtit mjet, - sado krejtësisht e përligjur qoftë hedhja poshtë e *objektivave* të këtyre politikanëve.

Këtu, në këtë problem të justifikimit të mjeteve nëpërmjet qëllimit, duket se duhet të dështojë patjetër edhe etika e idealit. Dhe në fakt logjikisht ajo ka vetëm mundësinë që të dënojë çdo veprim, i cili përdor mjete të rrezikshme nga ana morale. Në teori, sepse në botën e realiteteve shohim ne natyrisht vazhdimisht përvojën që përkrahësi i etikës së idealit papritur shndërrohet në profet kiliast⁴⁰ që p.sh. ata, të cilët sapo kanë predikuar "dashurinë në vend të dhunës", në çastin tjetër bëjnë thirrje për dhunë, - për dhunën e fundit, që do të sillte pastaj gjendjen e asgjësimit të çdo dhune, - (tamam) sikurse ushtarakët tanë u thonin ushtarëve para çdo ofensive se kjo është ofensiva e fundit e do të sjellë fitoren e pastaj paqen. Përkrahësi i etikës së idealit nuk e duron dot irracionalitetin etik të botës. Ai është "racionalist" kozmiko-etik. Juve ju kujtohet, kujtdo prej jush që njih Dostojevskin, skena me inkuizitorin e madh, ku problemi është zbrëthyer me vend. Nuk është e mundur që të bashkohen tok etika e idealit dhe etika e përgjegjësisë apo që të dekretohet nga ana etike se cili qëllim justifikon *cilin* mjet, nëse në përgjithësi këtij principi do t'i bëhet ndonjë koncesion.

³⁹ Lufta e Parë Botërore 1914-1918.

⁴⁰ Shën. i Përkth. Në greqisht chaliasmos, doktrinë fetare për pritjen e mbretërisë njëmijë vjeçare pas rikthimit të Krishtit.

Kolegu im F.W. Foerster, i vlerësuar lart personalisht prej meje për shkak të çiltërsisë së padyshimtë të idealit të tij, por natyrisht si politikan i hedhur pa kushte poshtë prej meje beson në librin e tij t'i bëjë bisht vështirësisë nëpërmjet tezës së thjeshtë : nga e mira mund të rrjedhin vetëm të mira, nga e keqja vetëm të këqia. Atëherë gjithë kjo problematikë natyrisht nuk do të ekzistonte. Por megjithatë është e habitshme që 2500 vjet pas Upanishadeve⁴¹ një tezë e tillë munda akoma të shihte dritën e diellit. Jo vetëm tërë rrjedha e historisë botërore, por çdo kontroll pa rezerva i përvojës së përditshme thotë të kundërtën. Zhvillimi i gjithë feve të botës mbështetet në faktin që e kundërta është e vërtetë. Po problemi i stërllashtë i Theodizesë⁴² qëndron tek pyetja : si ndodh që një fuqi, e cila jepet njëkohësisht si e plotfuqishme dhe zemërmirë, mund të krijojë një botë kaq irracionale të vuajtjeve të pamërituara, të padrejtësisë së padënuar dhe të budallallëkut të papërmirësueshëm ? Ose kjo fuqi nuk është e plotfuqishme dhe zemërmirë ose jetën e drejtojnë tërësisht principe të tjerë të kompensimit dhe shpagimit, të tillë që ne mund t'i shpjegojmë nga ana metafizike ose edhe të tillë, që i kanë shpëtuar përgjithmonë shpjegimit tonë. Ky problem : përvoja me irracionalitetin e botës ishte forca shtytëse e gjithë zhvillimit të fesë. Doktrina indiane karman dhe dualizmi persian, mëkati i trashëguar, paracaktimi i fatit dhe deus absconditus kanë hedhur që të gjithë shtat nga kjo përvojë. Edhe të krishterët e lashtë e dinin shumë saktë që bota është e drejtuar nga demonët dhe që kush ngatërrohet me politikën domethënë : me pushtetin dhe dhunën si mjete, lidh një pakt me fuqitë diabolike dhe që për veprimtarinë e tij *nuk* është e vërtetë se nga e mira mund të vijë vetëm e mira dhe nga e keqja vetëm e keqja, përkundrazi shpesh ndodh e kundërta. Kush nuk e sheh këtë, politikisht është në fakt fëmijë.

Etika fetare është pajtuar në forma të ndryshme me faktin që ne jemi vendosur në sisteme të ndryshme të jetesës, të varura këto sisteme nga ligje të ndryshme ndërmjet tyre. Politeizmi helen i bënte fli Afërditës si edhe Herës, Dionisit si dhe Apollonit dhe e dinte se ata jo rrallë ishin në grindje njëri me tjetrin. Sistemi hinduist i jetesës i bëri secilin nga profesionet e ndryshme objekt të një ligji të veçantë etik, të një Dharma dhe i ndau ato përgjithmonë nga njëri tjetri në kasta, i vendoste ato në këtë mes në një hierarki të fortë sërash shoqërore, prej së cilës nuk kishte shpëtim për të lindurin në këtë kastë, përveçse gjatë rilindjes në jetën tjetër dhe në këtë mënyrë i vendoste profesionet në distanca me madhësi të ndryshme nga vlerat më të larta fetare të shëlbimit. Kështu për këtë sistem që e mundur që të përpunonte Dharmën e çdo kaste të veçantë, që nga asketët dhe brahmanët⁴³ deri tek mashtruesit dhe laviret, në përputhje me ligjësitë vetjake imanente të profesionit të tyre. Në këtë sistem hynte gjithashtu lufta dhe politika. Radhitjen e luftës në tërësinë e rregullave të jetesës ju do ta gjeni të zbatuar në Bhagavadgîtâ, në bashkëbisedimin midis Krishnas dhe Arjunas. "Bëj të domosdoshmen" - d.m.th. "veprën" si detyrë në bazë të Dharmas së kastës së luftëtarëve dhe rregullave të saj e që është objektivisht e domosdoshme në përputhje me qëllimin e luftës. Sipas këtij besimi kjo nuk e dëmton shëlbimin fetar, përkundrazi i shërben atij. Gjatë vdekjes si hero luftëtari indian e kishte qyshkur të sigurtë qiellin

⁴¹ Shën. i Përkth. Traktat filozofik-teologjik i Brahmanizmit (një nga fetë kryesore të Indisë) në vargje ose prozë.

⁴² Shën. i Përkth. Frëngjisht théodicée (në greqisht theós = Zot dhe dikē = drejtësi) është shfajësim i Zotit lidhur me të keqen e lejuar prej tij në botë.

⁴³ Shën. i Përkth. Pjesëtar i kastës së priftërinjve indianë.

Indras, po ashtu sikurse gjermani kishte Walhalin⁴⁴. Por ai do ta përçmonte po ashtu Nirvânan⁴⁵, sikurse gjermani parajsën kristiane me koret e engjëjve të saj. Ky specializim i etikës i mundësoi etikës indiane një trajtim tërësisht të pathyeshëm, i cili ndiqte vetëm ligjet vetjake të politikës, bile atë trajtim radikalisht në rritje të këtij arti mbretëror. “Makiavelizmi” i vërtetë radikal në sensin popullor të kësaj fjale paraqitet në formë klasike në letërsinë indiane në Arthashastra të Kautilyas (shumë kohë para Krishtit, gjoja që nga koha e Chandraguptas), ndërsa në krahasim me të “Principe” i Makiavelit është i padëmshëm. Siç dihet në etikën katolike, së cilës Profesor Foersteri i qëndron afër, janë “consilia evangelica” një etikë specifike për ata që kanë dhuntinë e karizmës së jetës së shenjtë. Aty krahas murgut, që s’lejohej të derdhë gjak e as të kërkojë asnjë fitim, gjendet kalorësi i përshpirtshëm dhe qytetari, të cilët lejohen që njëri të bëjë këtë d.m.th. të derdhë gjak dhe tjetri të bëjë atë d.m.th. të ketë fitime. Shkallëzimi i etikës dhe futja e saj në organizmin e doktrinë së shëlbimit janë më pak konsekuente se në Indi e kjo patjetër duhej dhe lejohej të ishte edhe sipas premisave të besimit të krishterë. Zvetërimi i botës nga mëkati i trashëguar lejonte relativisht lehtë një përfshirje të dhunës në etikë si mjet disiplinimi kundër mëkatit dhe heretikëve, që rrezikonin shpirtërat e njerëzve. Por kërkesat akozmike të Predikimit në Mal, një etikë e kulluar e idealit, dhe duke u mbështetur në këtë predikim e drejta natyrore fetare si kërkesë absolute, e ruajtën fuqinë e tyre revolucionarizuese dhe dolën në skenë me furi të pafrenuar në pothuajse të gjitha epokat e tronditjeve sociale. Ato prodhuan veçanërisht sektet radikale-pacifiste, njëri prej të cilëve bëri në Pensilvani eksperimentin e një komuniteti të padhunshëm nga pamja e jashtme, - tragjik në ecurinë e vet përderisa, kur kuakerat, ndërsa shpërtheu lufta për pavarësi, nuk mundën të ndërhyjnë me armë për idealet e tyre, që kjo luftë i përfaqësonte. Kurse protestantizmi normal e legjitimoi shtetin, pra : mjetin e dhunës, absolutisht si institucion të perëndisë dhe veçanërisht shtetin autoritar legjitim. Luteri ia hoqi individit përgjegjësinë etike për luftën dhe ia ngarkoi atë pushtetit e individit nuk mund të ishte asnjëherë fajtor se bindej për gjëra të tjera të ndryshme nga çështjet e besimit fetar. Calvinizmi e njihte përsëri në princip dhunën si mjet për mbrojtjen e besimit fetar, pra luftën fetare, e cila në Islam ishte qysh në fillim element jetësor. Pra shihet : sigurisht *nuk* është mosbesimi modern, i lindur nga kulti i heroit të Rilindjes Europiane, ai që shtron problemin e etikës politike. Të gjitha fetë janë kacafytur me të, me suksese jashtëzakonisht të ndryshme dhe sipas asaj që thamë gjithashtu nuk mund të ishte ndryshe. Është mjeti specifik i *dhunës legjitime* i kulluar si i tillë në duart e formacioneve të njerëzve, që kushtëzon veçorinë e të gjitha problemeve etike të politikës.

Kush bie gjithmonë në ujdi me këtë mjet, s’ka rëndësi për cilat qëllime - dhe çdo politikan e bën këtë -, ai është në dorë të pasojave specifike të këtij mjeti. Në shkallë veçanërisht të lartë preket nga kjo luftëtari i një ideologjie⁴⁶, si luftëtari fetar ashtu dhe ai revolucionar. Le të marrim me qetësi të tashmen si shembull. Kush do që të vendosë drejtësinë absolute mbi tokë me *dhunë*, ka nevojë që të ketë për këtë shpurën : e “aparati” njerëzor. Këtij aparati ai patjetër duhet t’i pretojë shpërblimet e

⁴⁴ Shën. i Përkth. Mit i Gjermanisë Veriore, vendprehja e të rënëve në betejë.

⁴⁵ Shën. i Përkth. Në Budizëm është objektivi përfundimtar i jetës si gjendja e qetësisë së plotë.

⁴⁶ Shën. i Përkth. Ose ide, botëkuptim, besim, bindje, pikëpamje.

nevojshme shpirtërore dhe të jashtme - shpërblimin qiellor ose tokësor -, përndryshe ai nuk funksionon. Kështu në kushtet e luftës moderne të klasave shpërblimet shpirtërore janë : përmbushja e urrejtjes dhe e etjes për hakmarrje, para së gjithash : përmbushja e inatit dhe e nevojës për prepotencë pseudoetike, pra përmbushja e nevojës për të shpifur ndaj kundërshtarëve dhe për t'i shpallur ata heretikë. Shpërblimet e jashtme janë : aventura, fitorja, preja, pushteti dhe qoshet e ngrohta. Udhëheqësi në suksesin e vet është plotësisht i varur nga funksionimi i këtij aparati të tij e që këndej edhe nga motivet *e aparatit* e jo nga motivet e veta. Pra ai varet nga fakti që shpurës : gardës së kuqe, spiunëve, agitatorëve, për të cilët ai ka nevojë, të mund t'i garantohen *gjithnjë* ato shpërblime. Prandaj se çfarë arrin ai faktikisht në kushte të këtilla të veprimtarisë së tij nuk është në dorën e tij, përkundrazi i është paracaktuar nga ato motive të veprimit të shpurës së tij, të cilat nga ana etike janë kryesisht motive të ulta e që bëhen zap vetëm për aq kohë sa besimi i ndershëm në personin e tij dhe në kauzën e tij frymëzon të paktën një pjesë të ithtarëve, madje frymëzon shumicën : kjo ndoshta s'ndodh kurrë mbi tokë. Por jo vetëm që kjo ideologji, edhe atje ku ajo subjektivisht është e ndershme, është në një pjesë shumë të madhe të rasteve në të vërtetë vetëm "legjitimimi" etik i etjes për hakmarrje, për pushtet, për pre dhe për të zënë qoshe të ngrohta : - në këtë gjë nuk pranojmë të na tregojnë përralla, sepse e dimë që interpretimi materialist i historisë nuk është pajton, të cilit mund t'i hipësh sipas dëshirës, dhe ai nuk ndalon para bartësve të revolucionit ! -, përkundrazi para së gjithash pas revolucionit emocional vjen *jeta e përditshme* tradicionale, heroi i ideologjisë dhe para së gjithash vetë ideologjia venitët ose bëhet - gjë që është akoma më e efektshme - komponent i frazave konvencionale të filistinëve politikë dhe të teknikëve. Ky zhvillim realizohet veçanërisht shpejt pikërisht gjatë luftës për një ideologji, sepse kjo luftë zakonisht drejtohet ose inspirohet nga *udhëheqës* të vërtetë : nga profetët e revolucionit. Sepse si në çdo aparat të udhëheqësve po ashtu edhe këtu një nga kushtet e suksesit është shplarja e trurit dhe lidhja me objektin, pra proletarizimi i shpirtit në interes të "disiplinës". Prandaj shpura e ardhur në pushtet e luftëtarit për një ideologji degjeneron zakonisht shumë lehtë në një shtresë krejtësisht të zakonshme rrjepësish nëpër qoshe të ngrohta.

Kush do që të merret në përgjithësi me politikën dhe kush do për më tepër që ta ushtrojë politikën si profesion, duhet të jetë i ndërgjegjshëm për ato paradokse etike dhe për përgjegjësinë e tij se çfarë mund të bëhet *ai vetë* nën tryshninë e këtyre paradokseve. Po e përsëris, ai përzihet me forca diabolike, të cilat qëndrojnë prapa çdo dhune. Virtuozët e mëdhenj të dashurisë akozmike për njeriun dhe mirësinë, qofshin nga Nazareti ose nga Asisi apo nga kështjellat e mbretërve indianë, nuk punuan me mjetin politik : dhunën. Mbretëria e tyre "nuk ishte e kësaj bote" dhe prapëseprapë ata ndikuan e ndikojnë në këtë botë dhe figurat e Platon Karatajevit dhe shenjtorët e Dostojevskit janë akoma pjellat pasardhëse më të përshtatshme të këtyre virtuozëve. Kush kërkon shëlbimin e shpirtit të tij dhe shpëtimin e shpirtërave të tjerë, nuk e kërkon këtë nëpërmjet rrugës së politikës, e cila ka detyra krejtësisht të tjera : të tilla që mund të zgjidhen vetëm me dhunë. Gjeniu ose demoni i politikës jeton në një tension të brendshëm me Zotin e dashurisë, edhe me Zotin e të krishterëve në formën e tij kishtarë, tension që në çdo kohë mund të shpërthejë në një konflikt të papajtueshëm. Këtë e dinin njerëzit madje edhe në periodat e sundimit të kishës.

Gjithmonë e përsëri ekzistonte interdikti⁴⁷ për Firencen - dhe ky në atë kohë lidhur me njerëzit dhe shëlbimin e shpirtit të tyre nënkuptonte një pushtet në shkallë shumë më të gjerë sesa e kishte këtë (po të flasim me gjuhën e Fichtes) "miratimi i ftohtë" i gjykimit etik kantian -, por qytetarët e Firences luftuan kundër kishës shtet. Dhe Makiaveli duke iu referuar situatave të tilla në një pasazh të bukur në mos gabohem : nga historitë e Firences, mburr nëpërmjet gojës së njërit të heronjve të tij ata qytetarë, për të cilët madhështia e qytetit të lindjes qëndronte më lart sesa shëlbimi i shpirtit të tyre.

Në qoftë se ju në vend të qytet i lindjes ose "atdhe", që ndoshta tani për tani mund të mos jetë një vlerë e qartë për këdo, thoni : "E ardhmja e socializmit" ose edhe e "paqëtimit ndërkombëtar", atëherë keni prekur problemin në formën që ai ekziston tani. Sepse e gjitha kjo e lakmuar nëpërmjet veprimit *politik*, i cili punon me mjete të dhunshme dhe në rrugën e etikës së përgjegjësisë, rrezikon "shëlbimin e shpirtit". Por në qoftë se në luftën për një ideologji, rendim prapa veprimit politik duke pasë si bazë etikën e kulluar të idealit, atëherë ky veprim mund të dëmtohet dhe të diskreditohet për breza të tërë, sepse i mungon përgjegjësia për *pasojat*. Sepse atëherë aktori nuk është i ndërgjegjshëm për ato forca diabolike, që janë në lojë. Ato janë të pamëshirshme dhe krijojnë pasoja për veprimin e tij, edhe për atë vetë nga ana shpirtërore, e nëse ai nuk i sheh këto pasoja, është i pashpresë në dorën e tyre. "Djalli është i moçëm". Dhe në fjalinë : "pra rrituni, që ta kuptoni atë" nuk nënkuptohen vitet, nuk nënkuptohet mosha. Edhe unë kurrë nuk ia kam lejuar vetes, që të fitoj me anë të datëlindjes në certifikatë epërsi në diskutime e fakti i pastër që njëri numëron 20 vjeç dhe unë jam mbi 50, gjithashtu nuk më shtyn të mendoj se vetëm kjo qënka një arritje, para së cilës shuhem me respekt të thellë. Atë gjë nuk e bën mosha. Por sigurisht e bën : mospërfillja e praktikuar në vështirimin e realiteteve të jetës e aftësia për t'i përballuar ato dhe për të qenë shpirtërisht në lartësinë e tyre.

Me të vërtetë : politika bëhet natyrisht me kokë, por me plot siguri jo *vetëm* me kokë. Në këtë pikë përkrahësit e etikës së idealit kanë plotësisht të drejtë. Por nëse dikush *duhet* të veprojë si përkrahës i etikës së idealit apo si përkrahës i etikës së përgjegjësisë, se kur zbatohet njëra etikë dhe kur etika tjetër, për këto nuk mund t'i japim askujt direktiva. Vetëm një gjë mund të thuhet : nëse tani në këto kohë, siç besoni ju, të nevrikosjes jo "shterpe" - por nevrikosja prapëseprapë nuk është aspak gjithmonë pasion i kulluar -, nëse *papritur* politikanët e idealeve përhapin në masë si bari i keq parullën : "Bota është budallaqe dhe e poshtër, jo unë; përgjegjësia për pasojat nuk më takon mua, përkundrazi të tjerëve, në shërbim të të cilëve unë punoj dhe budallallëkun apo poshtërsinë e të cilëve unë do ta zhduk", atëherë unë e them hapur se së pari pyes njëherë për shkallën e *gravitetit të brendshëm*, i cili është prapa kësaj etike të idealit dhe kam përshtypjen se në nëntë nga dhjetë raste kam të bëj me mburravecë, që nuk e ndjejnë realisht atë që marrin përsipër, përkundrazi trullosen nga sensacionet romantike. Nga ana njerëzore kjo nuk më intereson shumë dhe nuk më trondit aspak. Ndërkaq është tej mase tronditëse, nëse një njeri i *pjekur* - s'prish punë plak apo i ri -, që ndjen realisht dhe me plot shpirt këtë përgjegjësi për pasojat dhe vepron në bazë të etikës së përgjegjësisë, thotë për ndonjë pikë : "Unë nuk mund dot ndryshe, ja ku jam". Kjo është diçka që nga ana njerëzore është e pastër dhe të

⁴⁷ Shën. i Përkth. Ndalim i veprimtarive zyrtare kishtare si dënim ndaj një qyteti ose personi.

prek. Sepse natyrisht kjo situatë do ta gjejë patjetër *mundësinë* që të vijë në një moment tek *secili* prej nesh, që nuk ka vdekur shpirtërisht. Në këtë vështrim etika e idealit dhe etika e përgjegjësisë nuk janë të kundërta absolute, përkundrazi janë plotësime reciproke, që veçse së bashku përbëjnë njeriun e kulluar, pra atë që *mund* të ketë “prirje për politikë”.

Dhe, të nderuar të pranishëm, do të doja të flisnim pas *dhjetë vjetësh* përsëri edhe njëherë për këtë pikë. Nëse atëherë, siç më duhet fatkeqësisht patjetër që të kem frikë se për një radhë të tërë arsyesh, do të ketë shpërthyer me kohë perioda e reaksionit dhe nga ajo që sigurisht shumë prej jush dhe, siç e pranoj hapur, edhe unë kemi uruar dhe shpresuar, do të jetë përmbushur pak, ndoshta jo tamam aspak, por të paktën në dukje do të jetë përmbushur pak. Kjo ka shumë gjasa të ndodhë e mua nuk do të më thyej, por natyrisht është një barrë e brendshme ta mësosh këtë gjë. Pastaj do të dëshiroja sigurisht të shihja se çfarë është “bërë” me ata prej jush, me ata në sensin e brendshëm të fjalës, të cilët ndihen tani si “politikanë” të kulluar me “ideale” dhe marrin pjesë në ekstazën e këtij revolucion⁴⁸. Do të ishte bukur, nëse gjërat do të rridhnin në një mënyrë të tillë që atëherë të vlente soneti 102 i Shekspir : :

Dashuria jonë ishte e re, por atëherë ishte pranverë

Kur unë e përshëndesja përditë me këngën time;

Siç këndon bilbili në lulëzimin e verës,

Dhe e ndal tingullin e tij në pritje të ditëve më të arrira.

Por gjërat nuk janë kështu. Ne nuk kemi para nesh lulëzimin e verës, përkundrazi së pari një natë polare me errësirë të akullt dhe të ashpërt, pavarësisht se cili grup fiton tani nga ana e jashtme. Sepse atje ku s’ka asgjë, atje e ka humbur të drejtën e vet jo vetëm perandori, por gjithashtu edhe proletari. Kur kjo natë të thyhet ngadalë, atëherë kush do të jetojë akoma prej atyre, pranvera e të cilëve ka lulëzuar tani gjoja me kaq bollëk ? Dhe çfarë do të ketë ndodhur atëherë me ju të gjithë nga ana shpirtërore ? Hidhërimi apo filistinizmi, pranimi i thjeshtë i topitur i botës dhe i profesionit apo e treta dhe jo më e rralla : arratisje mistike prej botës tek ata, që e kanë dhuntinë për këtë, apo - shpesh dhe keq - tek ata që e torturojnë veten për ta ndjekur atë si modë ? Për secilin rast të tillë unë do të nxjerr përfundimin : ata *nuk* kanë qenë në lartësinë e veprimtarisë së tyre vetjake, *nuk* kanë qenë edhe në lartësinë e botës, ashtu siç është ajo në realitet dhe as në lartësinë e jetës së tyre të përditshme : objektivisht dhe faktikisht në sensin më të brendshëm ata nuk kanë patur prirje për politikë, ndryshe nga sa besonin në vetvete. Ata do të kishin bërë më mirë që të përkujdeseshin thjesht për vëllazërinë e njeriut me njeriun dhe veç kësaj të punonin tërësisht konkretisht në punën e tyre ditore.

Marrja me politikë është si shpimi i fuqishëm, i ngadalshëm i dërrasave të forta, me pasion dhe njëkohësisht me maturi. Është krejtësisht e saktë dhe çdo përvojë historike e vërteton atë që e mundshmja nuk do të arrihej dot, po të mos qe kërkuar gjithnjë në botë e pamundura. Por ai, që mund ta bëjë këtë duhet të jetë patjetër një udhëheqës dhe jo vetëm kjo, por gjithashtu - në një sens shumë të thjeshtë të fjalës - duhet të jetë patjetër një hero. Dhe gjithashtu ata, të cilët nuk i kanë këto të dyja, qysh tani duhet të armatosen patjetër me atë qëndrueshmëri të zemrës, qëndrueshmëri që është në

⁴⁸ Shën. i Përkth. Maks Veberi e ka gjithmonë fjalën për revolucionin e Nëntorit 1918 në Gjermani dhe për studentët revolucionarë.

gjendje të përballojë edhe dështimin e të gjitha shpresave, përndryshe ata nuk do të jenë në gjendje që të arrijnë edhe vetëm atë, e cila është e mundur sot. Vetëm kush është i sigurtë se nuk do të thyhet, kur bota e parë nga këndvështrimi i tij është shumë budallaqe ose shumë e poshtër për atë gjë, që ai do t'ia ofrojë asaj e që ai përballë gjithë kësaj është në gjendje që të thotë : “prapëseprapë”, vetëm ai ka “prirje” për politikë.

SHKENCA SI PROFESION⁴⁹

LEKSION

Sipas dëshirës suaj, unë duhet të flas për “shkencën si profesion”. Mirëpo ka njëfarë pedantizmi tek ne ekonomistët politikë, të cilit dëshiroj t’i përmbahem : që ne nisemi përherë nga rrethanat e jashtme. Pra këtu do të nisemi nga pyetja : ç’trajtë ka shkenca si profesion në sensin material të fjalës ? Por kjo sot praktikisht në thelb do të thotë : cila është situata e një studenti të diplomuar, i cili është i vendosur që t’i përkushtohet shkencës si profesionist në kuadrin e jetës universitare ? Për të kuptuar se ku qëndron veçoria e kushteve tona gjermane, është e dobishme që të procedojmë duke krahasuar dhe të sjellim në mend si është situata jashtë shtetit, atje ku në këtë drejtim ekziston kontrasti më i rreptë ndaj nesh : në Shtetet e Bashkuara të Amerikës.

Tek ne - këtë e di secili - karriera e një të riu, që i përkushtohet shkencës si profesion, fillon normalisht si “docent privat”. Ai fiton të drejtën për të dhënë mësim në një universitet pas konsultimit dhe miratimit nga profesori përfaqësues i lëndës përkatëse, në bazë të një libri dhe të një provimi më shumë formal para fakultetit dhe mban leksione pa rrogë, i paguar vetëm nëpërmjet taksave të studentëve që ndjekin leksionet. Ai përcakton vetë, brenda venia legendi⁵⁰ temat e leksioneve. Në Amerikë karriera fillon normalisht krejt ndryshe, dhe pikërisht nëpërmjet emërimit si “assistant”. Është një formë e ngjashme siç ndodh zakonisht tek ne në institutet e mëdhaja të shkencave të natyrës dhe në fakultetet e mjekësisë, ku vetëm një pjesë e vockël e asistentëve synon të drejtën formale për të dhënë mësim si docent privat dhe madje e synon këtë veçse shumë vonë. Kontrasti praktikisht do të thotë : se tek ne karriera e një njeriu të shkencës ngrihet në tërësi mbi premisa plutokratike⁵¹. Sepse për një dijetar të ri që s’ka asnjë pasuri do të thotë guxim i jashtëzakonshëm, që t’iu ekspozohet kushteve të karrierës akademike. Ai detyrimisht duhet të jetë në gjendje që të durojë të paktën disa vite, pa e ditur nëse më vonë do të ketë shansin për t’u afruar në një pozicion, ku siguron jetesën. Në Shtetet e Bashkuara përkundrazi ekziston sistemi burokratik e i riu merr rrogë që në fillim. Sigurisht është pagë modeste e cila në të shumtën e herëve zor se i përgjigjet nivelit të pagesës së një punëtori pjesërisht të specializuar. Prapëseprapë : ai fillon me një pozicion në dukje i sigurtë, sepse ai ka një pagë fikse. Mirëpo rregulli është që ai mund të pushohet, sikurse asistentët tanë, nëse nuk iu përgjigjet kërkesave të shtruara ndaj tij dhe shumë herë i duhet ta presë pushimin me mospërfillje. Por këto kërkesa shkojnë kaq lart sa që ai bën “shtëpi të tëra”. Kjo nuk mund t’i ndodhë një docenti privat gjerman. Nëse e more atë një herë, atëherë nuk mund ta heqësh më qafe. Ai vërtet nuk ka “pretendime”, por ka megjithatë përfytyrimin e kuptueshëm se meqë punon prej vitesh, ka një të drejtë morale që ndaj tij të tregohet respekt. Gjithashtu pret ai respekt - kjo shpesh është e rëndësishme - kur shtrohet çështja e marrjes eventuale të docentëve të tjerë privatë. Çështja : nëse parimisht çdo dijetar i legjitimuar si i zoti do

⁴⁹ Shën. i Përkth. Ky është leksioni i parë në kuadrin e leksioneve “puna mendore si profesion”, mbajtur në dimrin e revolucionit të 1918/1919 para lidhjes së studentëve të lirë në Mynih.

⁵⁰ Shën. i Përkth. Kjo shprehje vjen nga latinishtja e do të thotë leje, e drejtë për të dhënë leksione.

⁵¹ Shën. i Përkth. Termi “plutokrati” vjen nga greqishtja e do të thotë se pronarët e të pasurit ushtrojnë sundimin politik, pra sundim i parasë. Në Gjermani shumica e docentëve privatë vinin nga familjet e pasura.

të lejohet si docent privat apo nëse duhet marrë parasysh “nevoja mësimore”, pra docentëve tashmë ekzistues duhet t’iu jepet një monopol i mësimdhënies, kjo është një dilemë torturuese, e cila është e lidhur me dyfytërsinë, që do të përmendet pas pak, të profesionit akademik. Në të shumtën e herëve vendimi merret në favor të alternativës së dytë. Por kjo do të thotë një shtim i rrezikut që profesori i rregullt i lëndës përkatëse, megjithë ndërgjegjshmërinë më të lartë subjektive, t’iu japë sidoqoftë përparësi studentëve të vet. Unë personalisht - për ta thënë këtë - ndjek parimin : se një dijetar që ka marrë gradën doktor tek unë, detyrimisht duhet të legjitimohet dhe të fitojë të drejtën e mësimdhënies në universitetet tek një profesor tjetër e jo tek unë, por diku gjetkë. Por rezultati ishte që njëri nga studentët e mi më të zot u refuzua gjetkë, sepse askush nuk i *besonte* atij se arsyeja ishte parimi im.

Një dallim i mëtejshëm kundrejt Amerikës është se tek ne në përgjithësi një docent privat ndryshe nga sa dëshiron, ka të bëjë *më pak* me leksionet. Sipas të drejtës formale ai vërtet mund të japë çdo leksion të lëndës së tij, por kjo konsiderohet si mungesë e padëgjuar respekti ndaj docentëve më të vjetër ekzistues dhe si rregull leksionet e “mëdha” i mban profesori përfaqësues i lëndës, kurse docenti kënaqet me leksione të dorës së dytë. Avantazhi është se ai, edhe pse disi padashur, vitet e tij të para i ka të lira për punë shkencore.

Në Amerikë në princip kjo është rregulluar ndryshe. Pikërisht në vitet e tij të para docenti është plotësisht i mbingarkuar, thjesht sepse ai *paguhet*. P.sh. në një departament të gjermanishtes profesori i rregullt do të japë rreth tre orë leksione për Gëten e kjo mjafton, ndërsa asistenti më i ri gëzohet nëse atij, për dymbëdhjetë orë mësimi në javë, krahas detyrës për t’u ngulitur në kokë studentëve gjuhën gjermane, i caktojnë diçka të themi deri tek poetët e rangut të Uhlandit⁵². Sepse programin mësimor e urdhërojnë instancat e specializuara zyrtare dhe asistenti varet nga ato po ashtu sikurse tek ne asistenti në institute.

Mirëpo mund të vërejmë qartë se tek ne zhvillimet më të reja të sistemit universitar në fusha të gjera të shkencës po rrjedhin në drejtim të sistemit amerikan. Institutet e mëdhenj të mjekësisë apo të shkencave të natyrës janë sipërmarrje të “kapitalizmit shtetëror”, të cilat nuk mund të administrohen dot pa patur në një masë shumë të madhe mjete për të ushtruar veprimtarinë e tyre. Dhe atje po shfaqet e njëjta rrethanë si kudo, ku nis veprimtaria kapitaliste : “ndarja e punëtorit nga mjetet e prodhimit”. Punëtori, pra asistenti është i varur nga mjetet e punës, të cilat vihen në dispozicion nga shteti. Si pasojë është ai po aq i varur nga drejtori i institutit sikurse një nëpunës në një fabrikë. Sepse drejtori i institutit mendon tërësisht besimplotë se ky institut është instituti i “tij” dhe livadhis në të e pozicioni i asistentit shpesh është njëlloj delikat sikurse çdo ekzistencë “gjysmëproletare” dhe si pozicioni i asistentit në universitetin amerikan.

Jeta jonë universitare gjermane po amerikanizohet në aspekte shumë të rëndësishme, sikurse jeta jonë në përgjithësi dhe ky zhvillim, unë jam i bindur, do të përhapet më tej edhe në ato disiplina ku zanatçiu zotëron vetë mjetet e punës (në thelb : biblioteka), sikurse është ende rasti në një shkallë të madhe në fushën time,

⁵² Shën. i Përkth. Ludwig Uhland, poet gjerman (1787-1862), anëtar i lidhjes së poetëve shvabë të romantizmit të vonë.

tërësisht në përputhje me atë që bëri edhe zanatçiu i moçëm në të kaluarën në fushën e vet, e zhvillimi është në funksionim të plotë.

Avantazhet teknike janë tërësisht të padyshimta, si në të gjitha ndërmarrjet kapitaliste e njëkohësisht të burokratizuara. Por “fryma” që sundon në to është një frymë ndryshe nga atmosfera e vjetër historike e universiteteve gjermane. Ekziston një hendek jashtëzakonisht i madh, nga jashtë dhe nga brenda, midis shefit të një sipërmarrjeje të tillë të madhe kapitaliste universitare dhe profesorit të zakonshëm të stilit të vjetër. Ky hendek është edhe në qëndrimin shpirtëror, por unë nuk dëshiroj këtu që ta shtjelloj këtë më tej. *Statuti* i vjetër i universitetit është bërë fiktiv⁵³ si nga brenda po ashtu edhe nga jashtë. Por ka mbetur dhe është përforcuar thelbësisht një moment karakteristik i *karrierës* universitare : nëse një docent i tillë privat, për më tepër një asistent, do të arrijë ndonjëherë të vejë në pozicionin e një profesori të rregullt dhe aq më tepër në kryesinë e institutit, kjo thjesht është një çështje si loja *me zare*. Sigurisht jo vetëm që sundon rastësia, por ajo sundon në një shkallë jashtëzakonisht të lartë. Unë zor se njoh ndonjë karrierë mbi tokë, ku rastësia të luajë një rol të tillë. Lejohem aq më tepër ta them këtë gjë kur personalisht unë ia di për nder disa rastësive absolute që u emërova⁵⁴ shumë i ri profesor i rregullt i një lënde, në të cilën bashkëmoshatarët në atë kohë pa dyshim kishin realizuar më shumë se unë. Dhe në bazë të kësaj përvoja mua më gënjen mendja se kam një sy të mprehtë për fatin e pamërituar të shumë vetave, tek të cilët rastësia ka luajtur dhe luan akoma pikërisht të kundërtën dhe të cilët megjithë zotësinë nuk arrijnë në pozicionin që do ta kishin hak brenda këtij aparati seleksionues.

Fakti që fati dhe jo zotësia luan një rol kaq të madh nuk ka të bëjë vetëm dhe as ka të bëjë kryesisht me faktorët e njerëzillëkut, që shfaqen natyrisht gjatë këtij seleksionimi krejtësisht njëlloj si në çdo seleksionim tjetër. Do të ishte e padrejtë që për rrethanën, ku padyshim kaq shumë mediokritete luajnë një rol të shquar në universitete, të bëheshin përgjegjëse inferioritetet personale të fakulteteve apo të ministrive. Përkundrazi kjo lidhet me ligjet e bashkëveprimit njerëzor, lidhet sidomos me një bashkëveprim të disa organeve, në këtë rast të fakulteteve propozuese me ministrinë. Në plotësim të këtij fakti ne mund të ndjekim përgjatë shumë shekujve proceset e zgjedhjeve të papëve : shembulli më i rëndësishëm i kontrollueshëm i seleksionimit të njëllojtë të personave. Vetëm rrallë ka shansin të fitojë kardinali, për të cilin thuhet : ai është “favorit”, përkundrazi si rregull fiton kandidati numër dy ose tre. E njëjta gjë

⁵³ Shën. i Përkth. *Statuti* i universiteteve gjermane mbështetëj në radhë të parë në idenë e unitetit të shkencës, të unitetit të kërkimit shkencor dhe të mësimdhënies si dhe të unitetit midis pedagogëve dhe studentëve. Njësia më e vogël organizative ishte katedra, shefi i së cilës profesori duhej të kujdesej për një raport të drejtë të degës së tij në kërkimin shkencor dhe mësim. Në kapërcyellin e shekullit filloi para së gjithash në Prusi nën drejtimin e Friedrich Althoffit një shndërrim sistematik i universiteteve në ndërmarrje të mëdha shkencore. Me këtë u gërrye më tej principi i përfaqësimit të secilës lëndë të veçantë nëpërmjet një profesori. Ky zhvillim u forcua më tej nëpërmjet ndërhyrjes të burokracisë shtetërore në autonominë e shkollës së lartë, nëpërmjet pjesëmarrjes financiare të donatorëve privatë në projektet e mëdha shkencore dhe nëpërmjet themelimit të instituteve shkencore dhe kërkimore të pavarura nga universitetet, ndërmjet të tjerave institutet Kaizer Vilhelm.

⁵⁴ Shën. i Përkth. Maks Veberi ishte tamam 30 vjeç kur u emërua më 25 Prill 1894 profesor i rregullt për “Ekonominë politike dhe shkencën e financave” në universitetin e Fraiburgut, megjithëse ai nuk e fitoi të drejtën e mësimdhënies në universitet në këtë lëndë, por për “Të drejtën romake (shtetërore dhe private) dhe të drejtën tregtare”.

ndodh me presidentët e Shteteve të Bashkuara. Vetëm rrallë hyn në “nomination” e konventave të partive dhe më vonë në procesin e zgjedhjes personi më i parë dhe më i shquar, përkundrazi në të shumtën e herëve numri dy, shpesh numri tre, prandaj amerikanët kanë krijuar tashmë për këto kategori shprehje⁵⁵ teknike sociologjike e do të ishte tërësisht interesante që me anë të këtyre shembujve të hulumtoheshin ligjet e seleksionimit nëpërmjet krijimit të vullnetit kolektiv. Sidoqoftë ne sot nuk do ta bëjmë këtë. Por këto ligje vlejné edhe për kolegjet universitare gjermane dhe nuk duhet të habitemi se ndodhin shpesh gabime, por duhet të habitemi që prapëseprapë numri i emërimeve të sakta është sidoqoftë në një nivel relativisht të rëndësishëm. Vetëm atje, sikurse në shtete të veçanta, parlamentet apo sikurse deri tani tek ne monarkët (që të dy ndikojnë tërësisht njëllor) apo tani pushtetmbajtësit revolucionarë ndërhyjnë⁵⁶ për arsye politike në seleksionimet akademike, mund të jemi të sigurtë që vetëm mediokrët e plogët ose karrieristët kanë shansin me vete.

Asnjë pedagog universiteti nuk rikujton me kënaqësi diskutimet e emërimeve, sepse ato rrallë janë të këndshme. E megjithatë unë lejohej ta them se në shumicën e rasteve të njohura prej meje, pa përjashtim ekzistonte *vullneti* i mirë për të vendosur në bazë të arsyeve të pastra objektive.

Sepse patjetër duhet të qartësohemi më tej : nuk varet vetëm nga mangësia e seleksionimit nëpërmjet krijimit të vullnetit kolektiv, që vendimi për fatet akademike është kaq shumë “lojë me zare”. Çdo i ri që ndjen se ka prirjen për t’u bërë dijetar duhet për më tepër ta ketë patjetër të qartë se detyra që e pret atë ka një fytyrë të dyfishtë. Ai duhet të jetë i kualifikuar jo vetëm si dijetar, por edhe si pedagog. E këto të dyja nuk përputhen aspak njëra me tjetrën. Dikush mund të jetë një dijetar krejtësisht i shquar dhe pedagog tmerrësisht i keq. Më kujtohet veprimtaria mësimdhënëse e burrave si Helmholtz⁵⁷ apo Ranke⁵⁸ dhe këto nuk janë përjashtime të rralla. Por gjërat janë të tilla që universitetet tona aq më tepër universitetet e vogla ndodhen në një konkurrencë qesharake njëri me tjetrin lidhur me numrin e studentëve frekuentues. Shoqatat e pronarëve të shtëpive në qytetet universitare e festojnë ardhjen e studentit të njëmijtë me një aktivitet festiv, kurse ardhjen e studentit

⁵⁵ Shën. i Përkth. Kandidatët që paraqiten në konventa ndaheshin në tre kategori : “Favourites”, “Dark Horses” dhe “Favourite sons”. Të parët ishin politikanë popullorë, që kishin shanset më të mëdha për të fituar votat e delegatëve, të dytët ishin persona me pak shanse, të konfirmuar në punët e partisë, që konventa mund t’i zgjedhte, nëse favoriti nuk merrte shumicën dhe të tretët kishin vërtet veti të ngjashme udhëheqëse si favoritët, por kishin një shkallë të vogël njohjeje. Ata ishin po ashtu me pak shanse.

⁵⁶ Shën. i Përkth. Ka shumë punime për ndërhyrjet e ministrisë prusiane të kulturës në plotësimet e katedrave. Që nga Nëntori 1918 u përpoqën edhe qeveri të ndryshme revolucionare gjermane që të kishin ndikim në procedurat e emërimeve akademike. Vetë Maks Veberi ka një histori të tillë. Emërimi i Veberit si pasardhës i ekonomistit Lujo Brentano në krye të katedrës së ekonomisë politike në universitetin e Mynihut u kritikua rreptë në 26 Mars 1919 në një mbledhje të komisionit të veprimtarisë së sovjetit të punëtorëve dhe ushtarëve. Aty u kërkua që katedrën e ekonomisë politike ta merrte një personalitet, i cili “di të pushtojë botëkuptimin e rinisë me shpirtin socialist”. Kurse Veberi kishte lëvizur gjithnjë në “idetë borgjeze-kapitaliste”. Në rezolutën që u aprovua njëzëri dhe që drejtohej shprehimisht kundër Veberit komisioni kërkonte “që katedra e lirë e ekonomisë politike të zihej vetëm nga një njeri, i cili e kupton thellë mjerimin e rëndë të popullit, por para së gjithash nuk ka qëndrime armiqësore ndaj socializmit”.

⁵⁷ Shën. i Përkth. Hermann von Helmholtz (1821-1894) natyralist i shquar gjerman.

⁵⁸ Shën. i Përkth. Leopold von Ranke (1795-1886) historian i shquar gjerman.

të dymijtë akoma më bukur me një kortezh pishtarësh. Një frekuentim i “fuqishëm” i lëndëve më të afërta - kjo sidoqoftë duhet pranuar hapur - ndikon në interesat tona për të ardhurat nga taksat e studentëve që ndjekin leksione e gjithashtu pavarësisht nga kjo, numri i dëgjuesve në një sallë leksioni është një tipar i prekshëm i sprovimit të universitetit, ndërsa cilësia e dijetarëve nuk ngre peshë dhe pikërisht tek novatorët e guximshëm është shpesh (e krejt natyrshëm) e diskutueshme. Prandaj në të shumtën e herëve gjithçka është nën sugjestionin e bekimit të pamasë dhe të vlerës së numrit të madh të studentëve. Nëse për një docent thuhet : ai është një pedagog i keq, kjo është për të në të shumtën e rasteve dënim akademik me vdekje, qoftë ai dijetari më i parë i botës. Por pyetja : nëse njëri është pedagog i mirë apo i keq e merr përgjigjen nëpërmjet frekuentimit, me të cilin zotërinjtë studentë e nderojnë atë. Por është fakt se rrethana që studentët derdhen lumë drejt një pedagogu diktohet në shkallën më të madhe - në një shkallë që nuk do ta konsideronim të mundur - nga formalitete të pastra të jashtme : temperamenti, madje ndërrimi i zërit. Unë pas përvojave prapëseprapë mjaft të bollshme dhe reflektimit të kthjellët kam një mosbesim të thellë ndaj kurseve me frekuentim në masë⁵⁹, sigurisht sadoqoftë të pashmangshëm që ata janë. Demokracia le të jetë atje, ku edhe i takon. Por arsimimi shkencor sikurse duhet ta zhvillojmë sipas traditës së universiteteve gjermane, është një çështje e *aristokracisë intelektuale* e këtë nuk duhet t’ia fshehim vetes. Mirëpo sigurisht nga ana tjetër është e vërtetë se ndoshta nga ana pedagogjike detyra më e vështirë nga të gjitha është : paraqitja e problemeve shkencore në një mënyrë të tillë që një kokë e pashkolluar, por e aftë për të kapur, t’i kuptojë ato dhe që ajo - që për ne është më vendimtarja - të arrijë që të mendojë në mënyrë të pavarur mbi ato probleme. Por sigurisht nëse ajo detyrë zgjidhet, këtë nuk e vendosin numrat e dëgjuesve në leksion. Dhe - për t’u kthyer përsëri në temën tonë - pikërisht ky art është një dhunti personale dhe nuk përkon aspak me cilësitë shkencore të një dijetari. Por në kontrast me Francën ne nuk kemi një organ të të “pavdekshmëve” të shkencës⁶⁰, përkundrazi sipas traditës sonë universitetet duhet t’iu përgjigjen të dy kërkesave : kërkimit shkencor dhe mësimdhënies. Por nëse për këtë gjë aftësitë përkrijnë bashkë në një njeri, kjo është një rastësi absolute. Pra jeta akademike është si një lojë e egër me zare. Kur vijnë dijetarë të rinj dhe kërkojnë këshilla për të fituar të drejtën e mësimdhënies në universitet, pothuajse nuk mbahet dot përsipër përgjegjësia për t’i bindur ata. Nëse ai është çifut, atëherë atij natyrisht i thuhet : *lasciate ogni speranza*⁶¹. Por edhe çdo njeri tjetër duhet pyetur për ndërgjegjen e tij nëse ajo duron dot që vit për vit personin ta kaplojë mediokritet pas mediokriteti, pa u hidhëruar dhe prishur shpirtërisht. Vetëkuptohet atëherë merret çdo herë përgjigja : natyrisht unë jetoj vetëm për “profesionin” tim, por

⁵⁹ Shën. i Përkth. Ndërmjet të tjerave Veberi nënkupton përvojën e vet në universitetin e Vjenës ku ai dha mësim në semestrin e verës 1918. Salla ku ai mbajti leksione ishte gjithnjë e mbushur plot e përplot, gjë që e lodhi shumë atë.

⁶⁰ Shën. i Përkth. Nënkuptohet “Académie française”, anëtarët e së cilës për shkak të devizës së akademisë “A l’immortalité” quhen shpesh “të pavdekshmit”.

⁶¹ Shën. i Përkth. Pjesë e vargut të fundit të mbishkrimit në portën e ferrit në “Komedinë hyjnore”, Inferno III/9 të Dante Aligierit. Gjatë perandorisë gjermane vërtet nuk iu refuzohej hyrja në karrierën akademike shkencëtarëve me prejardhje çifute, por ata merreshin pak parasysh për t’u emëruar profesorë të rregullt.

të paktën unë kam parë vetëm shumë pak veta që e kanë përballuar këtë situatë pa dëmtime shpirtërore.

Këto gjëra m'u dukën të domosdoshme lidhur me kushtet e jashtme të profesionit të dijetarit.

Por unë besoj se ju doni në realitet të dëgjoni për diçka tjetër : mbi prirjen e brendshme në shkencë. Në kohën e tanishme situata e brendshme në ushtrimin e shkencës si profesion kushtëzohet së pari nga fakti se shkenca ka hyrë në një stad specializimi, i panjohur kurrë më parë dhe që do të mbesë kështu përherë edhe në të ardhmen. Jo vetëm në anën e jashtme, jo, pikërisht në anën e brendshme çështja është e tillë që individit mund të fitojë ndërgjegjen e sigurtë se po realizon diçka realisht tërësisht të përsosur në fushën shkencore, vetëm në rastin e specializimit më të rreptë. Të gjitha punimet, që përhapen në fusha fqinje, sikurse i bëjmë ne me raste dhe sikurse p.sh. sociologët domosdoshmërisht duhet t'i bëjnë ato gjithnjë, janë të ngarkuara me ndërgjegjen e thyer se në fund të fundit po i livrojmë specialistit përkatës *çështje* të dobishme, për të cilat ai nga këndvështrimet e veta profesionale nuk do të kujtohej aq lehtë, por që puna jonë vetjake pashmangshmërisht mbetet detyrimisht jashtëzakonisht e papërkryer. Vetëm nëpërmjet specializimit të rreptë punonjësi shkencor mund ta bëjë faktikisht të vetën ndjenjën e plotë, njëherë dhe ndoshta kurrë më në jetë, se këtu kam arritur diçka, e cila do të *ketë jetëgjatësi*. Një arritje vërtet përfundimtare dhe e madhe është sot gjithnjë : një arritje e specializuar. Dhe kush nuk zotëron pra aftësinë që të veshë si të thuash një herë veshoken dhe nuk i hipën në kokë ideja se fati i shpirtit të tij varet nga ajo nëse ai e bën saktë këtë, pikërisht këtë ndërhyrje përmirësuese në këtë pjesë të këtij dorëshkrimi, ai le t'i qëndrojë veçse larg shkencës. Ai kurrë nuk do të ndjejë në vetvete atë që mund të quhet "përjetim" i shkencës. Pa këtë dehje të çuditshme, të cilën e përqesh kushdo që është jashtë kësaj pune, pa këtë pasion, pa : "mijëravjeçarë duhej të iknin, para se ti të vije në jetë dhe mijëravjeçarë të tjerë presin në heshtje⁶²"; pra nëse nuk arrin që ta bëjë këtë ndërhyrje përmirësuese, njeriu *nuk* e ka prirjen për shkencë dhe duhet të bëjë diçka tjetër. Sepse për njeriun asgjë s'është e vlerëshme, nëse ai atë nuk e bën *dot* me *pasion*.

Por është fakt që edhe me kaq shumë pasion të tillë, sado i vërtetë dhe i thellë qoftë ai, rezultati nuk mund të fitohet ende me zor. Sigurisht pasioni është një kusht paraprak i faktorit vendimtar : "frymëzimit". Sot në rrethet e rinisë është shumë i përhapur koncepti se shkenca qënka bërë një çështje njehsimi, që fabrikohet në laboratore apo në kartotekat statistikore vetëm me llogjikën e ftohtë dhe jo me tërë "shpirtin", pra si "në një fabrikë", ku para së gjithash duhet të shënojmë se shumica nuk ka ndonjë qartësi se çfarë ndodh në një fabrikë dhe në një laborator. Si këtu dhe atje njeriut patjetër duhet t'i *pyellë mendja* diçka - e vërtet diçka të saktë - me qëllim që ai të realizojë diçka të vlefshme, por kjo mendjeshkrepje apo ide e befasishme nuk mund të arrihet me zor. Ajo nuk ka të bëjë aspak me ndonjë njehsim të ftohtë. Sigurisht : edhe njehsimi është kusht paraprak i pashmangshëm. P.sh. çdo sociolog nuk dëmtohet, edhe në moshë të vjetër, kur bën vet ndoshta për muaj të tërë dhjetra

⁶² Shën. i Përkth. Është një nga shprehjet shpesh të cituara prej Maks Veberit, që ai ia atribuon shkrimtarit dhe historianit britanik Thomas Carlyle. Kjo i referohet shprehjeve të Carlyle mbi Danten, të cilin e quajti si "zëri i dhjetë shekujve të heshtur".

mijëra njehsime tërësisht bajate⁶³. Njeriu nuk e provon dot pa u ndëshkuar, që t'ua ngarkojë plotësisht këtë detyrë forcave ndihmuese mekanike, nëse njeriu do që të nxjerrë diçka edhe pse në fund të fundit ajo që del është shpesh fare pak. Por në qoftë se atij prapëseprapë nuk "i pjell mendja" ndonjë gjë të përcaktuar lidhur me drejtimin e njehsimeve të tij, dhe gjatë njehsimeve lidhur me rëndësinë e rezultateve të veçanta të dala, atëherë nuk del madje dhe ajo fare pak. Mendjeshkrepja apo ideja e befasishme parapërgatitet vetëm në truallin e punës tërësisht të fortë, por sigurisht jo gjithmonë. Mendjeshkrepja apo ideja e befasishme e një diletanti mund të ketë nga ana shkencore tamam të njëjtën ose një rëndësi më të madhe sesa ajo e specialistit. Shumë nga hipotezat dhe njohuritë tona më të mira ne ua dimë për nder pikërisht diletantëve. Diletanti dallon nga specialisti - siç ka thënë Helmholtzi për Robert Mayerin⁶⁴ - vetëm se atij i mungon siguria e fortë në metodën e punës e që si rrjedhim ai nuk është në gjendje në të shumtën e herëve që ta kontrollojë dhe ta vlerësojë apo ta zbatojë idenë e vet në rëndësinë që ajo ka. Mendjeshkrepja nuk zëvendëson punën. Dhe puna nga ana e saj nuk mund të zëvendësojë apo të krijojë me forcë idenë e befasishme, po aq pak sa e bën këtë edhe pasioni. Që të dyja puna dhe pasioni - para së gjithash : të dyja *bashkë* - joshin mendjeshkrepjen. Por ideja e befasishme vjen kur i pëlqen asaj dhe jo kur na pëlqen neve. Në fakt është e vërtetë që njeriut gjërat më të mira i shkrepin në kokë, siç e përshkruan Iheringu⁶⁵, kur pi puro në kanape apo, siç e jep Helmholtzi për veten e vet me saktësinë e shkencave të natyrës, gjatë shëtitjes në një rrugë që ngjitet ngadalë ose në një formë të ngjashme, por sidoqoftë atëherë kur nuk e pret dhe jo gjatë vlarjes së mendjes dhe kërkimit në tryezën e shkrimit. Vetëm se sigurisht ato nuk do t'i kishin shkrepur njeriut në kokë, nëse ai nuk do ta kishte vlarë mendjen më parë në tryezën e shkrimit dhe nëse nuk do të kishte pasur më parë dyshime shkencore. Por sido që të jetë, punonjësi shkencor patjetër duhet ta ketë parasysh këtë lojë fati, e cila shoqëron çdo punë shkencore : a do vijë "frymëzimi" apo jo ? Njeriu mund të jetë një punonjës shembullor dhe prapëseprapë mund të mos ketë patur kurrë një mendjeshkrepe të vetën të vlefshme. Vetëm se është një gabim i rëndë të besosh që kjo ndodh vetëm në shkencë dhe p.sh. në një zyrë tregtie ndodh ndryshe nga sa ndodh në një laborator. Një tregtar ose industrialist i madh pa "fantazi tregtie" d.m.th. pa idera të befasishme, pa idera të befasishme gjeniale, do të jetë tërë jetën e vet një njeri, që në rastin më të mirë do të mbetet nëpunës tregtie ose nëpunës teknik : ai nuk do t'iu japë kurrë formë krijimeve të reja organizative. Frymëzimi nuk luan

⁶³ Shën. i Përkth. Maks Veberi e ka fjalën për përvojën e vet, kur për hulumtimin "Mbi psikofizikën e punës industriale" ai bëri me dorën e vet 50.000 llogaritje për gjashtë javë.

⁶⁴ Shën. i Përkth. Robert Mayeri gjatë veprimtarisë së tij si mjek anijeje në fillim të viteve 40 të shekullit 19 pati zbuluar ligjin e ruajtjes së energjisë. Veçanërisht mungesa e aftësisë së Mayerit për ta formuluar korrekt nga ana fizike zbulimin e tij çoi në atë që kërkimet e tij nuk u njohën në qarqet e specialistëve. Hermann von Helmholtz, traktati i të cilit "Mbi ruajtjen e forcës" kishte dalë në 1847, vlerësoi më vonë gjatë ribotimit të punimit të tij arritjet e Mayerit dhe i hyri pastaj parimisht raportit midis zbulimit shkencor dhe vërtetimit të tij me anë të eksperimentit. Me këtë rast ai nxorri konkluzionin se shpikësi i një ideje nuk është detyrimisht i obliguar që të kryejë vetë edhe pjesën e dytë, atë eksperimentale të punës. Sigurisht Helmholtzi paralajmëroi që Mayerin "të mos e nderonin si një hero në fushën e pastër të mendimit", sepse "gjojavërtetimet me formulim metafizik" të Mayerit "do t'i dukeshin çdo hulumtuesi të natyrës i mësuar me metodikën e rreptë shkencore si pika më e dobët e tij".

⁶⁵ Shën. i Përkth. Rudolf fon Ihering, Shakaja dhe serioziteti në jurisprudencë. Një dhuratë Krishtlindjeje për publikun juridik. Botimi 10. Leipzig 1909, faqe 125ff.

aspak në lëmin e shkencës një rol më të madh - sikurse fantazon mendjemadhësia e dijetarëve - se në lëmin e përballimit të problemeve të jetës praktike nga ana e një sipërmarrësi modern. Dhe nga ana tjetër frymëzimi në shkencë nuk luan - gjithashtu shpesh nuk kuptohet - rol më të vogël se frymëzimi në lëmin e artit. Është një përfytyrim femënor që një matematikan i ulur në një tryezë shkrimi me një vizore ose me mjete të tjera mekanike apo makina llogaritëse do të arrinte në ndonjë rezultat të vlefshëm shkencor. Natyrisht fantazia matematike e një personi si Weierstrass⁶⁶ sipas sensit dhe rezultatit ka drejtim krejtësisht tjetër nga fantazia e një artisti dhe nga ana cilësore është krejtësisht e ndryshme, por nuk është e tillë sipas procesit psikologjik. Që të dyja fantazitë janë : dehje (në sensin e Platonit “mania”) dhe “ frymëzim”. Mirëpo nëse dikush ka frymëzime shkencore, kjo varet nga fate që na fshihen neve dhe përveç kësaj varen nga “dhuntia”. Në fund të fundit jo vetëm për arsye të kësaj të vërtetë të padyshimtë, një qëndrim shumë popullor pikërisht tek rinia, siç kuptohet plotësisht, është vënë në shërbim të disa idhujve, kultin e të cilëve ne sot e gjejmë të përhapur në të gjitha cepat e rrugëve dhe në të gjitha revistat. Këta idhuj janë : “personaliteti” dhe “përjetimi”. Që të dy janë të lidhur ngushtë : sundon ideja që ky i fundit përbën të parin dhe i përket atij. Njeriu rropatet për të “përjetuar”, - sepse kjo bën pjesë në mënyrën e jetesës së një personaliteti në përputhje me sërën e tij shoqërore - dhe nëse kjo nuk arrihet, atëherë ai detyrimisht duhet të bëjë të paktën gjoja sikur e ka këtë dhunti të keqardhjes. Më parë kjo quhej “ngjarje e jetuar”, pra gjermanisht : “sensation” dhe unë besoj se më parë kishim në një ide më të goditur se ç’është dhe ç’nënkupton “personaliteti”.

Të nderuar të pranishëm ! “Personalitet” në fushën shkencore ka vetëm ai që i shërben *pastërtisht* çështjes. Dhe kjo nuk është vetëm në fushën shkencore. Ne nuk njohim asnjë artist të madh, i cili ka bërë ndonjëherë diçka tjetër të ndryshme nga përkushtimi ndaj çështjes së tij dhe vetëm ndaj saj. Madje edhe ndaj një personaliteti të rangut të Gëtes pati hakmarrje, në rast se shqyrtojmë artin e tij, kur ai guxoi e donte që “jetën” e tij ta bënte vepër arti⁶⁷. Por ndonjëri mund të ketë dyshime për këtë gjë, sidoqoftë ai patjetër duhet të jetë një Gëte për t’ia lejuar vetes këtë guxim dhe të paktën këtë do ta pranojë kushdo : se edhe tek një njeri si Gëtja, që shfaqet një herë në çdo njëmijë vjet, ky guxim nuk mbeti pa u paguar. Në politikë gjërat nuk janë ndryshe, por sot nuk do të flasim për të⁶⁸. Kurse në fushën e shkencës me siguri të plotë nuk është “personalitet” ai person, që si menaxher i çështjes, së cilës duhej t’i përkushtohej, hyn me të tjerët në skenë, dëshiron të legjitimohet nëpërmjet “përjetimit” dhe pyet : si ta dëshmoj që jam diçka më tjetër sesa vetëm një “specialist”; si t’ia bëj që të them diçka në formë apo në përmbajtje, të cilën ende s’e ka thënë asnjëri si unë : - një dukuri që po shfaqet sot në masë, e cila lë kudo përshtypjen e zemërvogëlsisë dhe e ul atë që pyet në këtë mënyrë, në vend që përkushtimi i brendshëm ndaj detyrës dhe vetëm ndaj saj ta ngrejë atë në lartësinë dhe në dinjitetin e çështjes, të cilës pretendon se i shërben. Edhe kjo gjë nuk është ndryshe tek artisti.

Mirëpo përballë këtyre kushteve paraprake të punës sonë, të përbashkëta me artin, qëndron një fat, që e dallon thellë punën shkencore nga puna artistike. Puna

⁶⁶ Shën. i Përkth. Karl Weierstrass, matematikan gjerman (1815-1897), studioi teorinë e funksioneve analitike.

⁶⁷ Shën. i Përkth. Pra Gëtja guxoi e nuk iu përkushtua vetëm artit.

⁶⁸ Shën. i Përkth. Leksionin “Politika si profesion” Veberi e mbajti në 28 Janar 1919.

shkencore është e mbrehur në rrjedhën e *përparimit*. Ndërsa - në këtë sens - në fushën e artit nuk ka përparim. Nuk është e vërtetë që një vepër arti e një periode që kishte përpunuar mjete të reja teknike apo të themi ligjet e perspektivës, për hatër të tyre qëndroka pastërtisht nga ana artistike më lart se një vepër arti e zhveshur në të gjitha njohuritë nga ato mjete dhe ligje, - nëse kjo vepër arti është bërë në përputhje me materialin dhe formën, d.m.th. : nëse ajo e kishte zgjedhur dhe formuar objektin e vet në atë mënyrë që vepra të realizohej artistikisht pa përdorimin e atyre kushteve dhe mjeteve. Një vepër arti, që vërtet është “realizim”, nuk do tejkalohet kurrë, ajo nuk do të vjetërohet kurrë. Individidi për veten e vet mund ta vlerësojë ndryshe rëndësinë e saj, por askush nuk do mund të thojë ndonjëherë për një vepër që në sensin artistik është vërtet “realizim”, se ajo qënka e “kapërcyer” nga një tjetër, e cila po ashtu është “realizim”. Kurse secili nga ne në shkencë e di se ajo që ai ka punuar do të jetë vjetëruar pas 10, 20, 50 vjetësh. Ky është fati, të cilit shkenca i nënshtrohet dhe i jepet në një sens tërësisht specifik kundrejt gjithë elementëve të tjerë të kulturës, për të cilët vlen në përgjithësi e njëjta gjë; po po : ky është *sensi* i punës në shkencë. Pra që çdo “realizim” shkencor nënkupton shtrimin e “pyetjeve” të reja dhe *duhet* të “kapërcehet” dhe do të vjetërohet. Kushdo që dëshiron t’i shërbejë shkencës, duhet të mësohet me këtë fat. Sigurisht punimet shkencore mund të mbeten gjithmonë të rëndësishme si “mjete që shkaktojnë kënaqësi” për shkak të cilësisë së tyre artistike ose si mjete që të shkollojnë për punë. Por që do të tejkalohen nga ana shkencore - po e përsërisim - është jo vetëm gjithë fati ynë, por edhe gjithë qëllimi ynë. Ne nuk mund të punojmë pa shpresuar se të tjerët do të ecin më para se ne. Në princip ky përparim shkon deri në pafundësi. Dhe me këtë mbërrijmë ne në *problemin e sensit* të shkencës. Sepse sidoqoftë nuk kuptohet dot vetvetiu që diçka, e cila i nënshtrohet një ligji të tillë ka në vetvete sens dhe llogjikë. Përse ushtrojmë diçka, e cila në realitet nuk mbërrin kurrë dhe nuk mund të mbërrijë dot deri në fund ? Së pari : për qëllime të pastra praktike, në sensin më të gjerë të fjalës : për qëllime teknike, për të qenë në gjendje që veprimtarinë tonë praktike ta orientojmë drejt pritmërive, të cilat na i jep në dorë përvoja shkencore. Mirë. Por kjo do të thotë diçka vetëm për njeriun praktik. Por cili është qëndrimi i brendshëm i vetë njeriut të shkencës ndaj profesionit të tij ? - nëse pikërisht ai e kërkon në përgjithësi një qëndrim të tillë. Ai pretendon se merret me shkencë “për hir të vetë shkencës” dhe nuk merret me shkencë vetëm me qëllimin, sepse të tjerët në këtë mënyrë do të krijojnë suksese në biznes ose në teknikë, do të mund të ushqehen, vishen, ndriçohen, qeverisen më mirë. Por çfarë gjëje kuptimplote beson ai xhanëm se do të arrijë me këto vepra të përcaktuara gjithnjë për t’u vjetëruar, pra kur ai mbrehet në këtë veprimtari të specializuar, e cila rend drejt pafundësisë ? Kjo pyetje kërkon disa arsyetime të përgjithshme.

Përparimi shkencor është një pjesëz, e vërtet pjesëza më e rëndësishme e atij procesi intelektualizimi, të cilit ne i nënshtrohemi që prej mijra vjetësh dhe ndaj të cilit sot zakonisht mbahet qëndrim në një mënyrë kaq jashtëzakonisht negative.

Le të qartësojmë së pari se çfarë do të thotë xhanëm praktikisht ky racionalizim intelektual nëpërmjet shkencës dhe teknikës së mbështetur tek shkenca. A do të thotë kjo që ne sot, p.sh. kushdo që është ulur këtu në sallë, ka një njohje më të madhe të kushteve të jetesës në të cilat ai ekziston, sesa një indian apo një hottentot⁶⁹ ? Vështirë.

⁶⁹ Shën. i Përkth. Pjesëtar i një populli të përzier në Afrikën Jugperëndimore.

Asnjëri prej nesh kur udhëton me tramvaj nuk e ka idenë - vetëm po qe se është fizikan profesionist - sesi ia bën tramvaji që vihet në lëvizje. Dhe ai s'ka nevojë fare që ta dijë këtë. Atij i mjafton që të mund të "mbështetet, (t'i zërë besë)" tek sjellja e tramvajit; ai e orienton sjelljen e tij tek kjo pritmëri, por sesi prodhohet një tramvaj që të lëvizë, nga kjo nuk di ai asgjë. Njeriu i egër i njeh pa krahasim më mirë veglat e tij. Kur ne shpenzojmë para, unë vë bast që madje edhe po qe se në sallë do të jenë kolegët specialistë të ekonomisë politike, pothuajse secili do të ketë gati një përgjigje tjetër për pyetjen : si e realizon paraja që me anë të saj njeriu mund të blejë diçka - herë më shumë e herë më pak ? Njeriu i egër e di se çfarë duhet të bëjë për të mbërritur tek ushqimi i tij i përditshëm dhe cilat institucione i shërbejnë atij për këtë gjë. Pra intelektualizimi në rritje dhe racionalizimi *nuk* do të thonë një njohje e përgjithshme në rritje e kushteve të jetesës, në të cilat njeriu jeton. Përkundrazi ato do të thonë diçka tjetër : pikërisht dijeninë ose besimin që njeriu *vetëm të dëshirojë* dhe do *mund t'i* mësonte ato në çdo kohë, pra që në princip nuk ka fuqi misterioze të panjehsueshme, të cilat luajnë aty; do të thotë që njeriu për më tepër - në princip - mund t'i *mbajë nën sundim* të gjitha gjërat nëpërmjet *përllogaritjes*. Por kjo do të thotë : çmagjizim i botës. Njeriu nuk ka më nevojë që t'u drejtohet mjeteve magjike, për të sunduar ose për të marrë me të lutura shpirtërat, sikurse bënte njeriu i egër, për të cilin ekzistonin fuqi të tilla. Përkundrazi këtë e realizojnë mjetet teknike dhe përllogaritja. Intelektualizimi nënkupton para së gjithash këtë gjë.

Por xhanëm ky proces çmagjizimi, që vazhdon prej mijra vjetësh në kulturën perëndimore dhe në përgjithësi : ky "përparim", të cilit i përket edhe shkenca si hallkë dhe forcë shtytëse a ka ndonjë kuptim që kapërcen mbi anën e pastër praktike dhe teknike ? Këtë pyetje ju do ta gjeni të hedhur në formën më principiale në veprat e Leon Tolstoit. Ai mbërriti tek kjo pyetje në një mënyrë të veçantë. Tërë problemi i përsiatjeve të tij rrotullohej gjithnjë e më shumë rreth pyetjes : nëse është, apo nuk është, *vdekja* një dukuri kuptimplote. Dhe përgjigja për atë është : sipas mendimit të njeriut të kulturuar *vdekja* nuk ka kuptim⁷⁰. E prandaj nuk ka vërtet kuptim, sepse jeta e qytetëruar, jeta individuale e futur në rrjedhën e "përparimit"; e futur në rrjedhën e pafundësisë nuk do të duhej të kishte asnjë fund, sipas vetë sensit të saj të brendshëm. Sepse gjithnjë ekziston ende një përparim i mëtejshëm, para atij të tanishmit. Askush që vdes nuk qëndron në atë lartësi, e cila do të gjendej në infinit. Abrahami apo ndonjë fshatar i kohëve të lashta vdiq "plak dhe i ngopur nga jeta"⁷¹, sepse ai qendroi në ciklin organik të jetës, sepse jeta e tij edhe në sensin e saj i kishte dhënë atij në përfundim të ditëve të tij, atë që ajo mund të ofronte, sepse për atë nuk kishte mbetur asnjë enigmë, që ai do të dëshironte ta zgjidhte dhe prandaj ai mundi që të kishte "boll" nga jeta. Kurse një njeri i qytetëruar i futur në rrjedhën e pasurimit të

⁷⁰ Shën. i Përkth. Tolstoi në mënyrë të përsëritur është marrë me problematikën e vdekjes si në "Tre vdekjet" ose në "Vdekja e Ivan Iliçit" dhe ka mbrojtur tezën se para së gjithash njeriu me arsimim më të lartë ka frikë nga vdekja. Në një letër për konteshën Aleksandra Andrejevna Tolstoja e sqaron ai vlerësimin e tij duke iu referuar vdekjes së një aristokrateje dhe të një njeriu të thjeshtë në "Tre vdekjet" : "Krishtërimi, siç e kupton ajo atë, nuk e zgjidh për të çështjen e jetës dhe të vdekjes. Përse duhet të vdesim, nëse njeriu do që të jetojë ?....Muzhiku vdes i qetë....Feja e tij është natyra, me të cilën ai ka jetuar. Ai preu pemë, mbollti thekër, e korri atë, ai theri deshë, deshët lindën tek ai dhe fëmijët e panë botën tek ai, pleqtë vdiqën dhe ai e njeh këtë ligj saktësisht, të cilit nuk i është shmangur kurrë, dhe e ka parë atë direkt dhe thjesht e në sy".

⁷¹ 1. Moisiu 25,8.

pareshur të qytetërimit me ide, dije, probleme mund të “lodhet nga jeta”, por nuk mund të jetë “i ngopur nga jeta”. Sepse ai kap vetëm pjesën më të vockël të asaj që jeta e intelektit lind përherë të re dhe kap gjithmonë vetëm diçka paraprake, asgjë përfundimtare dhe prandaj për të vdekja është një ngjarje e pakuptimtë. Dhe meqë vdekja është e pakuptimtë, është si e tillë edhe jeta e qytetëruar, e cila pikërisht nëpërmjet “përparueshmërisë” së saj të pakuptimtë i vë vdekjes vulën e pakuptimshmërisë. Kudo në romanet e tij të mëvonshme gjendet kjo ide si toni themelor i artit tolstojan.

Çfarë qendrimi do të mbajmë ? A ka “përparimi” si i tillë një sens të dallueshëm që e kapërcen anën teknike, në mënyrë që shërbimi ndaj tij të bëhet një profesion kuptimplotë ? Kjo pyetje duhet shtruar patjetër. Por kjo nuk është më vetëm çështja e prirjes për shkencë, problemi nuk është pra : ç’do të thotë shkenca si profesion për atë që i përkushtohet asaj, përkundrazi është tashmë pyetja tjetër : cili është *misioni i shkencës* brenda gjithë jetës së njerëzimit ? dhe cila është vlera e saj ?

I stërmadh është këtu kontrasti midis të kaluarës dhe të tashmes. Nëse ju kujtohet tabloja e mrekullueshme në fillim të librit të shtatë të Politeias të Platonit⁷² : ata njerëz të prangosur të shpellave, fytyra e të cilëve është e drejtuar nga muri shkëmbor para tyre. Prapa tyre gjendet burimi i dritës, të cilin s’e shohin dot. Prandaj merren ata vetëm me siluetat, që burimi i dritës i hedh në mur dhe përpiqen të gjejnë kontekstin e tyre. Derisa më në fund njëri prej tyre arrin të shpërthejë prangat, rrotullohet dhe shikon : diellin. I verbuar ecën ai me hamendje rreth e rrotull dhe belbëzon për atë që pa. Të tjerët thonë se ai është çmendur. Por dalëngadalë mëson ai të shohë dritën dhe pastaj detyra e tij është që të zbresë tek njerëzit e shpellave dhe t’i nxjerrë ata në dritë. Ai është filozofi, kurse dielli është e vërteta e shkencës, e cila vetëm pjellat e rreme nuk i synon, por synon përkundrazi qënien e vërtetë.

Po kush mban sot një qendrim të tillë ndaj shkencës ? Sot pikërisht tek rinia ekziston ndoshta më shumë ndjesia e anasjelltë : pjellat intelektuale të shkencës janë një mbretëri jo e kësaj bote me abstraksione artificiale, të cilat përpiqen të kapin me duart e tyre të thata gjakun dhe lëngun e jetës reale, megjithatë pa e kapur ndonjëherë atë. Kurse këtu në jetë, në të cilën për Platonin zhvillohej loja e hijeve në muret e shpellës, pulson realiteti i vërtetë : pra të tjerat janë fantazma të prejardhura nga ky realitet dhe të pajeta e asgjë tjetër. Si u realizua ky shndërrim ? Entuziazmi pasionant i Platonit në Politeia shpjegohet në fund të fundit me faktin se në atë kohë së pari ishte zbuluar me vetëdije sensi i një nga mjeteve më të mëdhaja të gjithë njohjes shkencore : sensi i *konceptit*. Sokrati kishte zbuluar rëndësinë e tij. Por jo vetëm ai në botë. Ju mund të gjeni në Indi sytha⁷³ tërësisht të ngjashëm të një logjike si ajo e Aristotelit. Por asgjëkundi nuk e gjejmë këtë vetëdije lidhur me rëndësinë e konceptit. Në Greqi për herë të parë u duk një mjet në duart e njerëzve, me anë të të cilit mund të shtrëngoje dikë në morsën logjike e ai nuk mund të dilte prej saj pa pranuar : ose që ai s’dinte asgjë, ose që kjo dhe asgjë tjetër veçse kësaj ishte e vërteta, e vërteta e *përrjetshme*, e cila nuk do të fashitej kurrë si veprimet edhe ecejaket e njerëzve të verbuar. Ky ishte

⁷² Platon, Politeia, 514a-517a.

⁷³ Shën. i Përkth. Veberi ndoshta e ka fjalën për sistemin filozofik të Nyaya-Vaisesika, në të cilin realizohet në formë objektive-realiste rendi i tabllës botërore, pa rënë në një princip transhendent. Në qendër janë një doktrinë e kategorive si edhe një teori njohjeje e bazuar në përfundime logjike analogjike, e cila ndikoi në gjithë filozofinë indiane.

përjetimi i stërmadh që iu çel nxënësve të Sokratit. Dhe nga kjo duket se rrodhi që nëse njeriu kishte gjetur vetëm konceptin e drejtë të së bukurës, të së mirës ose edhe të trimërisë, të shpirtit - ose të çfarëdo gjëje - atëherë ai mund të kuptonte edhe qënien e tyre të vërtetë. Dhe kjo përsëri dukej se u kishte dhënë në dorë mënyrën për të ditur dhe për të mësuar të tjerët se si të vepronin drejt në jetë, para së gjithash : si qytetarë. Sepse kjo çështje ishte më e rëndësishme se gjithçka për helenët, të cilët mendonin tejet në formë politike dhe prandaj merreshin me shkencë.

Krahas këtij zbulimi të mendjes helenike u shfaq si fëmijë i epokës së rilindjes instrumenti i dytë i madh i punës shkencore : eksperimenti racional, si mjet i përvojës së kontrolluar në mënyrë të besueshme, pa të cilin do të ishte e pamundur shkenca e sotme empirike. Njeriu kishte eksperimentuar edhe më parë : në fushën fiziologjike p.sh. në Indi në shërbim të teknikës asketike të yagas, në antikitetin helen në fushën matematike për qëllime të teknikës luftarake, në Mesjetë p.sh. për qëllimet e ndërtimit të minierave. Por ngritja e eksperimentit në një princip të kërkimit shkencor është arritje e Rilindjes Europiane. Dhe vërtet pionierët e parë ishin novatorët e mëdhenj në fushën e *artit* : Leonardo dhe njerëzit si ai, para së gjithash karakteristik ishin eksperimentuesit në muzikën e shekullit të 16 me pianot e tyre eksperimentale. Nga ata eksperimenti shtegtoi në shkencë para së gjithash nëpërmjet Galileit, në teori nëpërmjet Bacon dhe pastaj e morën atë disiplinat e veçanta ekzakte në universitetet e kontinentit, në fillim para së gjithash në Itali dhe në Hollandë.

Ç'do të thoshte shkenca për këta njerëz në prag të Kohës së Re ? Për eksperimentuesit artistë të tipit Leonardo dhe për novatorët në muzikë ajo nënkuptonte rrugën drejt artit të vërtetë dhe kjo për ata do të thoshte njëkohësisht : drejt *natyrës* së vërtetë. Arti duhej të ngrihej në rangun e një shkence dhe kjo do të thoshte njëkohësisht dhe para së gjithash : artisti të ngrihej në rangun e një doktori, nga ana sociale dhe sipas sensit të jetës së tij. Kjo është ambicia që është në themel p.sh. edhe të librit⁷⁴ të pikurës së Leonardos. Po sot ? "Shkenca si rrugë drejt natyrës" - kjo rinisë do t'i tingëllonte si një blasfemi. Jo, rinia deklaroi të anasjelltën : çlirim nga intelektualizmi i shkencës për t'u rikthyer tek natyra vetjake e në këtë mënyrë tek natyra në përgjithësi. Për më tepër, shkenca si rrugë drejt artit ? Këtu s'ka nevojë për asnjë kritikë. Por në epokën e lindjes së shkencave ekzakte natyrore njerëzit pritën akoma më shumë nga shkenca. Në qoftë se kujtoni thënien e Swammerdamit⁷⁵ : "Unë ju sjell këtu vërtetimin e paracaktimit të Zotit në anatominë e një morri", atëherë do të shihni se çfarë mendonte në atë kohë si detyrë të saj vetjake puna shkencore e ndikuar (indirekt) nga protestantizmi dhe puritanizmi : pra të tregonte rrugën drejt Zotit. Në atë kohë njerëzit nuk e gjenin më këtë rrugë drejt Zotit tek filozofët dhe tek konceptet dhe deduksionet e tyre : - që Zoti nuk mund të gjehej në këtë rrugë, ku e kishte kërkuar Mesjeta, këtë e dinte tërë teologjia pietiste e asaj kohe, para së gjithash

⁷⁴ Shën. i Përkth. Është fjala për librin e Francesco Melzi rreth vitit 1530 i ndërtuar me manuskripte të Leonardo da Vincit "Trattato della Pittura", në të cilin Leonardo merret hollësisht me çështjen se deri në ç'shikullë piktura hyn tek shkencat.

⁷⁵ Shën. i Përkth. Citati gjendet tek Johann Swammerdam, Bibla e natyrës, 1752, ku insektet ndahen në klasa të caktuara, përshkruhen me kujdes, copëtohen, paraqiten në gravura të pastra, shpjegohen me shumë shënime për rrallësitë e natyrës dhe përdoren si dëshmi e plotfuqishmërisë dhe mençurisë së krijuesit

Speneri⁷⁶. Zoti është i fshehur, rrugët e tij nuk janë rrugët tona, mendimet e tij nuk janë mendimet tona⁷⁷. Por në shkencat ekzakte natyrore, ku veprat e tij mund të prekeshin fizikisht, shpresohet që të binin në gjurmët e qëllimeve të tij lidhur me botën. Po sot ? Kush - përveç disa fëmijëve të rritur, siç gjenden ata pikërisht në shkencat e natyrës - beson sot akoma që njohuritë shkencore nga astronomia, biologjia ose fizika apo kimia do të na mësonin diçka për *sensin* e botës, po po të na mësonin edhe vetëm diçka se nëpërmjet cilës rrugë do mund të binim në gjurmët e një "sensi" të tillë, nëse ai ekziston ? Nëse janë të përshtatshme për diçka, atëherë janë ato të përshtatshme që ta bëjnë të vdesë që në rrënjë besimin se ekziston një diçka e tillë si "sensi" i botës ! Dhe për më tepër : shkenca si rruga "drejt Zotit" ? Ajo, fuqia specifike e huaj kundrejt Zotit ? Që shkenca është e huaj kundrejt Zotit, për këtë nuk dyshon sot askush në thellësinë e tij të brendshme, qoftë nëse ai e pranon apo jo. Çlirimi nga racionalizmi dhe intelektualizmi i shkencës është premisa themelore e jetesës në komunitet me të perëndishmen : kjo ose diçka e ngjashme në sens, është një nga parullat bazë që e dëgjojmë të dalë nga të gjitha ndjenjat e rinisë tonë me prirje fetare ose e rinisë që synon përjetimin fetar. Dhe çlirim jo vetëm për përjetimin fetar, por për përjetimin në përgjithësi. E habitshme është vetëm rruga që po merret : që pikërisht fusha e vetme, të cilën deri atëherë intelektualizmi nuk e kishte prekur ende : pikërisht ato sfera të irracionales, po gjejnë vend në ndërgjegje dhe po kontrollohen me imtësi prej saj. Sepse këtu të nxjerrë praktikisht romantika moderne intelektualiste e irracionales. Kjo rrugë e çlirimit nga intelektualizmi sjell sigurisht pikërisht të kundërtën e asaj, që ata që përshkruajnë këtë rrugë e përfytyrojnë si objektiv të saj. Që më në fund shkencën : d.m.th. teknikën e bazuar mbi shkencë për zotërimin e jetës, e brohoritën me optimizëm naiv si rruga drejt *lumturi*së, këtë sigurisht lejohej ta lë tërësisht mënjanë, pas kritikës dërrmuese të Niçes ndaj atyre "njerëzve të fundit", që "kanë shpikur lumturinë". Kush beson në këtë gjë ? - me përjashtim të disa fëmijëve të rritur të katedrave ose të zyrave të redaksive ?

Le të kthehemi tek diskutimi ynë. Cili është në kushtet e këtyre premisave të brendshme sensi i shkencës si profesion, meqë të gjitha këto iluzione të mëparshme : "rruga drejt qënies së vërtetë", "rruga drejt artit të vërtetë", "rruga drejt natyrës së vërtetë", "rruga drejt Zotit të vërtetë", "rruga drejt lumturisë së vërtetë", janë fundosur. Përgjigjen më të thjeshtë e ka dhënë Tolstoi⁷⁸ me fjalët : "Shkenca është e pakuptimtë, sepse ajo nuk jep asnjë përgjigje për pyetjet e vetme të rëndësishme për ne : Çfarë duhet të bëjmë ? Si duhet të jetojmë ?". Fakti që shkenca nuk i jep këto përgjigje, është kryekëput i pakundërshtueshëm. Çështja është vetëm, në cilin sens nuk jep ajo "asnjë" përgjigje dhe nëse në vend të kësaj ajo sidoqoftë mbase mund të realizojë diçka për atë, që e shtron drejt pyetjes. Sot flitet zakonisht shpesh për shkencën "pa parakushte"⁷⁹. A ekziston kjo ? Varet se çfarë kuptojmë me të. Gjatë çdo

⁷⁶ Shën. i Përkth. Philipp Jacob Spener, klerik gjerman (1635-1705), themelues i pietizmit luterian.

⁷⁷ Shën. i Përkth. Tek Jeshaja 55,8 thuhet : "Sepse mendimet e mia nuk janë mendimet tua dhe rrugët tua nuk janë rrugët e mia, flet Zoti".

⁷⁸ Shën. i Përkth. Në pjesën e parë të shkrimit të tij kritik : "Çfarë duhet të bëjmë xhanëm ?" Tolstoi akuzon shkencën, veçanërisht ekonominë politike, se ajo shmang "me kujdes çdo përgjigje për pyetjet më të thjeshta dhe më të rëndësishme".

⁷⁹ Shën. i Përkth. Ky formulim lidhet me shkrimin e shquar të protestës së Theodor Mommsen, që e hartoi në vitin 1901 me rastin e detyrimit për arsye politike të historianit Martin Spahn që të merrte

pune shkencore parakuptohet gjithnjë respektimi i rregullave të llogjikës dhe metodikës : i këtyre bazave të përgjithshme të orientimit tonë në botë. Mirëpo këto parakushte, të paktën për pyetjen tonë specifike, përbëjnë aspektin shumë më pak problematik të shkencës. Por më tej në shkencë parakuptohet se ajo që del nga puna shkencore duhet të jetë *e rëndësishme* në sensin “që ia vlen të dihet”. Dhe në këtë qëndrojnë me sa duket gjithë problemet tona. Sepse ky parakusht nga ana e tij nuk mund të vërtetohet dot me mjetet e shkencës. Parakushti mund të shpjegohet i lidhur vetëm me sensin e tij final, e këtë pastaj duhet ta hedhim poshtë ose ta pranojmë, sipas qëndrimit tonë final ndaj jetës.

Shumë e ndryshme është më tej natyra e marrëdhënies së punës shkencore me këto parakushte të saj, në varësi të strukturës së tyre. Shkencat e natyrës si fizika, kimia, astronomia e parakuptojnë si të vetëkuptueshme që ia vlen të njihen ligjet finale të dukurive kozmike, për aq sa arrin shkenca. Jo vetëm se me këto njohuri mund të realizohen suksese teknike, por edhe “për hir të vetë këtyre njohurive”, nëse ato duan që të jenë “profesion”. Vetë ky parakusht është kryekëput i pavërtetueshëm. Dhe aq më pak mund të vërtetohet nëse kjo botë, që ato përshkruajnë, ia vlen që të ekzistojë, nëse ajo ka një “kuptim” dhe nëse ka sens që të jetojmë në këtë botë. Shkencat e natyrës nuk pyesin për këto gjëra. Ose merrni ju një doktrinë mjeshtërore praktike me një zhvillim kaq të lartë shkencor siç është mjekësia moderne. “Parakushti” i përgjithshëm i veprimtarisë mjekësore i shprehur në formë banale është se i thuhet po detyrës për ruajtjen e jetës pastërtisht si e tillë dhe pakësimit sa më të mundur të vuajtjeve pastërtisht si të tilla. Dhe kjo është problematike. Mjeku mban në jetë me mjetet e tij të sëmurin për vdekje edhe pse ai i përgjehet për të shpëtuar nga kjo jetë, edhe pse të afërmit, për të cilët ajo jetë s’ka vlerë, të cilët i urojnë atij që të shpëtojë nga vuajtjet, për të cilët shpenzimet e mbajtjes së jetës të pavlerëshme bëhen të papërballueshme - ndoshta bëhet fjalë për një të çmendur të gjerë - dëshirojnë dhe duhet të dëshirojnë vdekjen e të sëmurit duke e pohuar ose duke mos e pohuar. Vetëm parakushtet e mjekësisë dhe kodi penal e pengojnë mjekun që të heqë dorë nga trajtimi. Mjekësia nuk pyet nëse jeta ia vlen që të jetohet dhe kur ia vlen. Të gjitha shkencat e natyrës na japin përgjigje për pyetjen : çfarë duhet të bëjmë, *në qoftë se* duam ta zotërojmë *teknikisht* jetën. Por a duhet dhe a duam ta zotërojmë atë teknikisht dhe a ka kjo në fund të fundit faktikisht sens : - këtë ato e lënë tërësisht pezull ose e parakuptojnë në qëllimet e tyre. Ose merrni ju një disiplinë si shkencën e lidhur me artet figurative. Fakti që ekzistojnë vepra arti, është i dhënë për estetikën. Ajo kërkon të ftillojë se në cilat kushte ekziston kjo rrethanë, por ajo nuk shtron pyetjen se mos vallë mbretëria e artit është një mbretëri me madhështi diabolike, një mbretëri e kësaj bote e prandaj është në brendësinë më të thellë kundër Zotit dhe në shpirtin e saj të brendshëm, të thellë aristokratik është kundër vëllazërisë. Pra estetika nuk pyet se a duhet të ketë vepra arti. Ose jurisprudenca. Ajo konstaton se çfarë është e vlefshme sipas rregullave të mendimit juridik, i cili pjesërisht është domosdoshmërisht logjik dhe pjesërisht është i lidhur me skemën e dhënë konvencionale, pra jurisprudenca vepron : *kur* rregullat e përcaktuara ligjore dhe metodat e përcaktuara të interpretimit

postin e profesorit, të rezervuar vetëm për një katolik, në universitetin e Strasburgut. Në këtë shkrim ai quajti “mungesën e parakushteve në çdo kërkim shkencor” si “objektiv ideal” dhe konfesionalizmin si një “armik për vdekje të sistemit universitar”.

të tyre janë pranuar si të detyrueshme. Jurisprudenca nuk i përgjigjet pyetjeve *se a duhet të ketë ligje dhe se a duhen formuluar pikërisht këto rregulla*, përkundrazi ajo vetëm mund të japë se kur njeriu do suksesin, mjeti më i përshtatshëm për ta arritur atë është ky rregull ligjor sipas normave të mendimit tonë juridik. Ose merrni ju shkencat e historisë së kulturës. Ato na mësojnë që të kuptojmë dukuritë politike, artistike, letrare dhe sociale në kushtet e lindjes së tyre. Por ato në vetvete as nuk japin përgjigje për pyetjen *se a ishte dhe a është e vlefshme* ekzistenca e këtyre dukurive kulturore dhe as i përgjigjen ato pyetjes tjetër *se a ja vlen mundimi për t'i njohur ato*. Ato parakuptojnë se ekziston një interes për të bërë pjesë në komunitetin e “njerëzve të kulturuar” nëpërmjet kësaj procedure. Por ato nuk mund t’ia vërtetojnë “shkencërisht” askujt se ky interes ekziston dhe që ato e parakuptojnë atë nuk dëshmon aspak se kjo është e vetëkuptueshme. Në fakt kjo nuk është aspak e tillë.

Por le të qëndrojmë njëherë tek disiplinat e mia më të afërta, pra tek sociologjia, historia, ekonomia politike e shkencat politike dhe tek ato forma të filozofisë së kulturës, të cilat e kanë bërë detyrë të tyre interpretimin e këtyre shkencave. Thuhet, dhe unë e aprovoj këtë : politika nuk ka vend në sallën e leksionit. Pala e studentëve nuk duhet ta sjellë atë në leksione. Unë p.sh. do të ankohesha tërësisht njëlloj, si kur në sallën e leksionit të kolegut tim të mëparshëm Dietrich Schäfer⁸⁰ në Berlin studentët pacifistë rrethuan katedrën dhe bënë një zhurmë të jashtëzakonshme, ashtu edhe kur e bënë studentët antipacifistë me profesor Foersterin⁸¹, me të cilin unë në shumë pikëpamje të miat jam kaq larg sa mund të mendohet. Por sigurisht edhe pala e docentëve nuk duhet ta sjellë politikën në auditor e kurrësi pikërisht atëherë kur docenti merret me politikën si shkencë. Sepse pozicionimi praktik-politik dhe analiza shkencore e krijesave politike dhe e pozicioneve partiake janë dy gjëra të ndryshme. Kur njeriu flet për demokracinë në një tubim popullor, nuk e fsheh pozicionimin e tij personal, sepse pikërisht kjo : marrja në formë shumë të dallueshme e një ane është atje thjesht detyra e tij. Fjalët që njeriu përdor në tubime nuk janë mjete të analizës shkencore, por janë fjalë për të rekrutuar politikisht qëndrimin e të tjerëve. Ato nuk janë plugje për të shkrifëruar truallin e mendimit përsiatës, por janë shpata kundër kundërshtarit⁸² : mjete luftarake. Përkundrazi do të ishte krim që fjala të përdorej në këtë mënyrë në një leksion apo në një auditor. Në auditor, kur bëhet fjalë p.sh. për “demokracinë”, njeriu do të trajtojë format e ndryshme të saj; do t’i analizojë në mënyrën sesi funksionojnë; do të përcaktojë se cilat pasoja të veçanta ka njëra apo tjetra formë për kushtet e jetesës; pastaj përballë tyre do të vërë format e tjera jodemokratike të rendit politik dhe do të përpiqet sa më shumë që të arrijë, që studenti të jetë në gjendje të gjejë pikën, ku prej së cilës duke u nisur nga idealet e tij

⁸⁰ Shën. i Përkth. Dietrich Schäfer ishte gjatë luftës së parë botërore një nga eksponentët kryesorë të propagandës gjithëgjermane për objektiva strategjike të luftës dhe për luftën e pakufizuar me nëndetëse. Ai nuk ngurroi që të angazhonte famën e tij shkencore si profesor i historisë në universitetin e Berlinit për propagandimin e objektivave të tij politike. Schäfer kishte dhënë mësim nga 1896 deri 1903 në Haidelberg, ku Maks Veberi mori përsipër në 1897 katedrën e ekonomisë politike dhe të shkencave të financës.

⁸¹ Shën. i Përkth. Filozofi dhe pedagogu Friedrich Wilhelm Foerster mbronte pikëpamje radikalisht pacifiste me motive kristiane dhe gjatë luftës së parë botërore bënte pjesë në kundërshtarët e vendosur kundër një politike me objektiva ekspansivë luftarakë.

⁸² Shën. i Përkth. Në Jesaja 2,4 thuhet : “Dhe ai do të sigurojë drejtësi midis paganëve dhe do të dënojë shumë popuj. Atëherë ata do t’i kthejnë shpatat e tyre në plugje dhe heshtat e tyre do t’i bëjnë drapinj”.

finale ai mund të marrë një qëndrim ndaj tyre. Por mësuesi i vërtetë duhet të ruhet shumë, që të mos i japë me pahir studentit që nga katedra ndonjë qëndrim, e bërë kjo qoftë shprehimisht, qoftë nëpërmjet sugjestionimit, sepse natyrisht është kjo mënyra më joluale, kur njeriu “lë faktet të flasin”.

Përse ne nuk duhet ta bëjmë këtë faktikisht ? Po e them që më parë se disa kolegë shumë të vlerësuar janë të mendimit se nuk është aspak e mundur që të realizohet ky vetëkufizim, edhe nëse do të ishte e mundur, shmangja e qëndrimit vetjak do të ishte një tekë. Mirëpo nuk mund t’ia demonstrojmë dot asnjërit shkencërisht se cila është detyra e tij si pedagog në universitet. Ne mund të kërkojmë prej pedagogut vetëm ndershmëri intelektuale : të kuptojë se përcaktimi i fakteve, përcaktimi i rrethanave matematike ose logjike apo i strukturës së brendshme të vlerave kulturore nga njëra anë dhe nga ana tjetër përgjigja ndaj pyetjes për vlerën e kulturës dhe të përmbajtjeve të saj të veçanta e më pas përgjigja ndaj pyetjes sesi njeriu duhet të veprojë në komunitetin e kulturës dhe në formacionet politike - janë që të dyja probleme tërësisht heterogjene⁸³. Nëse ai pyet më tej se përse nuk duhet që t’i trajtojë të dyja në auditor, duhet t’i përgjigjemi : sepse profeti dhe demagogu nuk kanë vend në katedrën e një auditori. Profetit si dhe demagogut i është thënë : “Dil në rrugica dhe flit publikisht”⁸⁴. D.m.th. atje ku kritika është e mundur. Në sallën e leksionit, ku ne qëndrojmë përballë studentëve tanë dhe ata duhet të heshtin e pedagogu duhet të flasë, unë e konsideroj si të papërgjegjshme kur shfrytëzohet kjo rrethanë që studentët për hatër të përparimit të tyre janë të detyruar të ndjekin kolegjin e një pedagogu dhe që aty nuk është askush i pranishëm, që t’i kundërvihet me kritikë pedagogut, i cili nuk bëhet i dobishëm për studentët me njohuritë e tij dhe me përvojat shkencore, siç është detyra e tij, përkundrazi i formon ata me pikëpamjet e tij personale politike. Sigurisht ndodh, që ndonjë individ të mos arrijë dot që të mënjanojë plotësisht simpatinë e tij subjektive. Atëherë ai përballlet me kritikën më të rreptë në forumin e ndërgjegjes së tij vetjake. Dhe kjo mangësi nuk argumenton asgjë, sepse janë të mundura edhe gabime të tjera, gabime të pastra faktike dhe megjithatë nuk argumentojnë asgjë kundër detyrës : për të kërkuar të vërtetën. Edhe këtë unë e hedh poshtë dhe pikërisht në emër të interesit të pastër shkencor. Unë jam i gatshëm që të sjell prova nga veprat e historianëve tanë se gjithmonë kur njeriu i shkencës jep gjykimin e tij vetjak për vlerën e një ngjarjeje, ndërpritet shpjegimi i përplotë i fakteve. Por kjo e kapërcen temën e mbrëmjes së sotme dhe do të kërkonte diskutime të gjata.

Unë vetëm pyes : si mund t’i sjellim në të njëjtin vlerësim nga njëra anë një katolik besimtar e nga ana tjetër një framon në një koleg për format e kishave dhe format e shteteve apo për historinë e fesë, - si mund të sillen ata ndonjëherë në të njëjtin vlerësim për këto gjëra ?! Kjo është e pamundur. Dhe sidoqoftë pedagogu i universitetit duhet të ketë patjetër dëshirën dhe t’i shtrojë vetes kërkesën, që nëpërmjet njohurive të tij dhe metodave të jetë i dobishëm si për njërin ashtu edhe për tjetrin. Mirëpo ju me të drejtë do të thoni : katoliku besimtar nuk do t’i pranojë kurrë faktet e procesit të lindjes të krishtërimit, të cilat ia parashtrojnë një pedagog i lirë nga parakushtet dogmatike të besimtarit. Sigurisht ! Por dallimi është si në vijim : në fakt

⁸³ Shën. i Përkth. Veberi kërkonte gjithnjë ndarjen e analizës shkencore nga pozicionimi social dhe politik. Lidhur me këtë ka pasur debate të forta në mbledhjet e shoqatës për politikën sociale që nga viti 1905, ku debatet arritën kulmin në Janar 1914.

⁸⁴ Shën. i Përkth. Në Jeremia 2,2 thuhet : “Shko dhe prediko publikisht në Jeruzalem”.

shkenca “pa parakushte”, në sensin e mospranimit të detyrimit fetar, nuk i njeh nga ana e saj “mrekullinë” dhe “zbulesën”. Po ta bënte këtë, do të ishte e pabesë ndaj “parakushteve” të saj vetjake. Besimtari i njeh që të dyja, si “mrekullinë” ashtu dhe “zbulesën”. Dhe shkenca “pa parakushte” nuk i kërkon atij as më pak - por : *as edhe më shumë* - sesa pranimin që *në qoftë se* procesi mund të shpjegohet pa ato ndërhyrje të mbinatyrshme, të cilat për një shpjegim empirik përjashtohen si momente shkakore, atëherë procesi duhet shpjeguar ashtu siç përpiqet ta bëjë shkenca. Dhe besimtari mund ta pranojë këtë, pa u bërë i pabesë me besimin e vet fetar.

Por nuk ka xhanëm aspak domethënie arritja e shkencës për dikë, që nuk i hyjnë në punë faktet si të tilla dhe që për të i rëndësishëm është vetëm pozicionimi praktik ? Ndoshta. Por së pari një gjë. Nëse dikush është pedagog i dobishëm, atëherë detyra e tij e parë është që t’iu mësojë studentëve të tij, që t’i njohin faktet e *pakëndshme*; e kam fjalën për fakte të tilla, të cilat janë të pakëndshme për opinionin e partisë së tij. Dhe për çdo opinion partie - p.sh. edhe për opinionin e partisë time - ekzistojnë fakte të tilla jashtëzakonisht të pakëndshme. Unë besoj se pedagogu i universitetit kryen më shumë se vetëm një vepër intelektuale, kur ai i shtrëngon studentët e vet që të ambientohen me ekzistencën e fakteve të tilla; unë madje do të isha aq jomodest e do të përdorja shprehjen “vepër morale”, edhe pse kjo ndoshta tingëllon disi si shumë patetike për një vetëkuptueshmëri kaq të thjeshtë.

Deri tani fola vetëm për arsyet *praktike* lidhur me shmangjen e imponimit të pozicionimit personal. Por këto nuk janë arsyet e vetme. Pamundësia e mbrojtjes “shkencore” të pozicionimeve praktike - me përjashtim të rastit kur diskutohen mjetet për një qëllim, i presupozuar si *i dhënë* me siguri - rrjedh nga arsye shumë më të thella. Mbrojtja “shkencore” prandaj është principialisht e pakuptimtë, sepse rendet e ndryshme të vlerave në botë janë në një luftë të pazgjidhshme njëri me tjetrin. Milli plak, filozofinë e të cilit unë nuk do ta mburrja në raste të tjera, por në këtë pikë ai ka të drejtë, thotë diku : nëse nisemi nga përvoja e kulluar, atëherë do të mbërrijmë tek politeizmi⁸⁵. Kjo është e formuluar cekët dhe tingëllon paradoksale, por prapëseprapë e ka të vërtetën brenda. Kështu ne sot e dimë përsëri se diçka jo vetëm mund të jetë e shenjtë, megjithëse ajo s’është e bukur, por është e shenjtë *sepse* nuk është e bukur dhe *në rast se* nuk është e bukur - në Jeshaja⁸⁶ 53 dhe në Psalmet⁸⁷ 21 do të gjeni ju dëshmi për këtë - dhe që nga koha e Niçes⁸⁸ e dimë përsëri se diçka jo vetëm mund të jetë e bukur megjithëse s’është e mirë, por është e bukur tamam në aspektin që s’është

⁸⁵ Shën. i Përkth. Veberi siç duket i referohet këtu John Stuart Millit, i cili në një ese “Teizmi” kishte shkruar “se besimi në shumë perëndi është për shpirtin njerëzor pafundësisht më i natyrshëm sesa besimi tek një autor dhe timonier i natyrës”. Shumëllojshmëria e dukurive natyrore të çon që ta kuptosh natyrën si “rezultat të forcave krejtësisht heterogjene, secila prej të cilave është tërësisht e pavarur nga të tjerat”. Meqë “politeizmi në vetvete nuk e ka tendencën që të shndërrohet vullnetarisht në monoteizëm”, një shndërrim i tillë munda “të bëhet pronë e përbashkët veçse pas një kultivimi mjaft të gjatë të mendimit shkencor”.

⁸⁶ Shën. i Përkth. Profeti Jeshaja flet se shpëtimtari do të shfaqet midis njerëzve si “më i përbuzuri dhe më i pavleri, plot dhimbje dhe sëmundje”.

⁸⁷ Shën. i Përkth. Ka të ngjarë që nënkuptohet psalmi 22, i ashtuquajtur psalmi i vuajtjeve të Krishtit, në të cilin shpëtimtari ankohet se është “e përqeshura e njerëzve dhe përbuzja e popullit”.

⁸⁸ Shën. i Përkth. Kjo tematikë përshkruan tërë veprën e Niçes. Për atë ishte “më e madhja e të gjitha gënjeshtreve dhe e vetëmashtrimeve që të vihej një identitet midis të mirës, të vërtetës dhe të bukurës dhe që të *prezantohej* ky unitet”. Shih : Veprat, Volumi 14, 1904, Nr. 244, faqe 115.

e mirë; e këtë do ta gjeni të shprehur më parë në “fleurs du mal”, siç e quante Baudelaire⁸⁹ vëllimin e tij me poezi - dhe është një urtësi e përditshme që diçka mund të jetë e vërtetë, megjithëse nuk është e bukur, e shenjtë dhe e mirë dhe ndërsa nuk është e tillë është e vërtetë. Por këto janë vetëm rastet më elementare të kasaj lufte që bëjnë perënditë e rendeve të ndryshme dhe të vlerave të ndryshme. Unë nuk e di sesi mund të bëhet që të vendoset “shkencërisht” ndërmjet *vlerës* së kulturës franceze dhe gjermane. Pikërisht këtu grinden njëra me tjetrën perënditë e ndryshme, e vërtet në të gjitha kohërat. Është si në botën e lashtë, kur ajo nuk ishte çmagjepsur ende prej perëndive dhe demonave të saj, vetëm në një sens tjetër : sikurse heleni flijonte njëherë për Afërditën dhe pastaj për Apollonin dhe para së gjithash secili flijonte për perënditë e qytetit të tij, po kështu bëjmë edhe ne sot; ne vetëm jetojmë të çmagjepsur dhe të zhveshur prej plastikës mitike, por shpirtërisht të vërtetë të asaj sjelljeje. Fati e krejtësisht me siguri jo “shkenca” sundon mbi këto perëndi dhe në luftën e tyre. Njeriu vetëm mund të kuptojë se *çfarë* është e perëndishme për një rend dhe për tjetrin ose : *çfarë* është e perëndishme në një rend dhe në tjetrin. Por me këtë përfundon kryekëput çështja lidhur me çdo diskutim në një auditor dhe nga një profesor, megjithëse natyrisht vetë problemi i stërmadh lidhur me *jetën*, i cili fshihet në këtë çështje, është shumë larg përfundimit. Por në këtë çështje e kanë fjalën fuqi të tjera dhe jo katedrat e universiteteve. Cili njeri do të guxonte të “kundërshtonte shkencërisht” etikën e Predikimit në Mal, të themi fjalinë : “Mos i rezisto të keqes”⁹⁰ ose tabllonë me njëren apo tjetrën faqe⁹¹ ? Dhe prapëseprapë është e qartë : e parë nga ana shekullare predikohet këtu një etikë e mungesës së dinjitetit. Njeriu duhet të zgjedhë midis dinjitetit fetar, që e mbart kjo etikë dhe dinjitetit të burrit, i cili predikon tërësisht diçka tjetër : “Rezistoj të keqes, përndryshe ti je bashkëpërgjegjës për epërsinë që merr e keqja”. Në varësi të pozicionimit përfundimtar të individit bëhet njëri rast djalli dhe rasti tjetër Zoti dhe individ duhet të vendosë se cili është *për të* Zoti dhe cili djalli. Dhe kjo përshkon kështu të gjitha rendet e jetës. Racionalizmi madhështor i mënyrës etike-metodike të jetesës, i cili buron nga çdo profeci fetare, e shfronësoi këtë politeizëm në favor të “njërit, që është i domosdoshëm”⁹² dhe pastaj duke pasë parasysh realitetet e jetës në anën e jashtme dhe në anën e brendshme e pa veten të detyruar që të bëjë ato kompromise dhe relativime, që ne i njohim të gjitha nga historia e krishtërimit. Por sot është kjo “jetë e përditshme” fetare. Perënditë e shumta të moçme, të çmagjizuara dhe prandaj marrin trajtën e fuqive të papërcaktuara, po dalin nga varret e tyre, po kërkojnë pushtet mbi jetën tonë dhe po fillojnë përsëri njëra me tjetrën luftën e tyre të përjetshme. Por kjo do të thotë, gjë që pikërisht për njeriun modern bëhet kaq e vështirë dhe për brezin e ri bëhet akoma më e vështirë : që të jetë në lartësinë e një *jete* të tillë të *përditshme*. Çdo rendje drejt “përjetimit” rrjedh prej kësaj dobësie. Sepse dobësi është ajo, kur fatin e kohës nuk e shikon dot drejt e në fytyrën e tij serioze.

⁸⁹ Shën. i Përkth. Baudelaire, Charles, Les fleurs du mal, Paris, Poulet-Malassis 1857. Irritimi i shkaktuar prej këtyre poezive mbështetet, siç e ka vërejtur vetë Baudelaire, ndërmjet të tjerash në faktin që për lexuesin “ndërgjegjja poetike, dikur burim i pafundëm i kënaqësive...është bërë tani arsenal i pashtershëm i veglave të mundimit”.

⁹⁰ Shën. i Përkth. Tek Mateusi 5, 39 thuhet : “Por unë ju them që nuk duhet t’i kundërshtoni të keqes”.

⁹¹ Shën. i Përkth. Po aty : “Atij që të bie me shpullë në faqen e djathtë, ktheja edhe tjetrën”

⁹² Shën. i Përkth. Lukas 10, 42 : “Por vetëm një gjë është e domosdoshme”.

Por fati i kulturës sonë është se ne përsëri po bëhemi më të qartë e të vetëdijshëm për këtë jetë të përditshme, pasi për një mijëvjeçar orientimi gjoja vetëm apo i pandehur i tillë drejt pathosit madhështor të etikës së krishterë, na i kishte verbuar sytë.

Megjithatë mjaft me këto çështje që na shpien shumë larg. Sepse gabimi që bën një pjesë e rinisë sonë, nëse ajo për të gjitha këto do të përgjigjej : “Mirë, por ne vimë së pari në leksione për të përjetuar diçka tjetër sesa vetëm analiza dhe konstatime të fakteve”, është se të rinjtë tek profesori kërkojnë që të gjejnë diçka tjetër nga ai që qëndron para tyre; ata kërkojnë një *udhëheqës* dhe jo një *pedagog*. Por ne vendosemi tek katedra vetëm si pedagogë. Këto janë dy gjëra të ndryshme dhe njeriu mund të bindet lehtë se ato janë të tilla. Më lejoni që t’ju çoj edhe njëherë në Amerikë, sepse atje këto gjëra mund të shihen shpesh në origjinalitetin e tyre më masiv. Djali amerikan mëson jashtëzakonisht më pak sesa yni. Megjithë sasinë tepër të madhe të provimeve, prapëseprapë sipas *sensit* të jetës së tij shkollore ai nuk është bërë ende një krijesë absolute e provimeve, sikurse gjermani. Sepse burokracia, e cila e presupozon diplomën e provimit si biletë për të hyrë në mbretërinë e qosheve të ngrohta të posteve, është atje veçse në fillimet e saj. Amerikani i ri nuk ka respekt për asgjë dhe askënd, për asnjë traditë dhe asnjë post; ai ka respekt veçse për arritjet personalisht vetjake të individit përkatës : *këtë* amerikanin e quan “demokraci”. Sido që sjellja e realitetit mund ta shtrembërojë këtë frymë, është kjo fryma e demokracisë dhe për këtë frymë e kemi fjalën këtu. Për pedagogun që qëndron para tij amerikanin ka konceptin : ai më shet mua njohuritë e tij dhe metodat e tij për hir të parave të babait tim, po ashtu sikurse shitësja e perimeve i shet nënës time lakrën. E me këtë mbyllet kjo punë. Sigurisht : nëse pedagogu është të themi një kampion në futboll, atëherë ai është udhëheqësi i djalit të ri në këtë fushë. Por nëse ai nuk është i tillë (ose diçka e ngjashme në një fushë tjetër të sportit), atëherë është ai vetëm pedagog dhe asgjë më tej dhe asnjë djaloshi amerikan nuk do t’i vejë ndërmend që të lejojë pedagogun t’i shesë atij “botëkuptime” apo rregullat e rëndësishme për mënyrën e tij të jetesës. E po në këtë formulim ne nuk do ta pranoni këtë gjë. Por shtrohet pyetja, nëse në këtë ndjesi të ngritur këtu prej meje qëllimisht disi në ekstrem, nuk ka megjithatë një kokërr të vërtete ?

Kolegë studentë e studente ! Ju vini në leksione me këto pretendime për cilësitë tona si udhëheqës dhe nuk i thoni vetes qysh më parë se nga njëqind profesorë të paktën nëntëdhjetë e nëntë jo vetëm që nuk janë mjeshtra të futbollit të jetës, por nuk pretendojnë fare dhe nuk lejohet që të pretendojnë se janë “udhëheqës” në çështjet e mënyrës së jetesës. Mbani mirë parasysh se vlera e njeriut nuk varet nga fakti nëse ai zotëron apo nuk zotëron cilësi të një udhëheqësi. Dhe sidoqoftë cilësitë që e bëjnë dikë dijetar të shkëlqyer dhe pedagog universiteti nuk janë cilësi që e bëjnë atë edhe udhëheqës në fushën e orientimit në jetën praktike apo në formë më specifike në fushën e politikës. Është rastësi e kulluar, nëse dikush i ka edhe këto cilësi dhe është një gjendje shumë shqetësuese, nëse pedagogu qëndron tek katedra dhe ndihet sikur para tij shtrohet kërkesa, që t’i përdorë këto cilësi. Është një gjendje akoma më shqetësuese, nëse i lihet çdo pedagogu universiteti që të mbahet si udhëheqës në auditor. Sepse ata, që e mbajnë më shumë veten për udhëheqës, janë shpesh më pak udhëheqës dhe para së gjithash : nëse ata janë apo nuk janë të tillë, situata në katedër nuk ofron kryekëput asnjë mundësi *sprovimi*. Profesori që ndihet se ka prirjen për të

vepruar si këshilltar i rinisë dhe gëzon besimin e saj le t'i dalë ballazi asaj në marrëdhëniet personale të njeriut me njeriun. Dhe nëse ai ndihet i prirur për të ndërhyrë në luftën e botëkuptimeve dhe të mendimeve partiake, atëherë le ta bëjë këtë përjashta në tregun e jetës : në shtyp, në konferenca, në shoqata, ku të dojë ai. Por sidoqoftë është diçka tepër e rehatshme, kur e tregon guximin e tij si deklarues atje, ku të pranishmit dhe ndoshta ata që mendojnë ndryshe janë dënues që të heshtin.

Më në fund ju do të shtroni pyetjen : nëse është kështu, xhanëm çfarë kontributi pozitiv jep faktikisht shkenca për "jetën" praktike dhe personale ? Dhe me këtë pyetje kthehemi sërish tek problemi i shkencës si "profesion". Së pari shkenca jep natyrisht njohuri për teknikën e zotërimit të jetës duke llogaritur si gjërat e jashtme ashtu edhe veprimet e njerëzve. Mirëpo ju do të thoni se kjo megjithatë është vetëm shitësja e perimeve e djalit amerikan. Ky është plotësisht edhe mendimi im. Së dyti shkenca jep diçka që sidoqoftë kjo shitëse perimesh s'e bën dot tashmë : metodat e të menduarit, instrumentet dhe shkollimin për këtë gjë. Ju ndoshta do të thoni se këto nuk janë perime, por nuk janë gjithashtu më shumë sesa mjeti për të siguruar perimet. Mirë, le ta lëmë këtë për sot kështu. Por fatmirësisht me këtë nuk mbaron ende kontributi i shkencës, përkundrazi ne jemi në gjendje që t'ju ndihmojmë së treti : për të fituar *qartësi*. Natyrisht duke presupozuar që vetë ne e zotërojmë atë. Nëse qëndron ky rast, atëherë ne mund t'ju qartësojmë sa më poshtë. Ju mund të merrni në praktikë qëndrime të ndryshme ndaj problemit të vlerave, për këtë bëhet fjalë çdo herë - unë ju lutem që për hir të thjeshtësisë të mendoni si shembuj dukuri sociale. Në *qoftë se* ju merrni aksh qëndrim, atëherë sipas përvojave të shkencës duhet ju të përdorni aksh *mjete* për ta realizuar praktikisht atë qëndrim. Mirëpo ndoshta këto mjete në vetvete janë tashmë të tilla, sa ju besoni se duhet t'i hidhni poshtë. Atëherë ju duhet të zgjidhni pikërisht midis qëllimit dhe mjeteve të pashmangshme. "I justifikon" apo s'i justifikon qëllimi këto mjete ? Pedagogu mund ta shtrojë para jush domosdoshmërinë e kësaj zgjedhjeje; më shumë ai nuk mundet, për aq kohë sa ai do që të mbesë pedagog dhe nuk do që të bëhet demagog. Natyrisht ai mund t'ju thotë më tej se nëse ju doni aksh qëllim, atëherë ju duhet të pranoni aksh efekte anësore, që do të shfaqen sipas gjithë përvojave. Pra ne gjendemi sërish në të njëjtën situatë. Ndërkaq këto të gjitha janë ende probleme që mund të lindin për çdo teknik, i cili në raste të shumta gjithashtu duhet të vendosë sipas principit të të keqes më të vogël ose të relativisht më të mirës. Vetëm se për atë është dhënë zakonisht një gjë, gjëja kryesore : *qëllimi*. Por sapo të bëhet fjalë për probleme vërtetë "finale", ky thjesht *nuk* është më rast për ne. Dhe veçse me këtë mbërrijmë ne tek kontributi i fundit, që shkenca si e tillë mund të kryejë në shërbim të qartësisë, dhe në të njëjtën kohë mbërrijmë tek kufijtë e saj. Ne mund - dhe duhet - t'ju themi juve gjithashtu se sipas *sensit* të tij aksh pozicionim praktik mund të rrjedhë, me përfundime të brendshme, pra dhe me sineritet, prej aksh pozicioni final botëkuptimor. Mund të ngjasë që të rrjedhë vetëm prej një pozicioni ose ndoshta mund të jenë disa pozicione, por nuk rrjedh prej aksh pozicionesh të tjera. E shprehur në mënyrë figurative, ju i shërbeni këtij Zoti *dhe fjeni ata të tjerët*, kur ju vendosni për këtë pozicionim. Xhanëm ju domosdoshmërisht do të mbërrini tek aksh *përfundimesh* finale, të brendshme, plot sens, nëse i qëndroni besnik vetes tuaj. Të paktën në parim kjo mund të realizohet. Disiplina speciale e filozofisë dhe diskutimet në thelb filozofike të parimeve në disiplina të veçanta përpiqen ta realizojnë këtë. Kështu, nëse ne jemi kompetent në çështjen tonë (që këtu duhet

presupozuar së pari si e tillë), mund ta shtrëngojmë individin ose të paktën mund ta ndihmojmë atë, që t'i japë llogari vetvetes për sensin final të veprimit të tij vetjak. Kjo nuk më duket që të jetë kaq shumë pak, edhe për jetën e kulluar personale. Unë edhe këtu jam i tunduar të them, kur një pedagog ia arrin kësaj, se ai është në shërbim të fuqive "morale", në shërbim të detyrimit që të krijojë qartësi dhe ndjenjë përgjegjësie dhe unë besoj se ai do të jetë aq më i aftë për këtë vepër, sa më me ndërgjegje shmang dëshirën për t'i imponuar apo sugjeruar nga ana e vet dëgjuesit një qëndrim të caktuar.

Sigurisht kjo tezë, të cilën po j'ua parashtroj këtu, niset kudo nga një rrethanë themelore se jeta, për aq kohë sa bazohet tek vetvetja dhe për aq kohë sa do të interpretohet nga vetvetja, njeh vetëm luftën e përjetshme njëra me tjetrën të atyre perëndive - e thënë në mënyrë jofigurative : njeh papajtueshmërinë e pramospërfundimin e luftës midis pikëpamjeve të *mundëshme* finale për jetën. Kështu është domosdoshmëri që të vendosim e të zgjedhim midis tyre. Nëse në kushte të tilla shkenca ka vlerë që dikush ta ketë atë si "profesion", dhe nëse vetë shkenca ka një "profesion" objektivisht të vlefshëm - këto janë përsëri gjykime vlerash, për të cilat nuk duhet shprehur asgjë në auditor. Kurse miratimi i vlerave të shkencës është *kusht paraprak* për mësimdhënien në auditor. Unë personalisht i përgjigjem tashmë pozitivisht kësaj pyetjeje nëpërmjet punës sime vetjake. Dhe e bëj vërtet pikërisht edhe kundër pikëpamjes, e cila e urren intelektualizmin si djallin më të keq, sikurse bën sot rinia apo - dhe në të shumtën e herëve - vetëm e gënjen mendja se po e bën atë. Sepse atëherë për rininë vlejnë fjalët : "Mbani parasysh, djalli është i moçëm, prandaj rrituni për ta kuptuar atë"⁹³. Kjo nuk duhet kuptuar në sensin e certifikatës së lindjes, por në sensin që nëse njeriu do që t'ia ndreqë atij qejfin, nuk lejohet që të marrë arratinë para tij, sikurse ndodh sot me kaq kënaqësi, por që njeriu së pari duhet ta rrokë deri në fund me vështrim rrugën e djallit, për ta kuptuar fuqinë e tij dhe kufizimet e tij.

Që shkenca është sot një "profesion" i ushtruar në *specialitete*, në shërbim të reflektimit mbi veprimet dhe mendimet tona dhe në shërbim të njohjes së lidhjeve të ndërsjellta të fakteve dhe nuk është një lëmoshë mëshiruese e parashikuesve, profetëve, që japin të mira shëlbimi dhe Zbulesa, nuk është as një pjesë përbërëse e përsiatjes së të urtëve dhe filozofëve mbi *sensin* e botës, - kjo sigurisht është një gjendje e pashmangshme e situatës sonë historike, prej së cilës ne nuk mund të dalim dot, nëse do t'i qëndrojmë besnik vetes. Dhe nëse tek ju çohet përsëri Tolstoi dhe pyet : "Kush do t'i përgjigjet pyetjes, meqë shkenca nuk e bën këtë : çfarë duhet të bëjmë ne xhanëm ? dhe : si duhet ta rregullojmë jetën tonë ? ose në gjuhën e përdorur sonte mbrëma këtu : "Cilës prej perëndive luftuese duhet t'i shërbejmë ? apo ndoshta një perëndie krejtësisht tjetër dhe kush është kjo ?". Atëherë duhet t'i themi : vetëm një profet ose një shpëtimtar mund të japë përgjigje. Nëse ai nuk ekziston ose nëse nuk i besohet më predikimit të tij, atëherë ju me siguri të plotë nuk do ta detyroni atë të vijë në tokë, kur mijëra profesorë si profetë me rrogë shtetërore ose si profetë të vegjël të privilegjuar në sallat e tyre të leksioneve përpiqen t'i marrin atij rolin e vet. Me këtë ata do të realizojnë vetëm një gjë, që tek ata nuk do të jetë kurrë e gjallë në tërë peshën e rëndësisë së saj dija lidhur me rrethanën vendimtare, se profeti, për të cilin përgjërohen kaq shumë nga brezi ynë më i ri, thjesht *nuk* ekziston. Unë besoj se nuk mund t'i shërbehet kurrë më pikërisht interesit të brendshëm të një njeriu me "talent

⁹³ Shën. i Përkth. Goethe, Faust, pjesa e 2, vargu 6817/18.

muzikor” të vërtetë fetar⁹⁴, nëse atij dhe të tjerëve nëpërmjet një surrogati sikurse janë të gjitha këto profecitë e katedrave, iu mbulohet ky fakt bazë se atij i ka rënë fati që të jetojë në një epokë pa perëndi dhe pa profetë. Mua më duket se sinqeriteti i organit të tij fetar do të duhej që të ngrinte detyrimisht krye kundër kësaj. Mirëpo ju do të jeni të prirur që të thoni : por ç’qëndrim do të marrim xhanëm kundrejt faktit të ekzistencës së “teologjisë” dhe pretendimeve të saj për të qenë “shkencë”. Le të mos i shmangemi përgjigjes. Sido që “teologjia” dhe “dogmat” nuk janë universale, por prapëseprapë nuk ekzistojnë pikërisht vetëm në Krishtërim. Përkundrazi (duke u kthyer prapa në kohë) ekzistojnë në formë mjaft të zhvilluar edhe në Islam, në Manacheism, në Gnosticizëm, në Orfizëm, në Parsizëm, në Budizëm, në sektet Hindu, në Taoizëm dhe në Upanishdet e natyrisht në Judaizëm. Sigurisht të zhvilluara sistematikisht vetëm në shkallë jashtëzakonisht të ndryshme. Dhe nuk është rastësi që Krishtërimi Oksidental jo vetëm e ka përpunuar teologjinë në formë më sistematike apo synon ta përpunojë të tillë - në kontrast me teologjinë që zotëron p.sh. Judaizmi -, por se zhvillimi i saj ka patur këtu rëndësi tejet shumë të madhe historike. Këtë e ka nxjerrë shpirti helen dhe gjithë teologjia e Perëndimit buron prej tij, sikurse (me sa duket) gjithë teologjia e Lindjes buron prej mendimit indian. Gjithë teologjia është *racionalizimi* intelektual i zotërimit të shëlbimit fetar. Asnjë shkencë nuk është absolutisht e lirë nga premiset dhe asnjë shkencë nuk mund t’i argumentojë vlerën e saj vetjake atij që hedh poshtë këto premisa. Por sigurisht çdo teologji shton disa premisa specifike për punën e saj e në këtë mënyrë për justifikimin e ekzistencës së saj vetjake. Kjo bëhet në sens dhe shkallë të ndryshme. Për *çdo* teologji, p.sh. edhe për teologjinë hinduiste, është në fuqi premisa : bota duhet të ketë një *sens* dhe pyetja e teologjisë është se si duhet ta interpretojmë këtë sens, që ta kuptojë truri. Krejtësisht njëloj sikurse teoria e njohjes e Kantit nisej nga premisa : “Ekziston e vërteta shkencore dhe ajo është *e vlefshme*” dhe pastaj pyeste se në cilët premisa të mendimit ajo është (me plot kuptim) e mundur⁹⁵. Ose sikurse estetët modernë (shprehimisht apo faktikisht si p.sh. G.v. Lukacs) nisen nga premisa se “*ekzistojnë* vepra arti” dhe pyesin se si është kjo (me plot kuptim) e mundur⁹⁶. Sigurisht si rregull teologët nuk mjaftohen me atë premisë (në thelb fetare-filozofike). Përkundrazi ata nisen rregullisht nga premisa më e largët që “Zbulesa” të caktuar si fakte të rëndësishme për shëlbimin duhet të besohen kokë e këmbë - si të tilla pra, veçse të cilat mundësojnë një mënyrë jetese kuptimplote - dhe që gjendje të caktuara dhe veprime zotërojnë cilësinë e shenjtërisë - d.m.th. ato krijojnë një mënyrë jetese kuptimplote nga ana fetare ose krijojnë të paktën elemente të saj. E atëherë pyetja e tyre është përsëri : si mund të interpretohen në mënyrë kuptimplote këto premisa, të cilat thjesht duhen pranuar, në kuadrin e një tabloje të përgjithshme të botës ? Për teologjinë, vetë këto premisa gjenden përtej asaj, që quhet “shkencë”. Ato

⁹⁴ Shën. i Përkth. Veberi përdor termin “me talent muzikor në fe” në sensin e aftësisë për të patur bindje fetare. Kjo del e qartë në letrën e tij për Ferdinand Tönnies në 19 Shkurt 1909, në të cilën ai e quan veten si “absolutisht pa talent muzikor në fe”.

⁹⁵ Shën. i Përkth. Cituar nga parathënia e Kantit në botimin e dytë të “Kritikës së logjikës së pastër” të vitit 1799.

⁹⁶ Shën. i Përkth. Georg Lukacs shkoi në 1912 në Haidelberg dhe pati shumë shpejt kontakte me Maks Veberin. Lukacs filloi punën për një estetikë sistematike, të cilën Veberi e shoqëroi gjithnjë me “interes dashamirës-kritik”. Lukacs ishte i mendimit se një estetikë që duhet të argumentohet pa premisa ilegjitime, duhet të fillojë me këtë pyetje : “Ekzistojnë vepra arti - si është kjo e mundur ?”. Lukacs kujton se kjo pyetje i bëri përshtypje të thellë Veberit.

nuk janë “dije” në sensin e kuptuar zakonisht, përkundrazi janë një “kam, zotëroj”. Kush nuk e ka besimin fetar ose gjendjet e tjera të shenjta, atij nuk mund t’ia zëvendësojë ato asnjë teologji dhe aq më pak mund t’ia zëvendësojë ndonjë shkencë tjetër. Nga ana tjetër, në çdo teologji “pozitive”⁹⁷ besimtari arrin në pikën ku vlen fjalia e Augustinit : *credo non quod, sed quia absurdum est* (unë besoj jo për shkak të irracionalitetit, por megjithë absurditetin). Aftësia për këtë arritje virtuale në “flijimin e intelektit”⁹⁸ është tipari vendimtar i njeriut pozitivisht fetar. Dhe që kjo është kështu e tregon gjendja faktike se megjithë (madje si pasojë e) teologjinë (e cila e zbulon këtë gjendje) tensioni midis sferës së vlerave të “shkencës” dhe sferës së vlerave të shëlbimit fetar është i papajtuashëm.

Legjitimisht, vetëm dishepulli ia ofron profetit “flijimin e intelektit”, besimtari ia ofron kishës. Por kurrë nuk ka lindur akoma një profeci e re (unë po përsëris këtu me qëllim këtë tablo, e cila ka qenë e pacipë për disa) nëpërmjet nevojës që kanë disa intelektualë modernë për të mobiluar shpirtin e tyre si të thuash me antikuare⁹⁹ të garantuar të vërteta dhe pastaj gjatë kësaj kujtohen akoma se edhe feja ka bërë pjesë në këto antikuare, mirëpo të cilën ata së pari nuk e kanë. Por për këtë pispillosin ata si zëvendësim një lloj kishëze shtëpiake të mobiluar si për lojë me ikonëza nga të gjitha vendet e botës ose krijojnë një surrogat në të gjitha llojet e përjetimit, e iu atribuojnë atyre dinjitetin e shenjtërisë mistike dhe shkojnë të bëjnë me të tregti në tregun e librave¹⁰⁰. Kjo është thjesht : hile ose vetëmashttrim. Kurse nuk është aspak hile, përkundrazi është diçka shumë serioze dhe e vërtetë, e që ndoshta nganjëherë e shtrembëron vetë sensin e saj, kur disa nga ato komunitete të rinjsh, që janë rritur në heshtje në vitet e fundit, i japin lidhjes së tyre njerëzore në komunitet shpjegimin e një marrëdhënie fetare, kozmike ose mistike¹⁰¹. Kaq e vërtetë është kjo, saqë çdo akt i vëllazërisë së kulluar lidhet me vetëdijen se nëpërmjet tij i shtohet diçka e pashuar një mbretërie mbinjerëzore. Mua më duket kaq e dyshimtë, nëse dinjiteti i marrëdhënieve të pastra njerëzore në komunitet ngrihet nëpërmjet atyre interpretimeve fetare. Ndërkaq kjo nuk i përket më temës tonë.

Është fati i kohës sonë, me racionalizimin e saj vetjak dhe intelektualizimin, para së gjithash : me çmagjizimin e botës, që pikërisht vlerat finale dhe më sublime janë tërhequr nga jeta publike për në mbretërinë pashekullare të jetës mistike ose për në vëllazërinë e marrëdhënieve të drejtëpërdrejta të individëve njëri me tjetrin. Nuk

⁹⁷ Shën. i Përkth. Nënkuptohej një teologji, e cila i referohet shprehimisht një zbuluese historike dhe e shikon këtë si madhështi të patundur.

⁹⁸ Shën. i Përkth. Termat “sacrificium intellectus” ose “sacrificio dell’ intelletto” si shprehje e braktisjes së bindjes vetjake si pasojë e pretendimeve të një mendimi tjetër u përdorën shpesh veçanërisht pas koncilit të Vatikanit në 1869/70, ku u shpall dogma e pagabueshmërisë së Papës.

⁹⁹ Shën. i Përkth. Qysh në hyrjen e botuar në 1915 për studimin e tij të gjatë “Etika ekonomike e feve botërore” Veberi kishte shkruar se “intelektualët modernë po ndjejnë nevojën, që krahas gjithë sensacioneve të tjera të shijojnë si ‘përjetim’ edhe sensacionin e një gjendjeje ‘fetare’, për të pajisur si të thuash plot me stil mobilimin e tyre të brendshëm me pajisje të vjetra të garantuar të vërteta”.

¹⁰⁰ Shën. i Përkth. Aludim për shtëpinë botuese “neomistike” Eugen Diederich, e cila i shërbente si forum para së gjithash kritikëve të racionalizmit modern. Fjala e Veberit për “kishëzën shtëpiake” ka mundësi t’i referohet faktit, kur kjo shtëpi botuese gjatë ekspozitës ndërkombëtare të librit dhe grafikës në 1914, e pajisi dhomën e fundit të pavionit të historisë së kulturës në formën e një kishëze, për t’iu krijuar në këtë mënyrë një kuadër të përshtatshëm “forcave përparimtare të kohës”.

¹⁰¹ Shën. i Përkth. Veberi aludon këtu për idealet e lëvizjes rinore rreth Gustav Wyneken, e cila nuk shikonte lidhje profane në komunitetin e saj, por shikonte pak a shumë një organizatë sakramentale.

është as e rastësishme që arti ynë më i lartë është intim dhe jo monumental, as që sot vetëm brenda rretheve më të vogla të komuniteteve, nga njeriu tek njeriu, në pianissimo, pulson ajo diçka që i përgjigjet pneumës¹⁰² së dikurshme profetike, e cila si një zjarr i furishëm përfshiu bashkësitë e mëdha dhe i bashkëngjiti ato. Nëse ne përpigemi të imponojmë me zor dhe të “shpikim” idealin monumental në art, atëherë lindin monstroozitete të vajtueshme, sikurse shumë monumente të 20 vjetëve të fundit¹⁰³. Nëse përpigemi të vrasim mendjen për të shpikur krijesa të reja fetare pa një profeci të re të kulluar, atëherë do të lindë në sensin e brendshëm diçka e ngjashme, por me efekte akoma më të këqia. Dhe për më tepër profecia e katedrave do të krijojë vetëm sekte fanatike, por kurrë një komunitet të kulluar. Atij që nuk mund ta durojë dot burrërisht këtë fat të kohës, duhet t’i thuhet : kthehu më mirë, në heshtje, pa reklamën e zakonshme publike të renegatëve, por thjesht dhe qartë në krahët gjerësisht të hapur dhe mëshirues të kishave të vjetra. Ato nuk ia bëjnë atij të rëndë këtë gjë. Në njëfarë mënyre, kështu ose ashtu, ai duhet të bëjë “flijimin e intelektit” të tij, kjo është e pashmangshme. Ne nuk do ta shajmë, nëse ai e realizon këtë vërtet. Sepse një flijim i tillë i intelektit në favor të një përkushtimi fetar pa kushte, është moralisht sidoqoftë diçka tjetër nga ajo shkelje e detyrës së thjeshtë për ndershmëri intelektuale, që shfaqet kur njeriu nuk ka guximin për ta qartësuar veten lidhur me pozicionimin vetjak final, por përkundrazi ai e thjeshton këtë detyrë nëpërmjet kushtëzimeve të dobta. Për mua përkushtimi fetar qëndron gjithashtu më lart se ajo profeci nga katedra, e cila nuk e ka të qartë se brenda hapësirave të auditoreve nuk vlen së pari asnjë virtyt veçse : ndershmëria e thjeshtë intelektuale. Por ajo na urdhëron që të pohojmë se sot për të gjithë ata të shumtë, që presin profetë të rinj dhe shpëtimtarë është e njëjta situatë sikurse tingëllon në këngën e bukur të rojes së Edomit të kohës së ekzilit, e përfshirë në orakullin Jeshaja 21, 11/12 : “Dikush më thërret nga Edomi : o roje, kur do të mbarojë nata. Më thuaj kur do të mbarojë ? Roja thotë : po vjen mëngjezi, por është akoma natë. Në qoftë se doni të pyesni, kthehuni përsëri dhe pyesni prapë”. Populli, të cilit iu tha kjo, pyeti dhe priti për më shumë se dy mijëvjeçarë dhe ne e njohim fatin e tij tronditës. Prej kësaj ne duam të nxjerrim mësimin se nuk fitohet asgjë vetëm me mall dhe pritje e duhet ta bëjmë ndryshe : t’i përvishemi punës sonë dhe t’i përgjigjemi “kërkesave të ditës”¹⁰⁴, si në marrëdhëniet njerëzore ashtu edhe në profesion. Por kjo është e thjeshtë dhe e qartë, nëse secili gjen dhe i bindet demonit, që ka në dorë fijen e jetës së tij.

¹⁰² Shën. i Përkth. Nënkuptohej ndjenja e bashkëpërkatesisë e bashkësive të hershme të krishtera, të paorganizuara ende nga një kishë zyrtare. Kjo ndjenjë kishte qenë zgjuar nga të talentuarit të pajisur me shpirtin e perëndisë.

¹⁰³ Shën. i Përkth. Në një pasazh tjetër, si shembull për këtë Veberi përmendi në një rast “përbindshin e monumentit të Bismarkut”, që ishte vendosur në 1901 para Raihshtagut në Berlin.

¹⁰⁴ Shën. i Përkth. Nga vargu i Gëtes, Volumi 42, 1907, faqe 167 : “Por cila është detyra jote ? Kërkesa e ditës”.

TRE TIPAT E PASTËR TË SUNDIMIT LEGJITIM¹⁰⁵

Legjitimiteti i sundimit; Arsytet e legjitimitetit. I. Sundimi legal. II. Sundimi tradicional. III. Sundimi karizmatik.

Sundimi¹⁰⁶, domethënë shansi kur njerëzit i binden një urdhëri të caktuar, mund të mbështetet në motive të ndryshme të përljes. Përlja mund të jetë pastërtisht e kushtëzuar nga situata e interesave, pra nga shoshitjet e qëllimta racionale të avantazheve dhe të disavantazheve nga ana e personit që bindet. Ose nga ana tjetër ajo mund të argumentohet me “zakonin” e pastër, me ambientimin e topitur ndaj veprimtarisë së mësuar; ose mund të argumentohet thjesht nga ana ndjesore me simpatinë e pastër personale të të sunduarit. Por një sundim që mbështetet vetëm mbi themele të tilla, do të ishte relativisht i lëkundshëm. Përkundrazi për sunduesit dhe për të sunduarit, zakonisht sundimi mbështetet përbrenda në *arsye ligjore*, pra në arsyet e “legjitimitetit” të tij dhe tronditja e besimit në këtë legjitimitet ka zakonisht pasoja të gjithanshme.

Në formë tërësisht të pastër ka vetëm tre “arsye të legjitimitetit” të sundimit, çdonjera prej të cilave - në tipin e pastër - është e lidhur me një strukturë krejt të ndryshme sociologjike të shtabit administrues dhe të mjeteve të administrimit.

I. *Sundimi legal* në saje të statutit. Tipi më i pastër është sundimi burokratik. Ideja bazë është që nëpërmjet statutit të hartuar me korrektësi nga ana formale mund të krijohet ligj i çfarëdoshëm e mund të ndryshohet sipas dëshirës ligji ekzistues. Formacioni sundues¹⁰⁷ është ose i zgjedhur ose i emëruar. Ai vetë dhe të gjitha pjesët e tij janë ndërmarrje¹⁰⁸. Një (nën)ndërmarrje heteronome¹⁰⁹ dhe heteroqefale¹¹⁰ do të

¹⁰⁵ Punim i gjetur në trashëgiminë e Maks Veberit dhe i botuar pas vdekjes së tij nga e shoqja Mariane Veber në vjetarët prusianë, vol. CLXXXVII, 1922, faqe 1-12 me nëntitullin : “Një studim sociologjik”.

¹⁰⁶ Shën. i Përkth. Ky është një nga përkufizimet e Maks Veberit për konceptin sociologjik sundim. Në kapitullin e I, § 16 në veprën e tij “Ekonomia dhe shoqëria” ai jep përkufizimin si vijon : “Sundim do të quajmë shansin kur persona të dhënë i binden një urdhëri me përmbajtje të caktuar”. Kurse në kapitullin e III të së njëjtës veprë ai shkruan : “Sundim”, sipas përkufizimit (kap. I, § 16), do të quajmë shansin kur një grup i dhënë i njerëzve u bindet urdhërave specifike (ose : të gjitha urdhërave)”. Koncepti “sundim” nuk e ka ngjyrimin negativ ideologjik apo politik dhe përdoret gjerësisht në veprat e Veberit në kuptimin e mësipërm. Ai mund të perceptohet edhe si “qeverisje”, “pushtet”, “komandim”, “dominin” apo “autoritet”. Edhe në gjuhët e tjera ka vështirësi në përkthimin e këtij termi të Veberit. P.sh në anglisht në varësi të përkthyesve jepet me “ruling”, “rulership”, “domination”, “authority”, “Imperative Coordination (Talcott Parsons)”. Unë si të thuash me marrëveshje po përdor termin “sundim”. E njëjta gjë vlen edhe për fjalët e prejardhura prej tij. Kam vërejtur dhe kjo është e natyrshme se edhe sociologët shqiptarë në varësi të gjuhës së huaj ku e lexojnë Veberin, anglisht apo italisht, kur shkruajnë për tema të ngjashme e përkthejnë këtë term me autoritet, dominin ose pushtet.

¹⁰⁷ Shën. i Përkth. Kemi të bëjmë me konceptet sociologjike bazë të Maks Veberit. Sipas përkufizimit të Veberit në kapitullin e I, § 12 në veprën “Ekonomia dhe shoqëria” : “Formacion do të quhet një marrëdhënie sociale rregulluese ose e mbyllur me jashtë, atëherë kur respektimi i rregullit në këtë formacion garantohet nëpërmjet qëndrimit.....të një drejtuesi dhe eventualisht të një shtabi administrues.....”. Kurse po sipas përkufizimit të tij në § 16 : “Një formacion do të quhet *formacion sundues* kur anëtarët e tij në saje të rregullit në fuqi iu nënshtrohen marrëdhënieve të sundimit”.

¹⁰⁸ Sh.P. Maks Veberi përdor termin “Betrieb”, që në shqip përkthehet zakonisht “ndërmarrje”. Edhe ky term është një nga termat e vështirë sociologjike të Veberit. Në kapitullin e I, § 15 në veprën e tij “Ekonomia dhe shoqëria” ai jep përkufizimin : “Ndërmarrje do të quhet një veprimtari e pandërprerë me një qëllim të përcaktuar”.

quhet organ. Shtabi administrues përbëhet nga *nëpunësit* e emëruar nga sunduesi, personat që u binden urdhërave janë *anëtarë* të formacionit (“qytetarë”, “shokë”).

Njerëzit nuk i binden një personi në saje të së drejtës së tij private, por i binden në saje të *rregullit* statutor, i cili është përcaktues në faktin se kujt personi duhet t’i binden dhe deri në ç’skallë duhet t’i binden atij. Gjithashtu edhe vetë urdhërdhënësi kur lëshon një urdhër i bindet një rregulli : “ligjit” ose “rregullores”, i bindet një norme abstrakte nga ana formale. Modeli i urdhërdhënësit është “*epriori*”, e drejta e të cilit për të sunduar legjitimohet nga *rregulli* statutor, brenda një “*kompetence*” konkrete, kufizimi i së cilës bazohet tek specializimi. Specializimi presupozon dobishmëri konkrete dhe ngre pretendime profesionale ndaj rezultateve të nëpunësit. Modeli i nëpunësit është nëpunësi i shkolluar *profesionist*, marrëdhënia e të cilit me shërbimin mbështetet në një kontratë, me rrogë fikse e shkallëzuar sipas rangut të postit, jo sipas volumit të punës, dhe me të drejtën e pensionit sipas rregullave fikse të ngritjes në pozitë. Aktiviteti i tij administrativ është punë *profesioniste* në saje të *obligimit të tij konkret ndaj postit*. Ideali i këtij aktiviteti administrativ duhet të dekretohet “sine ira et studio¹⁰⁹”, pa asnjë ndikim të motiveve personale ose të ndikimeve emocionale, i lirë nga arbitrariteti dhe nga tekat, veçanërisht “pa marrë parasysh famën e personit”, në formë rreptësisht formale sipas rregullave racionale dhe - atje ku dështojnë këto rregulla - sipas këndvështrimeve për dobishmëri “konkrete”. Obligimi për bindje është i shkallëzuar në një hierarki të posteve me varësinë e posteve më të ulta nga ato më të lartat dhe me procedurë të rregulluar të ankimit. Themeli i funksionimit teknik është : *disiplina në ndërmarrje*.

1. Në tipin e sundimit “legal” natyrisht nuk hyn vetëm struktura moderne e shtetit dhe e komunës, por hyn po ashtu dhe marrëdhënia sunduese në ndërmarrjen private kapitaliste, hyn marrëdhënia sunduese në një bashkim lokalitetesh apo në një shoqatë pavarësisht se e cilit lloj, që disponojnë një shtab administrativ me strukturë gjerësisht hierarkike. Formacionet moderne politike janë vetëm përfaqësueset më të shquara të këtij tipi. Sundimi në ndërmarrjen private kapitaliste vërtet është pjesërisht heteronom : rregullat pjesërisht përcaktohen nga shteti, - dhe lidhur me shtabin shtrëngues, sundimi është tërësisht heteroqefal : shtabi i gjykatave shtetërore dhe shtabi i policisë kryejnë (normalisht) këto funksione -, por ndërmarrja është autoqefale në organizimin e saj administrativ gjithnjë më burokratik. Që hyrja në formacionin sundues nga ana formale kryhet vullnetarisht, nuk ndryshon asgjë në karakterin sundues - afria sociologjike e të cilit me sundimin modern shtetëror do ta bëjë më të qartë shqyrtimin e themeleve ekonomike të sundimit -, meqë largimi nga puna është nga ana formale po ashtu “i lirë” dhe kjo normalisht i vë të sunduarit nën zgjedhën e normave të ndërmarrjes si pasojë e kushteve të tregut të punës. Vlefshmëria e “kontratës” si bazë, i jep ndërmarrjes kapitaliste stampën e një tipi të shquar të marrëdhënieve “legale” sunduese.

2. Burokracia është teknikisht tipi më i kulluar i sundimit legal. Por asnjë sundim nuk kryhet *vetëm* në formë burokratike, d.m.th. vetëm nëpërmjet nëpunësve të

¹⁰⁹ Shën. i Përkth. Sipas Veberit heteronom do të thotë që rregulli i veprimtarisë caktohet nga jashtë. Kuptim të kundërt ka termi autonom.

¹¹⁰ Shën. i Përkth. Sipas Veberit heteroqefal do të thotë që drejtuesi dhe shtabi i veprimtarisë caktohet nga jashtë. Kuptim të kundërt ka termi autoqefal.

¹¹¹ Shën. i Përkth. Do të thotë : pa urrejtje dhe pa fanatizëm (të njëanshëm); objektiv.

angazhuar dhe emëruar me kontratë. Kjo nuk është aspak e mundur. Krerët më të lartë të formacioneve politike janë ose “monarkë” (sundues trashëgimtarë karizmatikë, shih më poshtë) ose janë “presidentë” të zgjedhur prej popullit (pra sundues plebishitarë karizmatikë, shih më poshtë) ose të zgjedhur nga një ent parlamentar, ku pastaj anëtarët e këtij enti apo thjesht udhëheqësit e partive mbizotëruese në këtë ent, të cilët sipas rastit janë herë më tepër karizmatikë e herë më tepër baballarë të nderuar (shih më poshtë), janë sunduesit faktikë. Po ashtu shtabi administrues nuk është pothuajse askund shtab vërtet i kulluar burokratik, përkundrazi zakonisht në administratë marrin pjesë në të gjitha format e shumëllojshme pjesërisht përfaqësues nga ajka e vendit¹¹² dhe pjesërisht përfaqësues nga qarqet e interesuara (shumë më tepër në të ashtuquajturin vetadministrim). Por vendimtare është : që puna e pandërprerë mbështetet në formë dërmuese e gjithnjë e më shumë në forcat burokratike. Veçanërisht tërë historia e zhvillimit të shtetit modern është identike me historinë e nëpunësisë moderne dhe të veprimtarisë burokratike (shih më poshtë), po ashtu sikurse tërë zhvillimi i kapitalizmit të lartë modern është identik me burokratizimin gjithnjë në rritje të ndërmarrjeve ekonomike. Pjesa që zënë format e sundimit burokratik po rritet kudo.

3. Burokracia nuk është tipi i vetëm i sundimit legal. Nëpunësia me radhë, me short dhe me zgjedhje, administrata e parlamentit dhe e komiteteve dhe të gjitha llojet e kurmeve të sundimeve kolegjiale dhe të kurmeve administruese hyjnë në sundimin legal, në rast se kompetenca e tyre mbështetet në rregulla statutorë dhe ushtrimi i të drejtës së sundimit i përgjigjet tipit të administrimit legal. Në epokën e lindjes së shtetit modern entet kolegjiale kanë kontribuar në mënyrë shumë thelbësore për zhvillimin e formës së sundimit legal dhe veçanërisht termi “organ” ia di për nder atyre lindjen e vet. Nga ana tjetër nëpunësia me zgjedhje luajti (dhe luan edhe sot në shtetet demokratike) një rol të madh në historinë e hershme të administratës me nëpunës modernë.

II. *Sundimi tradicional* në sajë të besimit në shenjtërinë e rendeve të pranishëm prej qëkur dhe në shenjtërinë e pushteteve sunduese. Tipi më i pastër është sundimi patriarkal. Formacioni sundues është bashkësi komunitare¹¹³; tipi i urdhërdhënësit është “sovrani”; shtabi administrues janë “shërbëtorët” dhe ata që binden janë “të përulurit”. Njerëzit i binden personit në sajë të dinjitetit të tij vetjak i shenjtëruar nëpërmjet zakonisht : i binden nga nderimi i thellë. Përmbajtja e urdhërave i përmbahet kuadrit të traditës, shkelja mospërfillëse e të cilës nga ana e sovranit do të rrezikonte vetë legjitimitetin e sundimit të tij vetjak, i cili mbështetet vetëm në shenjtërinë e traditës. Në princip konsiderohet si e pamundur që të krijohet e drejtë e re kundrejt normave të traditës. Në fakt kjo realizohet nëpërmjet rrugës së “njohjes” së një teze sikur “ajo të ketë qenë në fuqi qyshkur” (nëpërmjet “kudit zakonor”). Kurse jashtë normave të traditës vullneti i sovranit frenohet në një mënyrë jashtëzakonisht elastike vetëm nga caqe, të cilat sipas rasteve të veçanta sjellin ndjenjën e paanësisë : prandaj sundimi i tij përbëhet nga një fushë e lidhur rreptësisht me traditën dhe nga një fushë

¹¹² Shën. i Përkth. Ajka e vendit, qytetarë të nderuar, baballarë të kombit, paria e vendit etj.

¹¹³ Shën. i Përkth. Veberi përdor termin “Vergemeinschaftung”, i vështirë për t’u përkthyer në gjuhë të huaja. Në kapitullin e I, § 9 në veprën “Ekonomia dhe shoqëria” ai jep përkufizimin : “Vergemeinschaftung do të quhet një marrëdhënie sociale, kur qëndrimi i veprimit social.....mbështetet tek bashkëpërkatësia ndjesore (afektive ose tradicionale) subjektive e pjesëmarrësve”.

e mëshirës së lirë dhe e arbitraritetit në të cilën ai vepron sipas këndvështrimeve të ndikueshme nga e mira, simpatia, antipatia dhe të ndikuara veçanërisht nga dashamirësitë personale. Por përsa i përket principeve që vihen në themel të administratës dhe të pajtimit të grindjeve, janë ato principe të tilla si paanësia etike materiale, drejtësia ose dobiprurja utilitariste dhe nuk janë të tipit formal si në sundimin legal. Krejtësisht njëlloj vepron dhe shtabi i tij administrues. Ky përbëhet nga vartës personalë (pjesëtarë të shtëpisë ose ekonomatë të shtëpisë) ose nga kushërinj ose nga miq personalë (të favorizuarit) ose nga lidhja me besë personale e aleatëve (vasalëve, princëve që paguajnë haraç). Koncepti burokratik i “kompetencës” si një sferë përgjegjësie e përcaktuar objektivisht mungon. Shkalla e pushtetit urdhërues “legjitim” e çdo shërbëtori varet nga dëshira individuale e sovranit, në dorë të të cilit ata janë edhe lidhur me emërimin e tyre në role më të rëndësishme ose në rangje më të larta. Faktikisht pushteti urdhërues i shërbëtorëve përmbledhet thellësisht në : çfarë lejohen të bëjnë ata përkundrejt përlules së të nënshtruarve. Në marrëdhëniet e shtabit administrues nuk sundojnë obligimi objektiv ndaj postit dhe disiplina zyrtare, përkundrazi sundon besa personale e shërbëtorëve.

Ndërkaq përsa i përket llojeve të shtabit administrues vihen re dy forma karakteristike të ndryshme :

1. Struktura e pastër patriarkale e administratës. Shërbëtorët janë në varësi të plotë personale të sovranit, ose të rekrutuar pastërtisht në formë patrimoniale : skllevër, bujkrobër, eunukë - ose të rekrutuar në formë ekstrapatrimoniale nga shtresa (jo)tërësisht pa të drejta : të favorizuarit, *plebetë*. Kjo administratë është plotësisht heteronome dhe heteroqefale; nuk ekziston asnjë e drejtë vetjake e administruesve në postin e tyre, por nuk ekziston gjithashtu edhe asnjë seleksionim *profesional* dhe as nderi i statusit të nëpunësit; mjetet konkrete të administratës administrohen tërësisht për sovranin nën regjinë e tij vetjake. Për shkak të varësisë së plotë të shtabit administrues nga sovrani, mungon çdo garanci kundër veprimit arbitrar të sovranit, prandaj dhe shkalla e mundshme e arbitraritetit është këtu më e madhe se kudo. Tipi më i pastër është sundimi i *sulltanit*. Të gjitha “despotatet” e vërteta kishin këtë karakter, ku sundimi trajtohet si një e drejtë e zakonshme për pasuri e sovranit.

2. Struktura me përfshirjen e shtyllave të shoqërisë : Shërbëtorët nuk janë shërbëtorë personalë të sovranit, përkundrazi janë njerëz të pavarur, që në saje të pozicionit vetjak konsiderohen si njerëz të shquar në shoqëri. Ata *e marrin hua* postin e tyre (faktikisht apo në bazë të një legjitimiteti të trilluar) nëpërmjet privilegjeve apo koncesioneve që iu bëhen nga sovrani ose fitojnë nëpërmjet biznesit të ligjshëm (blerje, marrje duke lënë peng diçka, marrje me qira) një të drejtë që nuk mund t’iu hiqet nga kushdo, për postin e marrë prej tyre. Rrjedhimisht administrata e tyre është autoqefale dhe autonome, edhe pse me kufizime, mjetet konkrete të administrimit janë nën regjinë e tyre : ky është sundimi me përfshirjen e *shtyllave të shoqërisë*. – Konkurenca midis zotëruesve të posteve lidhur me fushën e pushtetit në postet e tyre (lidhur dhe me të ardhurat prej tyre) dikton pastaj vijën reciproke të demarkacionit ndërmjet përmbajtjes së fushave të tyre të administrimit e konkurenca zë vendin e “kompetencave”. Struktura hierarkike shkelet shumë shpesh nga privilegjet ([de] non evocando, non appellando). Kategoria e “disiplinës” mungon. Tradita, privilegji, marrëdhëniet e besës feudale ose patrimoniale, nderi i sërës shoqërore dhe “vullneti i mirë” rregullojnë tërësinë e marrëdhënieve. Pra pushteti sundues ndahet midis

sovranit dhe shtabit të ngarkuar dhe të privilegjuar administrues dhe kjo *ndarje e pushteteve me shtyllat e shoqërisë* tipizon fort veçorinë e administratës.

Sundimi patriarkal (i babait në familje, i kryetarit të fisit, “i babait të kombit”) është vetëm tipi më i pastër i sundimit tradicional. Çdo lloj “udhëheqjeje”, që e përdor me sukses autoritetin e saj legjitim vetëm në sajë të zakonit të mësuar, bën pjesë në të njëjtën kategori sundimi dhe vetëm se nuk paraqet një ravijëzim kaq të qartë. Nderimi i thellë i mësuar nëpërmjet edukimit dhe zakonit i fëmijës në marrëdhënie me kryetarin e familjes përbën kontrastin më tipik nga njëra anë me pozicionin e një punëtori të punësuar me kontratë në një ndërmarrje e nga ana tjetër me marrëdhënien emocionale fetare të një anëtari të famullisë ndaj një profeti. Gjithashtu edhe faktikisht, formacioni shtëpiak është një qelizë embrionale e marrëdhënieve të sundimit tradicional. “Nëpunësit” tipikë të shtetit patrimonial dhe feudal janë nëpunës shtëpie së pari me detyra që i takojnë pastërtisht ekonomisë shtëpiake (kujdestar për administratën e oborrit, kujdestar ekonomik dhe financiar, marshall oborri, kryekamerier, oficer oborri, mazhordom).

Ekzistenca e njëkohshme e sferës së rreptë tradicionale të veprimtarisë dhe e sferës së lirë të veprimtarisë është e përbashkët për të gjitha format e sundimit tradicional. Veprimtaria e sunduesit ose e shtabit të tij administrues në kuadrin e kësaj sfere të lirë duhet të blihet me para ose duhet të fitohet nëpërmjet marrëdhënieve personale. (Sistemi i tarifave ka këtu një nga origjinat e tij). Mungesa me rëndësi vendimtare e sistemit të së drejtës formale dhe sundimi në vend të tij i principeve materiale në administratë dhe në shuarjen e grindjeve është gjithashtu e përbashkët për të gjitha format e sundimit tradicional dhe ka konsekuenca të gjithanshme veçanërisht për marrëdhëniet me ekonominë. Patriarku po ashtu si sunduesi patrimonial qeveris dhe vendos sipas principeve të “drejtësisë së kadiut” : nga njëra anë i lidhur rreptë me traditën, por për aq sa kjo lidhje lejon ndonjë liri, qeveris dhe vendos për çdo rast sipas këndvështrimeve të paanësisë dhe të drejtësisë jo formale dhe irracionale nga ana juridike, dhe pikërisht edhe duke marrë parasysh “famën e personit”. Të gjitha kodet dhe ligjet e sunduesve patrimonialë rrezatojnë frymën e të ashtuquajturit “shtet i përkujdesjes sociale” : mbizotëron një kombinim i principeve social-etike me ato social-utilitare dhe kjo frymë thyen çdo rreptësi të së drejtës formale.

Ndarja e shtabit administrues me strukturë patriarkale në sundimin tradicional nga shtabi administrues me strukturën ku përfshihen shtyllat e shoqërisë në po këtë sundim, është vendimtare për tërë sociologjinë e shtetit në epokën paraburokratike. (Sigurisht ky kontrast bëhet plotësisht i kuptueshëm veçse duke e lidhur me faqen e tij ekonomike, që do të diskutohet më vonë : shkëputja e shtabit administrues nga mjetet konkrete të administrimit apo zotërimi i mjeteve konkrete të administrimit nga shtabi administrues). Gjithë pyetja nëse pati dhe cilat “shtylla të shoqërisë” ishin si bartëse të pasurive të kulturës ideore ka qenë kushtëzuar nga ana historike në radhë të parë nga ky fakt. Administrimi nëpërmjet vartësve patrimonialë (skllëvër, bujkrobër) siç ekziston në Orientin e Azisë së Përpame dhe në Egjipt deri në epokën e Mamlukëve, është tipi më ekstrem dhe në dukje (jo gjithnjë e vërtetë) më konsekuent i sundimit pastërtisht patriarkal tërësisht pa shtyllat e shoqërisë. Administrimi nëpërmjet plebejve të lirë i qëndron relativisht më afër nëpunësisë racionale. Administrimi nëpërmjet letrarëve mund të marrë karakter shumë të ndryshëm në varësi të karakterit të tyre (kontrasti tipik : Brahmanët nga njëra anë, Mandarinët nga ana tjetër

dhe përballë këtyre të dy grupeve : klerikët Budistë dhe klerikët e Krishterë), por i afrohet pa prerë tipit të administratës me shtyllat e shoqërisë. Ky tip i fundit përfaqësohet shumë qartë në shëmbullin e administrimit nëpërmjet aristokracisë, në formën më të pastër në feudalizëm. Tipi i administratës me përfshirjen e shtyllave të shoqërisë e vendos marrëdhënien tërësisht personale të besës dhe thirrjen për nderin e sërës të kalorësit, të cilit i është dhënë hua posti, në vend të obligimit objektiv racional ndaj postit.

Në raport me patriarkalizmin, të gjitha llojet e sundimit me përfshirjen e shtyllave të shoqërisë, i cili mbështetet në zotërimin pak apo shumë të qëndrueshëm të pushtetit administrativ, janë në këtë drejtim më afër sundimit legal, kur ato në sajë të garancive, që rrethojnë kompetencat e të privilegjuarve, kanë karakterin e një “arsyeje juridike” të llojit të veçantë (pasojë e “ndarjes së pushteteve” me shtyllat e shoqërisë), karakter që u mungon formave patriarkale me administratat e tyre të lëna plotësisht në dorë të arbitraritetit të sovranit. Nga ana tjetër disiplina e rreptë dhe mungesa e të drejtës vetjake e shtabit administrues në patriarkalizëm i qëndron nga ana teknike më afër disiplinës zyrtare të sundimit legal sesa administrata e përcarë dhe stereotipe e formave me përfshirjen e shtyllave të shoqërisë, kurse përdorimi i plebejve (juristëve) në shërbim të sovranëve në Europë ishte vërtet pararendësi i shtetit modern.

III. *Sundimi karizmatik* në sajë të përkushtimit afektiv ndaj personit të sovranit dhe dhuntive të tij të mirësisë (karizmës), veçanërisht ndaj : aftësive magjike, zbulesave ose heroizmit, fuqisë së mendjes dhe të ligjërit. E reja e përjetshme, e jashtëzakonshmja, e paqëna ndonjëherë dhe magjepsja emocionale prej tyre janë këtu burimet e përkushtimit personal. Tipat më të pastër të sundimit karizmatik janë sundimi i profetit, i heroit të luftës, i demagogut të madh. Formacioni sundues është shoqërizimi në bashkësi ose në shpurë. Tipi i urdhërdhënësit është *udhëheqësi*. Tipi i njeriut që bindet është *“dishepulli”*. Njerëzit i binden tërësisht ekskluzivisht udhëheqësit, pastërtisht personalisht atij për hatër të cilësive të tij personale, të jashtëzakonshme dhe jo për shkak të pozitës statutorë apo të dinjitetit tradicional. I binden gjithashtu vetëm për aq kohë sa atij i atribuohen këto cilësi : karizma e tij *sprovohet* duke dëshmuar zotërimin e tyre. Nëse ai “braktiset” nga perëndia e tij apo nga fuqia e tij prej heroi apo masat humbasin besimin në cilësitë e tij prej udhëheqësi, sundimi i tij bie tatëpjetë. Shtabi administrues seleksionohet sipas karizmës dhe përkushtimit personal dhe nuk seleksionohet sipas kualifikimit profesional (sikurse nëpunësi shtetëror), as sipas sërës shoqërore (sikurse shtabi administrues me përfshirjen e shtyllave të shoqërisë), as dhe sipas varësisë shtëpiake apo varësive të tjera personale (sikurse është kontrasti me shtabin administrues patriarkal). Mungon koncepti racional i “kompetencës” po ashtu sikurse koncepti i shtyllës së shoqërisë për “privilegjin”. Përcaktuese për shkallën e legjitimitetit të ithtarit ose të dishepullit të mandatuar është vetëm misioni i ngarkuar atij nga sovrani dhe aftësia e tij karizmatike personale. Administratës - për aq sa ky emër është adekuat - i mungon çdo orientim në rregulla, qofshin këta rregulla statutorë apo tradicionalë. Zbulesa aktuale ose krijesa aktuale, vepra dhe shëmbulli, vendimi nga rasti në rast, pra - matur me standartin e rregullave statutorë - gjithqysh administratën e karakterizon sjellja *irracionale*. Tradita nuk ia lidh duart administratës : për profetin vlen shprehja “është e shkruajtur, por unë ua them atë juve”; për heroin e luftës zhduken rendet legjitime përkundërt krijesës së re në sajë të dhunës së shpatës, për demagogun ato

zhduken në saje të “së drejtës natyrore” revolucionare të shpallur dhe të sugjeruar prej tij. Forma autentike e direktivës ligjore karizmatike dhe e shuarjes së grindjeve është shpallja e vendimit nga sovrani ose “i urti” dhe pranimi i vendimit nga bashkësia (luftarake ose ideologjike-fetare), e cila vepron sipas detyrës, në rast se bashkësisë nuk i kundërvënë një direktivë konkurruese të një tjetri që ka pretendimin e vlefshmërisë karizmatike. Në këtë rast kemi një luftë midis udhëheqësve, e cila në fund të fundit vendoset vetëm nëpërmjet faktit se kush fiton *besimin* e bashkësisë e në këtë luftë e drejta gjendet vetëm në njërën anë, kurse në anën tjetër padrejtësia e dënueshme.

a). Tipi i sundimit karizmatik është zhvilluar në mënyrë të shkëlqyer së pari nga R. Sohm në të drejtën e tij kishtarë për bashkësinë e vjetër të krishterë, pa e kuptuar akoma se bëhej fjalë për një tip. Që atëherë kjo shprehje është përdorur disa herë pa e kuptuar rëndësinë e saj. E kaluara e largët njeh krahas sythave të pakët të sundimit “statutor”, të cilët sigurisht nuk kanë munguar kurrësi tërësisht, ndarjen e tërësisë të të gjitha marrëdhënieve të sundimit në marrëdhënie të sundimit tradicional dhe karizmatik. Krahas “kryetarit ekonomik” të indianëve, një figure thelbësisht tradicionale, ekziston princi karizmatik i luftës (që i përgjigjet “dukës” gjerman) me shpurën e tij. Fushatat e gjuetisë dhe fushatat luftarake, të cilat kërkojnë që të dyja një udhëheqës të pajisur personalisht me cilësi të jashtëzakonshme, janë djepat shekullarë të udhëheqjes karizmatike, kurse magjia është djepi “fetar” i udhëheqjes karizmatike. Qysh atëherë bashkë me profetët dhe princët e luftimeve të të gjitha kohërave përshkon shekujt dhe sundimi karizmatik ndaj njerëzve. Politikani karizmatik - “demagogu” - është produkt i qytetshtetit oksidental. Në qytetshtetin e Jeruzalemit ai u shfaq vetëm nën petkun fetar, si profet. Kurse kushtetuta e Athinës ishte hartuar, që nga ndryshimet e Perikliut dhe Efialtesit, plotësisht që të garantonte ekzistencën e qytetit, ku pa këtë kushtetutë makina shtetërore nuk do të kishte funksionuar asnjë çast.

b). Autoriteti karizmatik bazohet në “besimin” që kanë njerëzit tek profetët, bazohet në “pranimin, njohjen” që gjen personalisht heroit karizmatik i luftës, heroit i rrugës ose demagogu dhe perëndon bashkë me besimin ose me pranimin. Sidoqoftë në autoritetin karizmatik, autoriteti nuk rrjedh të themi *nga ky besim, nga ky pranim* prej të të sunduarëve. Përkundrazi është e anasjellta : besimi dhe pranimi konsiderohen si *detyrë*, përmbushjen e të cilës i legjitimuari karizmatik e kërkon në favor të vetes dhe ai e ndëshkon shkeljen e detyrës. Autoriteti karizmatik është vërtet një nga fuqitë e mëdha revolucionare të historisë, por në formën e tij tërësisht të pastër ka ai karakter krejtësisht autoritar, sundues.

c). Kuptohet vetiu që shprehja “karizmë” përdoret këtu në një sens tërësisht të liruar nga vlerat morale. Tërbimi maniak i “burrit të fortë” verior, mrekullitë dhe zbulesat e ndonjë profecie në një qoshe të humbur, dhuntitë demagogjike të Kleonit¹¹⁴ janë për sociologjinë “karizma” po ashtu sikurse janë cilësitë e një Napoleoni, Jezusi, Perikliu. Sepse për ne është vendimtare vetëm, nëse ato vlejten dhe *ndikuan* si karizma, d.m.th. nëse gjetën pranim tek njerëzit. Premisë themelore për këtë gjë është “sprovimi” : nëpërmjet çudive, sukseseve, mirëqënies së shpurës ose të nënshtetasve sovrani karizmatik duhet ta sprovtojë patjetër veten si person që ka “mëshirën e Zotit”. Ai

¹¹⁴ Shën. i Përkth. Burrë shteti athinas, rënë në vitin 422 para Krishtit. Pas vdekjes së Perikliut rrëmbeu pushtetin në Athinë.

konsiderohet si i tillë, vetëm për atë kohë sa ai mund t'i realizojë ato. Nëse atij i mungon suksesi, atëherë lëkundet sundimi i tij. Ky kuptim karizmatik i "mëshirës së Zotit" kishte konsekuenca vendimtare atje ku ai ekzistonte. Monarkut kinez i rrezikohej pozita e vet, sapo thatësira, përmytja, të korrat e këqia në fusha ose fatkeqësi të tjera bënin që të shfaqeshin pikëpyetje, nëse monarku e kishte mëshirën e qiellit. Atë e kërcënonin padia publike kundër vetvetes dhe gjoba, për mynxyra të rënda : shkurorëzimi dhe eventualisht flijimi. Njerëzit kërkonin nga çdo profet vërtetimin e tij nëpërmjet çudive të bëra (edhe Luteri e kërkoi këtë nga banorët e Cvikaut).

Qëndrueshmëria edhe e shumicës së marrëdhënieve sunduese që në karakterin e tyre bazë janë *legale* mbështetet mbi themele të përziera, për atë sa në stabilitetin e tyre luan rol besimi tek legjitimiteti. Ambientimi me traditën dhe "prestigjin" (karizma) mblidhen bashkë me besimin - edhe këtë në fund të fundit e kemi nga ambientimi - në rëndësinë e legalitetit formal. Tronditja e njerëzit prej tyre nëpërmjet kërkesave të pazakonshme për traditën, që u drejtohen të sunduarëve; nëpërmjet mbrapshtisë së jashtëzakonshme që zhduk prestigjin ose nëpërmjet shkeljes së korrektësisë së zakonshme formale legale, trondit në të njëjtën shkallë dhe besimin tek legjitimiteti. Por në të gjitha marrëdhëniet sunduese për të patur qëndrueshmëri të parreshtur në përruljen faktike të të sunduarëve është jashtëzakonisht vendimtare para së gjithash fakti i ekzistencës së shtabit administrues dhe i veprimtarisë së tij të *pandërprerë* për të zbatuar rregullat dhe për të imponuar (direkt ose indirekt) nënshtrimin nën sundim. Kjo veprimtari, që realizon sundimin garantohet nga ajo gjë, që nënkuptohet me shprehjen "organizim". Për vetë besnikërinë kaq shumë të rëndësishme këtu të shtabit administrues ndaj sovranit, është përsëri vendimtare solidariteti i interesave të tij - si ideore ashtu dhe materiale - me ato të sovranit. Për lidhjet e sovranit me shtabin administrues vlen në përgjithësi fjalia : se si rregull sovranit është personi më i fortë kundrejt çdo individi që kundërshton, për shkak të vetmisë së pjesëtarëve të shtabit dhe të solidaritetit të çdo anëtarit me të, por sidoqoftë kundrejt të gjithëve së bashku është atëherë personi më i dobët, nëse ata bashkohen, sikurse e kanë bërë këtë gjë në të kaluarën dhe në të tashmen shumë kategori shtabesh. Por nevojitet një ujdë e planizuar e anëtarëve të shtabit administrues për të paralizuar nëpërmjet pengimit apo kundërveprimit të ndërgjegjshëm ndikimin e sovranit mbi veprimtarinë e formacionit e në këtë mënyrë sundimin e tij. Por edhe kjo ka nevojë po ashtu për krijimin e një shtabi vetjak administrues.

d). Sundimi karizmatik është një lidhje sociale veçanërisht e *pazakonshme* dhe pastërtisht personale. Gjatë qëndrueshmërisë së pandërprerë, por më e vona me rënien e bartësit personal të karizmës, marrëdhënia sunduese ka tendencën që të *bëhet e përditshme* - në rastin e fundit atëherë, nëse marrëdhënia sunduese nuk shuhet njëkohësisht me rënien e tij, por vazhdon në një farë forme, dhe kështu autoriteti i sovranit kalon tek pasardhësi. :

1. Nëpërmjet tradicionalizimit të rregullave. Në vend të krijimeve të paprera të reja karizmatike në ligj dhe në urdhërin administrativ, që realizohen nga bartësi i karizmës ose nga shtabi administrues i kualifikuar si karizmatik, lind autoriteti i paravendimeve dhe i precendencave, të cilat ata i krijuan ose që iu atribuohen atyre.

2. Nëpërmjet shndërrimit të shtabit administrues karizmatik të dishepujve ose të shpurës në një shtab legal ose shtab me karakteristikën e shtyllave të shoqërisë duke

marrë ai përsipër të drejta sundimi të zotëruara nga brenda ose të zotëruara nëpërmjet privilegjit (feudi, posti kishtar, prebenda).

3. Nëpërmjet ndryshimit të sensit të vetë karizmës. Për këtë përcaktuese është mënyra e zgjidhjes së çështjes lidhur me *problemin e pasardhësit*, e cila është me spec për arsye ideore si edhe (para së gjithash shumë shpesh) materiale.

Kjo është e mundur që të zgjidhet në mënyra të ndryshme : pritja thjesht pasive e shfaqjes së një sovranit të ri i vërtetuar si karizmatik apo i cilësuar i tillë zëvendësohet zakonisht nga veprimtaria aktive për zotërimin e formacionit sundues, sidomos nëse ardhja e sovranit nuk është e ngutshme dhe me vazhdimësinë e formacionit sundues janë të lidhura interesa të fuqishme, pavarësisht se të cilit lloj.

a). Nëpërmjet kërimit të tipareve për kualifikimin karizmatik. Një tip mjaft i pastër : kërkitimi i Dalai Lamës së ri. Karakteri rreptësisht personal i pazakontë i karizmës shndërrohet në këtë mënyrë në një cilësi e përcaktueshme nëpërmjet rregullave.

b). Nëpërmjet orakullit, shortit ose teknikave të tjera të përcaktimit. Besimi tek personi i kualifikuar si karizmatik shndërrohet në këtë mënyrë në besim tek teknika përkatëse.

c). Nëpërmjet emërimit të të kualifikuarit karizmatik :

1. Nëpërmjet vetë bartësit të karizmës : caktimi i pasardhësit, një formë shumë e shpeshtë si tek profetët ashtu edhe tek princët e luftërave. Besimi në legjitimitetin e karizmës vetjake shndërrohet në këtë mënyrë në besim tek përvetësimi legjitim i sundimit në saje të caktimit në mënyrë ligjore dhe hyjnore.

2. Nëpërmjet dishepujve të kualifikuar si karizmatikë ose shpurës duke përfshirë dhe pranimin nga ana e famullisë fetare apo e bashkësisë ushtarake. Interpretimi si e drejta “për zgjedhje” apo “parazgjedhje” ka kuptim të dorës dytë në këtë procedurë. Ky koncept modern duhet mbajtur tërësisht larg kësaj procedure. Sipas idesë fillestare nuk bëhet fjalë për një “votim” lidhur me kandidatët në zgjedhje, ndërmjet të cilëve ekziston përzgjedhja e lirë, por për konstatimin dhe pranimin e sovranit “të saktë”, të sovranit të kualifikuar si karizmatik e të caktuar për t’u bërë pasardhës. Prandaj një zgjedhje e gabuar ishte një padrejtësi që duhej të ndëshkohej. Postulati i vërtetë ishte : se patjetër duhej të ishte e mundur që të arrihej unanimiteti në këtë procedurë; e kundërta konsiderohej gabim dhe dobësi.

Më pas besimi sidoqoftë nuk ishte më tek personi pastërtisht si i tillë, por tek personi i sovranit i emërtuar si i “saktë” dhe i “vlefshëm” (dhe eventualisht i hipur në fron) ose tek personi i sovranit i çuar në pushtet në ndonjë rast tjetër në formën e pushtetit si objekt në pronësi.

3. Nëpërmjet “karizmës së trashëgueshme” me idenë se njeriu e ka në gjak kualifikimin karizmatik.

Së pari vetëkuptohet se mendja vete tek “e drejta e trashëgimisë” së sundimit. Ky mendim është bërë sundues në Oksident vetëm në Mesjetë. Shumë shpesh karizma i qepet vetëm fisit dhe më parë duhet të fiksohet sidomos bartësi i ri aktual i saj : sipas një nga rregullave dhe metodave të përmendura në pikat a) deri c). Edhe pse në lidhje me personin ekzistojnë rregulla të ngurta, këto nuk janë unike. Vetëm në Oksidentin e Mesjetës dhe në Japoni depërtoi në të gjitha rastet tërësisht qartë “e drejta e trashëgimisë së kurorës tek ai që lind i pari”, dhe kjo ka kontribuar shumë në rritjen e stabilitetit të sundimit atje, meqë të gjitha format e tjera japin shkas për konflikte të brendshme.

Atëherë besimi nuk është më tek personi pastërtisht si i tillë, por tek trashëgimtari “legjitim” i dinastisë : karakteri pastërtisht aktual dhe i pazakontë i karizmës shndërrohet duke u tradicionalizuar shumë fort e gjithashtu ndryshon plotësisht në sensin e tij koncepti i “mëshirës së Zotit” (= sovran në saje të së drejtës të plotë vetjake, jo në saje të karizmës *personale* të pranuar nga të sunduarit). Atëherë pretendimi për t’u bërë sovran është *plotësisht* i pavarur nga cilësitë personale.

4. Nëpërmjet ritualeve konkretizuese të karizmës : besimi se një cilësi magjike është e mbartëshme ose e përfutëshme nëpërmjet një lloji të caktuar të hierurgjisë : shugurimi, vendosja e duarve në kokë për bekim ose akte të tjera sakramentale.

Atëherë besimi nuk është më tek personi bartës i karizmës - nga cilësitë e të cilit pretendimi për sundim është madje plotësisht i pavarur (siç realizohet veçanërisht qartë nëpërmjet principit katolik të character indelebilis të priftit) - por besimi është tek efektshmëria e aktit përkatës sakramental.

5. Principi i legjitimitetit të karizmës i interpretuar në formë autoritare në sensin e tij primar, mund të riinterpretohet ndryshe, pra në formë antiautoritare. Vlera faktike e sundimit karizmatik bazohet në pranimin e *personit* konkret prej të të sunduarve si person i kualifikuar dhe i sprovuar si karizmatik. Sipas kuptimit autentik të karizmës, të sunduarit ia kanë për borxh këtë pranim pretendentit legjitim, i cili është i tillë sepse është kualifikuar si karizmatik. Ndërkaq ky raport mund të riinterpretohet lehtë ndryshe : që pranimi i lirë prej të të sunduarve është nga ana e vet parakushti i legjitimitetit dhe themeli i tij (legjitimiteti demokratik). Atëherë pranimi bëhet “zgjedhje” dhe sovranin e legjitimuar në saje të karizmës vetjake bëhet një sundimtar në saje të mëshirës së të sunduarve dhe në saje të mandatit. Si caktimi nga shpura dhe miratimi nga bashkësia (ushtarake ose fetare) ashtu dhe plebishiti kanë marrë në histori shpesh karakterin e një zgjedhjeje të kryer nëpërmjet hedhjes në votë dhe në këtë mënyrë sovranin e përzgjedhur sipas pretendimeve të tij për karizmë, e kanë bërë një *nëpunës* të zgjedhur nga të sunduarit pastërtisht sipas dëshirës së tyre.

Po ashtu parimi karizmatik : që një direktivë ligjore karizmatike patjetër duhet t’i bëhet e njohur bashkësisë (bashkësisë ushtarake ose famullisë fetare) dhe patjetër duhet të pranohet prej saj dhe kështu mundësia ekzistuese : që konkurrojnë direktiva të ndryshme dhe të kundërta dhe pastaj nëpërmjet mjeteve karizmatike merret vendimi, në fund të fundit nëpërmjet deklarimit të bashkësisë për direktivën e drejtë, përparojnë lehtë drejt idesë - *legale* - : që të sunduarit nëpërmjet shpalljes së vullnetit vendosin të lirë për ligjin që duhet të jetë në fuqi dhe që për këtë numërimi i votave është mjeti ligjitim (principi i shumicës).

Atëherë dallimi midis një *udhëheqësi* të zgjedhur dhe një *nëpunësi* të zgjedhur qëndron vetëm tek sensi që vetë i zgjedhuri i jep qëndrimin të tij dhe - sipas cilësive personale të tij - tek sensi që ai është në gjendje t’i japë qëndrimin përkundrejt shtabit dhe përkundrejt të të sunduarve : nëpunësi do të sillet tërësisht si mandant i sovranit, pra këtu si mandant i zgjedhësve; udhëheqësi do të sillet kryekëput nën përgjegjësinë vetjake; pra ky, për aq kohë sa e përdor me sukses besimin e tyre, do të veprojë tërësisht sipas gjykimit vetjak (*demokraci e tipit me udhëheqës*) dhe nuk vepron sikurse nëpunësi sipas vullnetit të shprehur ose të supozuar të zgjedhësve (në një “mandat imperativ”).

